

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет педагогічної освіти та соціальної роботи
Кафедра теорії і методики початкової освіти**

***РУСЛАНА РОСЛАВЕЦЬ
ДМИТРО ПРИМА
СВІТЛАНА ОРЛОВА***

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ
«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»
(ПРИРОДНИЧА, СОЦІАЛЬНА І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ) У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

*Навчально-методичний посібник
для студентів закладів вищої педагогічної освіти ОПП «Початкова освіта»*

УДК 373.3.016:[502.2:613.955:3](072)

Р 75

*Рекомендовано до друку на засіданні науково-методичної комісії
Волинського національного університету імені Лесі Українки як навчально-
методичний посібник для студентів закладів вищої освіти (протокол №
від 23.02.2022р.)*

Рецензенти:

БІДА Олена – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка катедри педагогіки і психології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

КРАМАРЕНКО Алла – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка катедри початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету.

Р75

Рославець Руслана, Пріма Дмитро, Орлова Світлана

Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича, соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь) у початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів ОПП «Початкова освіта». / Руслана Рославець, Дмитро Пріма, Світлана Орлова. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2022. 181 с.

У запропонованому навчально-методичному посібнику здійснена спроба нового підходу до структуризації змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а саме: «Методика навчання природничої освітньої галузі у початковій школі», «Методика навчання соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі у початковій школі» на принципах кредитної системи навчання.

Навчально-методичним посібником можуть послуговуватися не лише студенти – майбутні вчителі початкової школи, а й педагогічні працівники, викладачі закладів вищої освіти.

© Рославець Р.М, Пріма Д.А., Орлова С.І.. 2022

© Мажула Ю. М. (обкладинка), 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
I. ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ	10
ТЕМА 1.1.ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ.....	10
ТЕМА 1.2.ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ, ПАТРІОТИЧНОГО, РОЗУМОВОГО ТА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ».....	19
ТЕМА 1.3.СТРУКТУРУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ». ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ.....	27
II.ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ	40
ТЕМА 2.1.МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	40
ТЕМА 2.2.СПОСТЕРЕЖЕННЯ – ПРОВІДНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ПРИРОДИ. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	54
ТЕМА 2.3.ФОРМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ	71
ТЕМА 2.4.НЕСТАНДАРТНІ УРОКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	98
ТЕМА 2.5.ПОЗАУРОЧНА ТА ПОЗАКЛАСНА РОБОТА КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ».....	108
III. ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	121
ТЕМА 3.1.МАТЕРІАЛЬНА БАЗА НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	121
ТЕМА 3.2.ДОБІР НАОЧНОСТІ ТА ОБЛАДНАННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ». ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ.....	132
IV.ПРАКТИЧНА РОБОТА	136
<i>Змістовий модуль 1. Наукові засади методики вивчення природничої, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей</i>	136
4.1.1.Аналіз вимог Державного стандарту початкової школи,	

навчальних програм, навчально-методичних комплектів з вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.....	136
4.1.2. Аналіз підручників інтегрованого курсу «Я досліджую світ».	137
4.1.3. Знання освітньої природничої галузі. Методика організації засвоєння знань. Формування та розвиток природничих уявлень та понять в Новій українській школі. ...	140
<i>Змістовий модуль 2. Форми та методи вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича, соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь).....</i>	<i>143</i>
4.2.1. Методи і прийоми навчання учнів при вивченні курсу «Я досліджую світ».....	143
4.2.2. Шляхи підвищення якості навчально-виховного процесу. Застосування інтерактивних методик на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі.	144
4.2.3. Метод спостереження. Аналіз спостережень за живою та неживою природою при вивченні природничої освітньої галузі.....	145
4.2.4. Методика розробки проєктів у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ».....	147
4.2.5. Урок – основна форма організації процесу навчання. Методика проведення комбінованого уроку.....	148
4.2.6. Методика проведення уроку узагальнення та систематизації знань.....	149
4.2.7. Повторення, перевірка і оцінка знань, умінь та навичок з природничої освітньої галузі.....	150
4.2.8. Методика проведення уроку-екскурсій.....	151
4.2.9. Нетрадиційні та нестандартні уроки природничої освітньої галузі.....	152
4.2.10. Позаурочна та позакласна робота у процесі викладання природничої, соціальної і здоровзбережувальної освітніх галузей.....	153
<i>Змістовий модуль 3. Практичний аспект вивчення курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.....</i>	<i>153</i>
4.3.1. Реалізація принципу наочності в курсі «Я досліджую світ» Нової української школи. Добір наочності та обладнання до уроку.....	155
У. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ.....	157
УІ. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	160
ДОДАТОК А.....	165
ДОДАТОК Б.....	170
ДОДАТОК В.....	174
ДОДАТОК Г.....	177

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах молода Українська держава переживає перебудову життєдіяльності суспільства, трансформацію суспільного здоров'язберезувального розвитку та радикальні перетворення в галузі соціально-педагогічної діяльності.

Народилося нове покоління, яке нині живе і працює у новому середовищі та зобов'язує нас здійснювати нові підходи у взаємовідносинах. Ця обставина вимагає від оточуючих нас умов зорієнтуватись новій українській школі на виховання дітей нового типу, адже тут вони і формують свої перші погляди на суспільне життя. Для цього і було впроваджено Державним стандартом новий інтегрований курс «Я досліджую світ», який включає важливіші освітні галузі (мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язберезувальна, громадянська та історична, мистецька, фізична культура. Ми зупинимось на змісті і формах роботи з такими галузями: природнича, соціальна і здоров'язберезувальна.

Майбутній вчитель в умовах сьогодення повинен поєднувати широку фундаментальну і практичну підготовку, володіти дієвим ефективним підходом до впровадження соціальної політики в питанні збереження і зміцнення здоров'я дітей, молоді, збереженні соціальних гарантій, соціального їх захисту створення необхідних умов для соціальної адаптації особистості на основі сформованих загальнонавчальних та фахових компетентностей.

Для розбудови громадянського суспільства важливо активно залучити молоде покоління до суспільного життя, творчого розв'язання завдань формування особистості, прагнення шукати нові шляхи вдосконалення освітнього процесу, що здійснюється шляхом широкого впровадження в освітній процес природничої, соціальної і здоров'язберезувальної освітньої галузі; чинний вчитель повинен володіти теорією цілісного процесу формування особистості, усвідомленого ставлення людини до себе та передбачати не тільки наявність певної системи знань про здоров'я, але й бачити своє майбутнє у контакті з навколишнім середовищем, бережно відноситись до природи, а в потрібний момент ставати на захист її.

У цьому може допомогти надважливий напрямок навчальних дисциплін «Методика навчання природничої освітньої галузі» та «Методика навчання соціальної і здоров'язберезувальної освітньої галузі», які будуть важливим стержнем власної життєдіяльності, здатної до саморозвитку, самореалізації та самопізнання. А це означає, що проблема духовності та фізичного розвитку молодого покоління має бути одним із пріоритетних для розвитку нашої держави.

Впровадження здорового способу життя в освітню діяльність створює передумови для його вирішення. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті декларує курс на особистісно орієнтоване навчання. Документом визначається, що освітня діяльність набуває нового змісту,

статусу, сприяє розвитку самостійності, зростанню творчого потенціалу особистості.

Про необхідність впровадження в освітній процес означених навчальних дисциплін наголошують також відповідні документи: Концепція Нової української школи та Державний стандарт початкової освіти методичних компетенцій майбутніх вчителів початкової школи щодо викладання інтегративного курсу «Я досліджую світ», зокрема у здійсненні діяльнісного підходу до організації освітнього процесу.

Для розробки методики навчання природничої, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей ми використовували освітньо-професійну програму підготовки здобувачів вищої освіти першого рівня (бакалавр) спеціальності 013 Початкова освіта. Дані галузі реалізуються у навчальному плані окремими курсами: «Методика навчання природничої освітньої галузі» та «Методика навчання соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі», впровадження яких вирішує ті необхідні якості фахівця, які потрібні їм будуть для практичної діяльності з дітьми молодшого шкільного віку та нададуть необхідну допомогу у плануванні та організації інтегрованого курсу «Я досліджую світ», враховуючи пропозиції Нової української школи.

Підкреслимо, що мета розглядуваних нами навчальних дисциплін є переконливе усвідомлення органічного взаємозв'язку особистого та громадянського здоров'я і знання студентами їх природничих теоретичних знань та практичних умінь, навичок, які вкрай потрібні педагогу для здійснення професійної діяльності, реалізує ті завдання, які послугують покращенню здоров'я доброти життя громадянського суспільства в умовах викликів XXI століття.

Основними завданнями вивчення даних дисциплін є освітні та виховні завдання, формування життєвих, соціальних, громадянських компетентностей учнів початкових класів у їх ставленні до природи, суспільства, інших людей і самих себе, а також найважливіших людських якостей, необхідних у власному житті, в різних сферах діяльності й співіснуванні з іншими живими істотами; ознайомлення із сучасними здоров'язберігаючими педагогічними технологіями, їх змістом і методикою використання в освітньому процесі початкової школи; виховання гуманної, соціально активної особистості; оволодіння вміннями виявляти, ставити та вирішувати проблеми збереження і зміцнення здоров'я як власного, так і оточуючих розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування з соціальним оточенням, накопичення досвіду комунікативної діяльності, толерантної поведінки, співпереживання і солідарності з іншими людьми; навчитися використовувати набуті знання та вміння щодо організації здоров'язберігаючого освітнього середовища у початковій школі; формування основ споживчої культури, вміння самостійно прийняти рішення щодо власної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях тощо.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні

оволодіти такими компетентностями:

Загальні компетентності:

ЗК-1. Прагнення навчання і здобуття сучасних знань.

ЗК-2. Наявність базових загальних знань в обсязі, достатньому для формування наукового світогляду та здійснення професійної діяльності.

ЗК-3. Здійснення пошукової діяльності, системність та аналіз морально-етичних, культурних наукових цінностей інформативного матеріалу, використовуючи багатопрофільні використані джерела.

ЗК-4. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК-5. Здатність до комунікації у професійній діяльності, у т.ч. на міжнародному рівні. Міжособистісні навички та вміння. Вміння працювати в команді та під керівництвом лідера, здатність до комунікації у професійній діяльності, у т.ч. на міжнародному рівні.

ЗК-6. Прагнення та вміння зберігати і примножувати досягнення суспільства, поглиблювати та осягати історичний розвиток людства та закономірності його розвитку, усвідомлення предметної області, її місця у комплексі системи знань про природне середовище і технологій, що скеровують у правильному руслі застосування найрізноманітніших видів і форм різної діяльності, спрямовувати дії на активний відпочинок, у зв'язку з чим покращувати своє здоров'я, здоровий спосіб життя.

ЗК-7. Здатність користуватися сучасними інформаційними технологіями та аналізувати інформацію в сфері біології та здоров'я дитини і на межі предметних галузей.

ЗК-8. Здатність діяти соціально-відповідально та свідомо.

ЗК-9. Здатність проектувати і здійснювати наукові дослідження на основі цілісного системного наукового світогляду з використанням знань з окреслених галузей.

ЗК-10. Здатність сприяти впровадженню системи безперервної екологічної безпеки та освіти в інтересах екологічно збалансованого розвитку.

ЗК-11. Здатність розуміти і реалізовувати стратегію сталого розвитку у процесі фахової і соціальної діяльності.

Фахові (предметні) компетентності:

ФК-1. Усвідомлене ставлення до використання здобувачами профілюючих базових предметів, здобутих знань, умінь і навичок, що формують світоглядний, теоретично операційний, діяльнісний фундамент освітніх галузей, які зазначені Державним стандартом початкової освіти.

ФК-2. Здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час навчання освітніх галузей, визначених Державним стандартом початкової освіти.

ФК-3. Методична компетентність ґрунтується на теоретичній і практичній готовності педагога до проведення уроків, що виявляється у здатності застосовувати методичні знання і вміння під час моделювання та організації освітнього процесу в початковій школі; емоційноціннісного ставлення до процесу навчання здобувачів початкової освіти.

ФК-4.Здатність аналізувати спосіб життя особи та його вплив на здоров'я та створювати рекомендації щодо раціоналізації здорового способу життя.

ФК-5.Уміння зрозуміти тенденції в освіті і вміти розпізнавати потенційні наслідки педагогічної, здоров'язбережувальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності.

ФК-6.Здатність аналізувати зміст підручників, збірників задач, методичних і навчальних посібників та інших дидактичних матеріалів, зміст різних електронних ресурсів, призначених для комп'ютерної підтримки, що призначено для навчального й методичного забезпечення.

ФК-7.Здатність до усвідомлення здоров'я як вищої життєвої цінності.

ФК-8.Здатність до організації і проведення навчального процесу в початковій школі.

ФК-9.Здатність продемонструвати знання та розуміння особливостей, завдань, змістових ліній, методів, прийомів, засобів викладання природничої, соціальної та здоров'язбережувальної світньої галузі в початковій школі, результатів навчання молодших школярів.

ФК-10.Вміння проектувати процес навчання з предмету, моделювати навчальні заняття на основі знань методики їх проведення, вікових особливостей молодших школярів, вимог Концепції розвитку освіти в Україні, «Нової української школи», сучасних освітніх технологій.

ФК-11.Вміння застосовувати різні форми організації освітнього процесу, інтегруючи різні освітні галузі в початковій школі; впроваджуючи сучасні інформаційні технології;

Впровадження цих навчальних дисциплін нам допоможе досягти таких **результатів:**

– фактори та необхідні методичні інноваційні підходи, що сприяють покращенню рівнів здоров'я та забезпечують розвиток і виховання учнів початкової школи;

Error! Not a valid link.розуміння відповідального ставлення до здоров'я та сприяння покращенню його;

Error! Not a valid link. прагнення до формування здорового способу життя;

Error! Not a valid link. володіння законодавчою та нормативною базою, що відбивають здобуття здорового способу життя;

Error! Not a valid link. вміле використання досвіду різних секторів суспільства, опираючись на державні і громадські організації та вищих навчальних закладів, які націлюють людство на формування здорового способу життя;

Error! Not a valid link. продукувати основні підходи у моделюванні програм, які покликані формувати здоровий спосіб життя, використовуючи активні шляхи в галузі громадського здоров'я;

Error! Not a valid link. удосконалювати значення інформаційних технологій у здійсненні здорового способу життя;

Error! Not a valid link. роль інноваційних технологій, методів, форм

роботи, які пропагують здоровий спосіб життя;

Error! Not a valid link. втілення елементів здоров'я в освітній процес.

Ми здобудемо можливість **вміти**:

Error! Not a valid link. проводити аналіз суспільних явищ, що виникають стихійно чи існують постійно у повсякденному житті та навколишньому середовищі;

Error! Not a valid link. успішно проводити пошуки інформаційного матеріалу, його характеру щодо проблеми учнівства та студентства у сфері здоров'я;

Error! Not a valid link. привести у відповідність свою діяльність таким чином, щоб спрямувати її на поліпшення здоров'я молодого покоління у різних соціокультурних сферах;

Error! Not a valid link. проектувати в якому руслі здійснити реалізацію, моніторинг, дати оцінку соціальних програм та проектів здоров'яформуючого та здоров'язберігаючого змісту з урахуванням потреб інших груп;

Error! Not a valid link. вміле, ефективне використання сучасних методик та технологій навчання, інформаційно-просвітницької та тренінгової роботи з підростаючим поколінням, що пропагують здоровий спосіб життя.

Освітньо-професійна програма здобувачів вищої школи сприятиме поглибленню таких їх компетентностей.

Інтегральна компетентність спрямована на вміле розв'язання та вирішення складних спеціалізованих завдань та щоденних проблем в освітній роботі фахівця початкової ланки освіти, в основу яких покладено теоретичні та практичні психолого-педагогічні положення, методика навчання вчителів початкової школи та характеризуються комплексністю та непередбачуваністю умов.

І.ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

*ТЕМА 1.1. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ.*

Лекція План викладу

1.1.1. Методологічні основи методики навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

1.1.2. Методи наукового дослідження курсу «Я досліджую світ».

1.1.3. Природнича, соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі в контексті Державного стандарту початкової освіти (2019 р.).

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 21.01.2022).

3.Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyirozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>, с.1 (дата звернення: 21.12.2021).

4.Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 21.12.2021).

1.1.1.Методологічні основи методики навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей

Предметом методики навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є процес навчання дисциплінам природничого циклу у початкових класах, який включає вміннями професійно виконувати завдання, передбачені програмою, методи, організацію навчання, що здійснюється в певних історичних умовах і складається з діяльностей вчителів (викладання)

та учнів (навчання). оволодіння зазначеним курсом, озброєння майбутніх учителів початкової школи.

Метою методики навчання природничої, здоров'язбережувальної і соціальної освітніх галузей є процес навчання, встановлення зв'язків та взаємної обумовленості цих явищ, вивчення й узагальнення досвіду викладання курсу «Я досліджую світ», визначення напрямів підвищення якості освітнього процесу з даного предмета.

Отже, вище вказана методика навчання встановлює педагогічні закономірності, принципи, методи виконання завдань освіти з формування гармонійної особистості засобами цієї дисципліни і є галуззю педагогіки, конкретною педагогічною дисципліною. Природничі ж, соціальні та здоров'язбережувальні факти, закономірності слугують предметом вивчення учнями інтегрованого курсу «Я досліджую світ», і разом з тим, є предметом викладу їх учителем у початковій школі.

Методика навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей з'ясовує, для чого треба вивчати даний інтегрований курс «Я досліджую світ».

Викладаючи предмет, учитель повинен розкривати його освітнє та виховне значення. При цьому він повинен націлювати свою роботу на те, щоб навчання не обмежувалось лише ознайомленням молодших школярів з окремими фактами з життя природи (з будовою, живленням, розмноженням рослин, тварин, життєдіяльністю людини) та суспільства (із знанням про українське суспільство; довкілля, в якому живе дитина); під час вивчення цих предметів в учнів потрібно сформувані цілісне уявлення про природу, забезпечити розуміння ними найпростіших причинно-наслідкових зв'язків, що існують у навколишньому світі; розкрити культуру взаємодіяння людей; передбачити накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей, до суспільства; сприяти розвитку розумових здібностей школярів, їхньої емоційної сфери, пізнавальної активності та самостійності, здатності до самовираження тощо.

Для того, щоб оволодіти методикою навчання природничої, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей, майбутньому вчителю початкової школи необхідно знати зміст таких наукових дисциплін, а саме: «Вікова і педагогічна психологія», «Загальні основи педагогіки та історія її розвитку», «Теорія виховання», «Дидактика», «Педагогічні технології в початковій школі», «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі», «Основи інтегрованого навчання в початковій школі»

Розв'язання вказаних завдань надзвичайно важливе, але не забезпечує успіху викладання. Найголовніше – вміти педагогічно доцільно реалізувати розроблені програми з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» на практиці в початковій школі, забезпечуючи засвоєння учнями навчального матеріалу, розв'язуючи завдання курсу.

Методика навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей має свої дидактичні особливості, якими відрізняється від викладання інших дисциплін. Оскільки курс «Я досліджую світ» є

інтегрованим курсом і вивчає неживу та живу природу, природне й соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини, тому основна дидактична особливість його форм і методів викладання визначається конкретністю.

Постійно маючи справу з реальними фактами, конкретними об'єктами навколишньої природи (мінералами, корисними копалинами, рослинами і тваринами, деякі з яких можна принести в клас і навіть дати в руки учням), учитель має можливість застосувати особливі методи навчання – він може, наприклад, проводити різноманітні спостереження над роздатковим матеріалом (колекції корисних копалин, колекції мінералів і т.д.), відтворювати в класі ті чи інші природні явища, тобто проводити як короткочасні, так і довготривалі досліди, здійснювати екскурсії в природу тощо.

У галузі мислення ця методика характеризується тим, що вчить робити логічні висновки із конкретних фактів, які учні безпосередньо спостерігають, або відтворюють під час короткочасного досліду на уроці, в куточку живої природи, на пришкольній навчально-дослідній ділянці.

Вивчення конкретних фактів розвитку живих організмів, взаємозв'язку явищ у природі створює природознавчий фундамент для формування наукового світогляду.

Матеріал інтегрованого курсу «Я досліджую світ» дає можливість зрозуміти молодшим школярам значення навколишньої природи, необхідність її охорони, наукові основи сільського господарства, роль людини як складно організованої, моральної і самоцінної істоти.

Ознайомлення з природою, її красою й багатством, особливо на екскурсіях, виховує патріотичні й естетичні почуття.

Відповідно завданням методики навчання даної дисципліни є розробка методів, методичних прийомів та організаційних форм навчання відповідно до завдань і змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Отже, методика навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей має встановити, яких знань і вмінь повинні набути учні та за допомогою яких форм і методів – досягти найефективніших результатів з курсу «Я досліджую світ».

1.1.2. Методи наукового дослідження курсу «Я досліджую світ»

Методологія – філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання. Основною умовою звичайного ходу процесу навчання є усунення суперечностей між теоретичним матеріалом і практичними завданнями, що ставляться перед учнями, досягнутим рівнем їх розумового розвитку, знань, умінь і навичок.

Методологічною основою будь-якої наукової дисципліни, в тому числі і даної методики, є діалектичний матеріалізм, що розкриває об'єктивні закони розвитку природи, суспільства і людського мислення. Відповідно процес навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» і компоненти, що його

складають, повинні розглядатись у взаємозв'язку і залежності. Разом з тим завдання і зміст курсу «Я досліджую світ» повинні розглядатись залежно від економічних потреб суспільства в даних історичних умовах, зміст навчальних предметів – від розвитку природничих і суспільствознавчих наук, а також від можливостей освоєння учнями матеріалу відповідно до їх віку й розвитку.

Знайомство молодших школярів із природою починається зі спостережень, з яких вони усвідомлюють матеріальність навколишнього світу, згодом вони перетворюються із пасивних спостерігачів в активних: формуються поняття про існуючий у природі перехід кількісних змін (ріст рослин, тварин) у якісні (розвиток рослин, тварин), набувається практичний досвід поведіння в оточуючому середовищі.

Спостереження – це цілеспрямоване сприйняття того чи іншого педагогічного явища без втручання у його хід. Дослідник розробляє програму, визначає об'єкти і передбачає способи фіксації спостережень (протоколи, фото- і кінозйомка, записи на магнітну стрічку, відеомагнітофон тощо).

У процесі навчання учитель повинен намагатися розв'язати суперечності: «відоме – невідоме», «зрозуміле – незрозуміле», «головне – другорядне», «засвоєне – незасвоєне», «необхідне – випадкове» та ін.

Подолання цих суперечностей гарантує розумовий розвиток учнів, формує інтерес до набуття знань, до навчання. При вивченні явищ і предметів природи важливо не тільки з'ясувати подібність і відмінність об'єктів, що вивчаються, але й, головне, встановлювати їх взаємозв'язки, взаємозалежності, що сприятиме виробленню у свідомості учнів матеріалістичного розуміння процесів життя.

Для цього у конкретних науках застосовують ряд загальнонаукових і спеціальних методів.

Метод це – спосіб досягнення мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного пізнання дійсності.

Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» спирається на ряд методів наукового дослідження.

Загальні методи використовуються протягом всього дослідження, незалежно від галузі знань і особливостей дослідження.

Загальні методи:

- група А – емпіричні методи дослідження;
- група Б – методи, які використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження;
- група В – теоретичні методи дослідження.

Емпіричні методи, як правило, застосовуються на етапі збору необхідних даних. Як усі методи збору вони досить прості у виконанні і можуть застосовуватись у будь-яких напрямках.

Спостереження дає змогу дослідникові не вдаватися до суцільного дослідження (обстеження). отримати узагальнюючі дані, які дозволяють правомірно відобразити характеристики всієї сукупності предметів або явищ.

Сукупність поділяється на:

- генеральну;
- вибірккову.

При спостереженні науковці використовують відносні та середні показники.

Відносні показники можуть бути часткою або питомою вагою цілого, середні величини необхідні для визначення середнього значення варіюючої ознаки всієї сукупності (як генеральної, так і вибіркової). Крім того, цей метод передбачає визначення похибки реєстрації та похибки самої вибірки.

За допомогою цих значень похибок науковець може визначити як сам розмір сукупності, так і причини, які обумовили ці похибки.

Порівняння дає змогу встановити подібність і розходження предметів та явищ дійсності, а також встановити загальне у порівнюваних об'єктів та особливості і властивості, які притаманні кожному з предметів або явищ.

Головні вимоги до застосування методу:

1. Порівнювати слід ті явища, між якими може існувати визначена об'єктивна спільність.

2. Порівняння має здійснюватися за найбільш важливими істотними ознаками. Метод вимірювання є процедурою визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру, тобто еталону.

Експеримент – це метод наукового дослідження, який припускає втручання у природні умови існування предметів і явищ, відтворює визначені сторони предметів і явищ у спеціально створених умовах з метою вивчення їх без супутніх обставин.

Сутність методу абстрагування полягає в уявному відволіканні від несуттєвих властивостей і зв'язків та предметів і в одночасному виділенні та фіксуванні однієї чи кількох сторін, що становлять об'єкт дослідження.

Аналіз є методом наукового дослідження шляхом розкладання предмета на складові.

Синтез – це поєднання отриманих під час аналізу частин у ціле: прямий (емпіричний) аналіз і синтез застосовують на стадії:

- поверхневого знайомства з об'єктом, дає змогу пізнати явище, але недостатній для проникнення в сутність явища;

- поворотний (елементарно-теоретичний) аналіз і синтез дає змогу на основі теоретичних суджень (припущення, причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей) досягти сутності досліджуваного явища; структурно-генетичний аналіз і синтез дозволяє за допомогою;

- виділення у складових явищах окремих елементів або ланок визначити всі інші сторони сутності об'єкта. Застосовується там, де користується історією об'єкта дослідження.

Дедукція дозволяє зробити висновок про певний елемент множини на підставі знання загальних властивостей усієї множини.

Індукція йде від часткового до загального, тобто на підставі знання про частину предметів 1 класу, робиться висновок про клас взагалі. При індукції

думка рухається від менш загальних положень до більш загальних, таким чином дослідник може узагальнюючи наявний емпіричний матеріал зробити припущення про причину дослідних явищ, а дедукція теоретично доводить отримані індуктивні шляхом висновків, знімає їх гіпотетичний характер і перетворює у достовірне знання.

Бесіда застосовується як самостійний чи додатковий метод педагогічних досліджень (у поєднанні з такими методами, як спостереження, експеримент, анкетування). Готуючись до бесіди, слід визначити завдання дослідження, розробити перелік питань, продумати способи фіксування бесіди (наприклад, за допомогою прихованого магнітофона). Для невимушеної бесіди необхідно створити атмосферу довір'я, дотримуватись педагогічного такту.

У педагогічних дослідженнях широко застосовується анкетування, коли відповіді на запитання даються у письмовій формі.

Для проникнення в суть педагогічних явищ, перевірки дієвості та ефективності методичних рекомендацій застосовується педагогічний експеримент. Він проводиться в умовах, створюваних дослідником. Порівнюючи дані педагогічного експерименту з результатами, одержаними у контрольному класі (чи групі дітей), можна об'єктивно визначити вплив окремих педагогічних факторів і з'ясувати їхню ефективність.

Для встановлення кількісних залежностей між дослідженими педагогічними явищами використовують математично-статистичні методи. Для того щоб одержані внаслідок педагогічних досліджень факти стали надбанням науки, їх необхідно теоретично узагальнити. На цьому етапі вирішальне значення має оволодіння педагогом методами аналізу і синтезу.

Варто зауважити, що сучасний науковець О.Ліннік методи дослідження угрупувала у відповідну таблицю, яку ми пропонуємо нижче:

Таблиця 1.

Методи дослідження

Порівняльно-історичний аналіз	Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду	Спостереження
моделювання	аналіз учнівських робіт	тестування, анкетування
систематизація та класифікація інформації	аналіз шкільної документації	бесіда, інтерв'ю
узагальнення		експертні оцінки
абстрагування		педагогічний експеримент
ідеалізація		

Заключним етапом дослідження є обробка й аналіз результатів експерименту, уточнення окремих положень, розроблення практичних рекомендацій для вчителів початкової ланки освіти. Для встановлення

кількісних залежностей між дослідженими педагогічними явищами застосовують математично-статистичні методи.

Практичне застосування результатів дослідження в школі дає можливість вести освітню роботу на належному рівні. Така схема методичних досліджень має бути в основі курсових та магістерських робіт студентів з методики навчання природничої, соціальної та здоров'язбережувальної освітніх галузей.

1.1.3. Природнича, соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі в контексті Державного стандарту початкової освіти

Державний стандарт початкової освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688.).

Державний стандарт визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти (додаток А, Б), загальний обсяг їх навчального навантаження у базовому навчальному плані початкової освіти (додаток В) та форму державної атестації.

Державний стандарт передбачає такі терміни, як: здобувач освіти (здобувач освіти на першому рівні повної загальної середньої освіти); початкова освіта (перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій).

Інші терміни вживаються у значенні, наведеному у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», інших нормативно-правових актах.

Цей Державний стандарт є основою для розроблення закладами загальної середньої освіти освітніх програм. Освітні програми, що розробляються на основі типових освітніх програм, не потребують окремого затвердження Державною службою якості освіти.

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Початкова освіта має такі цикли, як 1-2 і 3-4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються з урахуванням компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності.

До ключових компетентностей належать:

– вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних

життєвих ситуаціях;

Error! Not a valid link. здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування;

Error! Not a valid link. математична компетентність, що передбачає виявлення простих математичних залежностей в навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини;

Error! Not a valid link. компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, що передбачають формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження;

Error! Not a valid link. інноваційність, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), формування знань, умінь, ставлень, що є основою компетентісного підходу, забезпечують подальшу здатність успішно навчатися, провадити професійну діяльність, відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади;

Error! Not a valid link. екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства;

Error! Not a valid link. інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та інших життєвих ситуаціях;

Error! Not a valid link. навчання впродовж життя, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі;

Error! Not a valid link. громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними

проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя;

Error! Not a valid link. культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості;

Error! Not a valid link. підприємливість та фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень.

Основою формування ключових компетентностей є досвід здобувачів освіти, їх потреби, які мотивують до навчання, знання та вміння, які формуються в різному освітньому середовищі (школі, родині), різноманітних соціальних ситуаціях і зумовлюють формування ставлення до них.

Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння, як читання з розумінням, вміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти визначено за такими освітніми галузями:

- мовно-літературна (українська мова та література, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин, іншомовна освіта);

- математична;
- природнича;
- технологічна;
- інформатична;
- соціальна і здоров'язбережувальна;
- громадянська та історична;
- мистецька;
- фізкультурна.

Компетентнісний потенціал кожної освітньої галузі забезпечує формування всіх ключових компетентностей.

Для кожної освітньої галузі визначено мету та загальні результати навчання здобувачів освіти в цілому. За ними впорядковано обов'язкові результати навчання здобувачів освіти, які є основою для їх подальшого навчання на наступних рівнях загальної середньої освіти.

Метою природничої освітньої галузі є формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших

ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку.

Здобувач освіти:

— відкриває світ природи, набуває досвіду в її дослідженні, шукає відповіді на запитання, спостерігає за навколишнім світом, експериментує та створює навчальні моделі, виявляє допитливість та отримує радість від пізнання природи;

— опрацьовує та систематизує інформацію природничого змісту, отриману з доступних джерел, та представляє її у різних формах;

— усвідомлює розмаїття природи, взаємозв'язки її об'єктів та явищ, пояснює роль природничих наук і техніки в житті людини, відповідально поводить у навколишньому світі;

— критично оцінює факти, поєднує новий досвід з набутих раніше і творчо його використовує для розв'язування проблем природничого характеру.

Метою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі є формування соціальної компетентності та інших ключових компетентностей, активної громадянської позиції, підприємливості, розвиток самостійності через особисту ідентифікацію, застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, добробуту та сталого розвитку.

Здобувач освіти:

— дбає про особисте здоров'я і безпеку, реагує на діяльність, яка становить загрозу для життя, здоров'я, добробуту;

— визначає альтернативи, прогнозує наслідки, ухвалює рішення з користю для здоров'я, добробуту, власної безпеки та безпеки інших осіб;

— робить аргументований вибір на користь здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики;

— виявляє підприємливість та поводить етично для поліпшення здоров'я, безпеки та добробуту.

ТЕМА 1.2. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ, ПАТРІОТИЧНОГО, РОЗУМОВОГО ТА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ».

природничої освітньої галузі

Лекція

План викладу

1.2.1. Формування екологічної культури учнів початкової школи як психолого-педагогічна проблема.

1.2.2. Принципи формування екологічної культури молодших школярів.

1.2.3. Шляхи удосконалення процесу екологічного виховання учнів

початкових класів під час вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Література:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.
2. Балашова С. «Я досліджую світ». 1 клас. *Початкова школа*. 2020. №5. С. 36–37.
3. Біда О.А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання. Київ : Ірпінь: ВПКФ «Перун». 2000. 400 с.
4. Білоус С. Уроки з екологічного виховання. *Рідна школа*. 2007. №6. С. 70-72.
5. Ващенко Н.І. З досвіду екологічного виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 2009. №8. С. 40-44.
6. Гончаренко М.С., Бойчук Ю.Д. Екологія людини. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 391 с.
7. Дерев'янку В.О. Екологічне виховання учнів. *Початкова школа*. 2009. №11. С. 27-30.

1.2.1. Формування екологічної культури учнів початкової школи як психолого-педагогічна проблема.

Нагальною потребою сьогодення є подолання екологічної безграмотності людства, що спричинила кризову екологічну ситуацію в цілому світі і в нашій країні, зокрема.

Для того щоб покращити становище, необхідно проводити екологічне й природоохоронне навчання і виховання, починаючи з перших днів перебування дитини в школі.

Таке свідоме й цілеспрямоване виховання має бути неперервним не лише впродовж шкільного навчання, а й усього життя кожної людини. У зв'язку з цим чимраз більше дослідників (А. Волкова, Г. Карола, О. Листопад, Г. Пустовіт, В. Скутіна) доходять висновку, що екологічна криза є проявом світоглядної руйнівної духовності людини. Зрозуміло, що екологічне виховання сьогодні не повинно обмежуватися виключно розширенням поінформованості школярів. Реальним постає той факт, що уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» повинні будуватися на реалізації психо-емоційних властивостей людини, а саме: співпереживання, співчуття, радості, любові, відчутті гармонії.

За умови врахування специфіки виховного процесу екологічна освіта буде здійснюватися через екологічне виховання, зорієнтоване на формування екологічної культури учнів. Свідоме й бережливе ставлення до природи, має формуватися з дитинства, у сім'ї, в школі, і можливе воно лише за умови підвищення екологічної культури та знань особистості у даній галузі. У цій роботі необхідно проводити лінію на викорінення психології невичерпності природних ресурсів і споживацького ставлення до природи.

Формування екологічної культури підрастаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення, у зв'язку з тим, що погіршилась екологічна ситуація у світі, мало приділяється уваги охороні й збереженню довкілля.

Виховувати у дітей відповідальне ставлення до природи – це складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями і вміннями, а й розвиток уміння та бажання активно захищати, покращувати природне середовище.

Державні документи і національна програма «Освіта», концепція гуманітаризації освіти орієнтують вчителів початкової школи на усвідомлення важливих цілей і завдань екологічної освіти, що передбачає новітні технології навчання, спрямовані на формування життєвих цінностей, екологічної орієнтації учнів та реалізацію їх творчих можливостей. Відтак, особливої значимості набуває проблема формування екологічної культури у початковій ланці освіти.

Аналіз шкільної практики засвідчує наявність суперечностей між завданнями, що передбачені навчальною програмою початкової школи та недостатньо розробленим методичним фондом. Зняття цих протиріч передбачає організацію цілеспрямованої системи роботи щодо формування в учнів екологічної культури.

Створення нового ставлення людини до природи – завдання не тільки соціально-економічне, але й споживацьке. Воно впливає із необхідності формувати екологічну культуру, в основі якої лежить нерозривний зв'язок людини з природою. Одним із засобів вирішення даного завдання стає екологічне виховання, де під вихованням в широкому значенні цього слова розуміється освіта, розвиток і виховання у вузькому значенні слова.

Мета екологічного виховання молодших школярів – формування відповідного ставлення до навколишнього середовища, яке будується на базі екологічної свідомості. Це допускає дотримання споглядацьких і правових принципів природокористування та пропаганду ідей його організації, активну діяльність по вивченню й охороні природи своєї місцевості.

Природа – джерело життєдіяльності людини. Однак упродовж тривалого часу відбувається руйнація життєтворчих основ, що загрожує знищенням не лише людини, а і всього живого на Землі. Забруднення навколишнього середовища є одним із найсуттєвіших факторів, що негативно впливає на тривалість життя й здоров'я людей і збільшує небезпеку генетичних порушень. Екологічні умови, що склалися в Україні, не можуть не відобразитися на стані рослинного і тваринного світу. Забруднюються водні джерела, збіднюються степи, у багатьох місцях природне середовище стає непридатним для життя. Значна територія України постраждала від аварії на Чорнобильській АЕС. Ця трагедія призвела до тяжких екологічних наслідків, згубно позначилася на здоров'ї людей.

Формування екологічної культури підрастаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення. Виховання у дітей відповідального ставлення до природи – складний і довготривалий процес. Його результатом

повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями та вміннями, а й розвиток уміння і бажання активно захищати, покращувати навколишнє природне середовище. Засадою формування феномена культури є унікальність феномена особистості як універсальної єдності можливостей мислити, вміти і могти. Екологічна культура визначає способи і форми взаємовідносин людини із навколишнім середовищем.

Екологічне виховання – це створення умов для засвоєння людиною екологічної культури, виробленої суспільством, з її зміною в наступності поколінь. Екологічна культура набуває особистісного, індивідуального трактування – як прийнятий людиною спосіб гармонійної динамічної взаємодії з оточуючим її природним світом (система ціннісних орієнтацій), так і глобальне звучання – узагальнений культурно-екологічний досвід усього людства (екологічна етика). При цьому перша індивідуальна інтерпретація дає можливість говорити про різний рівень сформованості екологічної культури особистості, що має значення як параметр оцінки її динаміки в плані екологічного виховання.

Таким чином, в сучасній педагогічній науці під екологічним вихованням розуміють неперервний процес навчання, виховання, розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань і умінь, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього соціальноприродного середовища та здоров'я.

У процесі екологічного виховання і навчання відбувається розвиток інтелектуальної (здатності до цілісного аналізу екологічних ситуацій), емоційної (естетичного сприйняття і оцінки середовища) і вольової (переконань у можливості розв'язання екологічних проблем, прагнень до поширення екологічних знань і особистої участі в практичних справах із захисту навколишнього середовища) сфер людини.

Принципи його здійснення:

- міждисциплінарний підхід до формування екологічної культури: визначення функціонального предмету в загальній системі екологічного виховання, забезпечення міжпредметних зв'язків, підходів;
- системність і неперервність вивчення екологічного матеріалу;
- єдність інтелектуальної та емоційно-вольової основ у діяльності учнів з вивчення і охорони навколишнього середовища;
- взаємозв'язок глобального, національного і краєзнавчого підходів у розв'язанні проблем охорони природи.

Таким чином, в основі екологічної культури лежить відповідальне ставлення особистості до навколишнього середовища, усвідомлення закономірностей розвитку природи та суспільства, розуміння того, що людина – частина природи. Головною рисою екологічної культури є вміння передбачати наслідки впливу людини на природу та вміння підпорядковувати всі види своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, турбота про збагачення природних ресурсів.

1.2.2. Принципи формування екологічної культури молодших школярів.

На думку вчених, сучасний етап розвитку екологічного виховання і навчання будується на принципах єдності, історичного взаємозв'язку природи і суспільства, соціальної обумовленості відносин людини і природи, на прагненні гармонізувати ці відносини. Багатоаспектність взаємодій суспільства і природи визначає основні принципи формування екологічної культури. До них належать:

- міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури молодших школярів;
- системність, систематичність і безперервність вивчення навчального екологічного матеріалу;
- єдність інтелектуального та емоційно-вольового начал діяльності учнів із вивчення і покращення навколишнього середовища;
- взаємозв'язок глобального, національного і краєзнавчого розкриття екологічних проблем у навчальному процесі.

Принцип міждисциплінарного підходу у формуванні екологічної культури школярів опирається на конкретний зміст кожної навчальної дисципліни. Реалізація цього принципу потребує розв'язання таких проблем:

- визначення функцій кожного навчального предмету в загальній системі екологічної освіти;
- виділення міжпредметних зв'язків та забезпечення узагальнення міжпредметних підходів.

Екологічна освіта пропонує взаємне узгодження змісту і методів розкриття законів, принципів і способів оптимальної взаємодії суспільства з природою на всіх рівнях екологічних знань, що формуються під час вивчення різних навчальних дисциплін. В «Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні» зазначено, що міждисциплінарний підхід до формування екологічного мислення передбачає логічне поєднання та поглиблення системних природничих знань, логічне підпорядкування різнобічних знань основній меті екологічної освіти. Оскільки процес формування екологічної культури молодших школярів має міждисциплінарний характер, то необхідними умовами його реалізації є: врахування вікових, індивідуально-психологічних та пізнавальних особливостей учнів; організація безпосередньої діяльності учнів із питань охорони навколишнього середовища, своєї місцевості під час навчально-пізнавальної і суспільно корисної праці; відбір оптимальних форм, методів та прийомів екологічного виховання і навчання; виховання в учнів особистим прикладом бережливого, чуйного, господарського ставлення до навколишнього середовища; єдність дій всього педагогічного колективу школи та батьків в екологічному вихованні дітей.

Принцип системності, систематичності та безперервності вивчення навчального екологічного матеріалу забезпечує організаційні умови формування екологічної культури особистості між окремими ланками освіти:

дошкільної, шкільної, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної. Становлення й формування екологічної культури учнів стає основою знань про морально-етичні норми та правила і робить їх основним регулятором поведінки. Лише система внутрішніх відносин стає основою особистості і виникає лише в світі культури. Екологічне виховання – це екологія особистості, свідомості, душі, культури.

Наступний принцип – принцип єдності інтелектуального та емоційно-вольового начал діяльності учнів із вивчення і покращення навколишнього середовища. Становлення особистості в умовах педагогічного процесу здійснюється за умови органічної єдності наукових знань про природні та соціальні фактори з чуттєвим їх сприйманням, яке пробуджує естетичні переживання. Цей принцип орієнтує на поєднання раціонального пізнання з художньо-образним, враховуючи безпосереднє спілкування з природою. Взаємозв'язок раціонального та емоційного у практичній діяльності динамічний і різноманітний, залежить від віку школярів.

У дітей молодшого шкільного віку переважає емоційно-естетичне сприймання середовища, в середньому шкільному віці – майже однаково проявляється емоційно-естетичне та інтелектуальне сприймання природи, у старшокласників домінує інтелектуальне осмислення природного середовища.

Принцип взаємозв'язку глобального, національного та краєзнавчого розкриття екологічних проблем у навчальному процесі передбачає розгляд локальних, регіональних екологічних проблем у взаємозв'язку із глобальними.

У Концепції екологічної освіти України вказується, що взаємозв'язок краєзнавства, національного і глобального мислення сприяє поглибленому розумінню екологічних проблем на різних рівнях. Слід зазначити, що принципи формування екологічної культури учнів реалізуються в практиці школи через засвоєння основних уявлень, понять та наукових фактів про природу. На основі цих принципів визначається вплив людини на природу відповідно до її законів; розуміння багатогранної цінності природи як джерела матеріальних і духовних сил суспільства і кожної людини; оволодіння прикладними і практичними вміннями вивчення і оцінки стану навколишнього середовища; розвиток потреби спілкуватися з природою, свідомого дотримання норм поведінки в природі; активізація діяльності з покращення навколишнього природного середовища.

Принцип гармонії має проявлятися на всіх рівнях буття: духу, душі й тіла. Гармонію думки, слова та дії визначають три вселенських начала, які лежать в основі нашого світу.

Формування екологічної культури має відповідати цьому принципіві. Передусім йдеться про вчителів та батьків. Для дітей молодшого шкільного віку саме вони є взірцем для наслідування, а наслідування – прямий шлях до підсвідомості, де й закладені вроджені задатки особистості. Якщо дитина у своєму найближчому оточенні бачитиме високоморальні приклади, то, набувши певних знань та вмінь, шляхом наслідування, гри, пізнавальної

діяльності та освіти, вона зможе скоригувати свої потреби.

Вчителеві слід постійно пам'ятати, що впливати на інших можна лише через себе. Тобто все, власне, зводиться до одного – як жити самому. Розкриваючи школярам світ природи, знайомлячи їх із потребами довкілля, педагог може відкрити й зміцнити в дитині такі високі моральні якості, як правдивість, доброта, любов, терпіння, милосердя, ініціатива, мужність, турбота, чуйність. Гармонія взаємодії з природним довкіллям як один із законів загальносвітової необхідності доводить доцільність якнайшвидшого введення дітей у сутність системи «природа – людина – суспільство – природа».

Принцип «золотої середини» працює на цілісність системи. Усвідомити «золоту середину» й відповідно діяти, про яку б справу не йшлося, – головне завдання людини. Спіратися на цей принцип особливо важливо в процесі формування екологічної культури, де будь-які крайнощі у виборі ідеології, у змісті та стратегії навчання, в діяльності можуть зашкодити.

Принцип оптимізму проявляється через пріоритет позитивних дій у процесі розв'язання проблем довкілля, а також через усвідомлення кожною особистістю необхідності збереження природного середовища, своєї реальної активної участі в цьому. Процес формування екологічної культури розглядається як важливий напрям у роботі навчальних закладів. При цьому одним із шляхів підвищення його ефективності є використання різних форм та методів роботи, що стимулюють самостійну діяльність дітей. Цілеспрямована робота із формування екологічних уявлень у молодших школярів, починаючи з 1 класу, є основною умовою формування екологічної культури дітей та почуття особистої відповідальності підростаючого покоління за стан навколишньої природи. Ця робота може здійснюватися за допомогою різних методів – способів впливу на свідомість, волю, почуття, поведінку вихованців, метою яких є досягнення певних змін у розвитку якостей школяра, формування його переконань, почуттів, навичок, поведінки та ін.

1.2.3. Шляхи удосконалення процесу екологічного виховання учнів початкових класів під час вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Початковій школі належить провідна роль у формуванні екологічної культури та свідомості майбутнього громадянина. Основні риси характеру людини закладаються саме в дитячому віці, і безпосереднє спілкування з природою посідає тут першорядне значення.

Для успішного екологічного виховання учнів необхідно вичленити екологічний потенціал кожної навчальної дисципліни. Провідну роль при цьому слід надати курсу «Я досліджую світ», під час вивчення якого має бути закладено наукову основу природоохоронної діяльності дітей. У процесі вивчення даного курсу молодші школярі повинні засвоїти відомості про взаємозв'язок і взаємовплив живої та неживої природи, природи і праці людей. Ознайомлюючи дітей із будь-яким об'єктом чи явищем природи,

педагог повинен розкрити у єдності цінність і доцільність його зовнішнього вигляду та властивостей. На основі цього у молодших школярів виникає уявлення про те, що в природі немає нічого зайвого, непотрібного, потворного, що можна було б бездумно знищити. Також слід підвести дітей до думки, що кожна людина є невід'ємною складовою частиною природи, маленькою частинкою Всесвіту, що вона, вдосконалюючись та задовольняючи свої запити, також впливає на довкілля. Причому, такий вплив може бути як позитивним, так і негативним. Доцільно на уроках навести приклади, що в результаті безвідповідального ставлення до природи знищено ліси на значних територіях, осушено великі площі боліт і, як наслідок, суттєво скоротилася чисельність багатьох тварин, птахів і рослин, деякі навіть повністю зникли, а деякі, що занесені до Червоної книги, – на межі зникнення. Необхідно розвивати в учнів уміння оцінювати стан навколишнього середовища, передбачати можливі наслідки своїх дій та дій інших людей і не допускати негативних впливів на природу планети.

На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури ми визначили шляхи вдосконалення та підвищення ефективності процесу формування екологічної культури учнів молодшого шкільного віку. До них належать:

- використання додаткового матеріалу екологічного спрямування на уроках курсу «Я досліджую світ»;
- проведення екологічних спостережень та екскурсій у природу;
- організація безпосередньої діяльності учнів із питань охорони природи своєї місцевості під час навчально-пізнавальної та суспільно корисної праці;
- проведення позакласних заходів на екологічну тематику;
- залучення батьків до процесу формування екологічної культури дітей.

Однією із важливих і дієвих форм організації процесу формування екологічної культури молодших школярів є проведення безпосередньої практичної діяльності учнів із питань охорони природи своєї місцевості. В екологічному вихованні дітей молодшого шкільного віку чимало важить формування культури почуттів та постійне закріплення їх у конкретних життєвих ситуаціях. Саме завдяки емоційному відчуттю довкілля, дитина може природно сприймати явища та об'єкти, виявляти свої почуття. Екологічна освіта має збуджувати емоційний відгук на найрізноманітніші об'єкти та явища природи, викликати бажання милуватися, насолоджуватись природою, берегти її. Дитина повинна прагнути передавати свої почуття від спілкування із природним оточенням засобами мистецтва, художнього слова. Становлення і формування екологічної культури учнів стає основою знань про морально-етичні норми та правила і робить їх основним регулятором поведінки. Лише система внутрішніх відносин стає основою особистої поведінки і виникає лише у світі культури.

Цілеспрямована робота із формування екологічних уявлень у молодших школярів починаючи з 1 класу є основною умовою формування екологічної культури дітей та почуття особистої відповідальності

підростаючого покоління за стан навколишньої природи. Ця робота може здійснюватися за допомогою різних методів - способів впливу на свідомість, волю, почуття, поведінку вихованців, метою яких є досягнення певних змін у розвитку якостей школяра, формування його переконань, почуттів, навичок, поведінки тощо.

ТЕМА 1.3. СТРУКТУРУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ». ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ

Лекція План викладу

1.3.1. Програмові вимоги щодо формування природничої, соціальної здоров'язбережувальної компетентностей учнів в межах змістових ліній.

1.3.2. Основні принципи побудови програми інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

1.3.3. Методика формування природознавчих уявлень та понять.

Література:

1. Андрусенко І. В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 / І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

2. Андрусенко І. В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : Грамота, 2019. 96 с.

3. Антонова О.Є., Поліщук Н.М. Підготовка вчителя до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2018. 248 с.

4. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

5. Варакута О. Технологія формування природничих понять у молодших школярів *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2001. №5. С.81—88.

6. Грушинська І. Реалізація сезонного принципу навчання у процесі вивчення курсу «Я у світі». *Початкова школа*. 2014. №4. С.18—22

7. Грушинська І. В. Я досліджую світ Підруч. інтегрованого курсу для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах): Ч.1 / Грушинська І.В, З.М.Хитра, І.І. Дробязко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 112с.

8. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. від 24 липня 2019 р. № 688.

9. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.

10. Пілюшенко В.Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення : навчальний посібник. Київ : Лібра, 2004. С. 52-60.

1.3.1. Програмові вимоги щодо формування природничої, соціальної і здоров'язбережувальної компетентностей учнів в межах змістових ліній.

В Україні проголошено курс на підвищення якості природничо-математичної освіти. І починати це потрібно від витоків. Тому у новому Держаному стандарті початкової школи посилено природничу складову навчального плану, зокрема введено новий інтегрований курс «Я досліджую світ». Інтегрований курс «Я досліджую світ» об'єднує навчальний зміст кількох освітніх галузей. Залежно від варіанту типової освітньої програми таких галузей може бути три: природнича, громадянська та історична, соціальна і здоров'язбережувальна. Або сім: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, інформатична.

Метою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є формування в учнів цілісної картини світу в процесі опанування соціального досвіду. Він охоплює систему знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності, способи дослідницької діяльності. Інтегрований курс має сприяти розвитку наукової і технологічної грамотності учнів на основі набуття конкретного досвіду вирішення проблем

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких основних завдань:

- формування базових, загально предметних і предметних компетентностей;
- формування цілісної природничо-наукової картини світу, що охоплює систему знань, уявлень про закономірності у природі та місце людини в ній;
- формування елементарних уявлень і понять про об'єкти та явища природи, їхні взаємозв'язки у системі «жива – нежива природа», «природа – людина», усвідомлення свого місця у навколишньому світі;
- формування дослідницьких умінь та умінь учнів спостерігати за об'єктами та явищами живої і неживої природи;
- формування досвіду навчально-пізнавальної й практичної природоохоронної діяльності учнів;
- формування способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленевих дій та операцій шляхом аналізу, порівняння, узагальнення й класифікації природних об'єктів;
- вироблення вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі;
- формування навиків самостійної роботи учнів з інформацією;

– засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення людини до природи.

Отже, основне завдання освітньої реформи – розвивати у молодших школярів природничо-математичні нахили. Опанувати природничі науки просто за малюнками у підручнику і розповіддю вчителя не можливо. Тому не випадково в програмі з ЯДС для початкової школи чітко прописані обов’язкові проєктні та практичні роботи. Це сприятиме розвитку спостережливості.

Часто наші діти можуть проходити через шкільне подвір’я і ніколи не звертати уваги на рослини, природу, що поряд. Крім спостережливості, курс ЯДС покликаний сформувати у дітей уміння проводити окремі експерименти, дослідження. Це знадобиться учням у базовій та старшій школі під час вивчення предметів природничо-математичного циклу.

Навчальний предмет «Я досліджую світ» у початковій школі має велике значення для розвитку особистості молодшого школяра. Знання про природу розвивають ерудицію, світогляд, мислення, мовлення, волю, почуття, уяву, творчі та дослідницькі здібності, спостережливість, екологічну культуру, позитивні моральні якості, навички навчальної праці, різноманітні теоретичні й практичні способи діяльності, зокрема способи пізнавальної діяльності, сприяють успішній адаптації у навколишньому середовищі.

Відповідно до базового навчального плану навчальний предмет «Я досліджую світ» вивчається з 1 по 4 клас. Відповідно до змісту початкової загальної освіти, затвердженої Державним стандартом, у програмі курсу «Я досліджую світ» природничої освітньої галузі визначені такі змістові лінії:

Змістова лінія **«Я пізнаю природу»** спрямована на формування дослідницьких умінь школярів через підтримку допитливості та інтересу до спостережень, експериментів та моделювання для пошуку відповідей на запитання про навколишній світ.

Змістова лінія **«Я у природі»** передбачає розвиток уявлень молодших школярів про об’єкти та явища природи, встановлення зв’язків між неживою і живою природою, формування бережливого ставлення до природи; вироблення навичок екологічно доцільної поведінки в довкіллі.

Змістова лінія **«Я в рукотворному світі»** спрямована на формування загальних уявлень про світ, створений людиною, понять про взаємозв’язки людини і природи, слугує джерелом натхнення для пошуку та втілення дитячих винахідницьких ідей та проєктів.

Провідна роль у вивченні природничої освітньої галузі належить дослідженням (спостереженням, експериментам), екскурсіям, природоохоронній та проєктній діяльності школярів.

Кожна змістова лінія передбачає проведення дослідницького практикуму, мета якого – вироблення дослідницьких умінь учнів у процесі розв’язання задач практичного спрямування. При виконанні низки завдання учитель співпрацює з батьками (спостереження зоряного неба, з’ясування властивостей речовин, що використовуються у побуті, застосування знань для збереження тепла та електроенергії у побуті тощо). Такі завдання у

програмі мають примітку «Запитай у батьків». Учня запропоновані орієнтовні запитання, пошук відповіді на які вимагає інтеграції знань і передбачає застосування активних методів навчання та впровадження елементів проектної діяльності. Тематика завдань може змінюватись учителем відповідно до матеріально-технічного забезпечення, наявності власних цікавих дидактичних розробок, підготовленості класу.

Навчально-пізнавальний процес рекомендується базувати на компетентнісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій (розвиток критичного мислення та креативності, проблемний підхід, проектні технології). У навчальних цілях варто використовувати місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал, проводити регулярні екскурсії у природу, населеним пунктом, у краєзнавчий або природничий музей, будинок природи, планетарій, обсерваторію.

Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи відіграють спостереження за природою, дидактичні ігри, уроки, проведені у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій, святкування дня Землі, космонавтики, прильоту птахів і т. і., власні дослідження, творчі завдання, екологічні акції тощо. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку уяви, фантазії, мислення, уваги.

Поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи необхідно залучати молодших школярів до колективної діяльності (парна, групова робота) із застосуванням інноваційних методик, використанням інформаційно-комунікаційних засобів (наприклад, електронний планетарій, короткотривалі ролики про тіла Сонячної системи, Всесвіт).

Урізноманітнюючи методи, прийоми і засоби навчання, першорядне значення учитель надає спостереженням у природі, власним дослідженням учнів, практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідям, виготовленню моделей явищ природи та вмінням користуватися ними, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, роботі з інформаційними джерелами, а також практичній діяльності з охорони природи. Значна увага приділяється проектній технології, впровадження якої спрямоване на стимулювання інтересу учнів до нових знань, розвиток дитини шляхом вирішення проблем і застосування здобутих знань у конкретній практичній діяльності. Усі запропоновані проекти мають, як правило, короткотерміновий характер та інтегрований зміст.

У програмі курсу «Я досліджую світ» зміст соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі структуровано за трьома змістовими лініями: «Безпека», «Здоров'я», «Добробут».

Змістова лінія **«Безпека»** передбачає розвиток умінь безпечної поведінки вдома, школі та у природному й техногенному середовищі, прогнозування наслідків небезпечних дій, визначення впливів на вибір безпечної поведінки, дотримання правил (дорожнього руху, використання побутової техніки і побутової хімії тощо) та відповідального ставлення до особистої безпеки й безпеки інших.

Змістова лінія *«Здоров'я»* спрямована на формування в учнів здоров'язберезувальної компетентності і поведінки через набуття навичок здорового способу життя, розвиток позитивної самооцінки, критичного мислення, умінь ухвалювати зважені рішення, відповідально ставитися до власного здоров'я та здоров'я тих, хто поряд, і протидіяти негативним соціальним чинникам.

Змістова лінія *«Добробут»* забезпечує розвиток етичної поведінки в соціумі, вміння вчитися і формування позитивного ставлення до навчання, усвідомлення важливості здорового способу життя для добробуту, розвиток підприємливості і споживчої культури для оптимального використання ресурсів та забезпечення добробуту, орієнтацію учнів на відповідальне ставлення до безпеки та здоров'я як до найважливіших життєвих цінностей.

Навчальний матеріал змістових ліній реалізується наскрізно в кожній темі через взаємоінтеграцію і взаємодоповнення.

1.3.2. Основні принципи побудови програми інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Навчання як цілеспрямований, системний і послідовний процес підпорядковане певній системі принципів, дотримання яких забезпечує його ефективність.

Принципи навчання (дидактичні принципи) – основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи школи.

Принцип навчання, відображаючи якийсь один істотний аспект процесу навчання, є основою для формулювання правил навчання, які залежать від принципу навчання, конкретизують його, підпорядковуються йому і сприяють його реалізації. Вони функціонують як практичні вказівки, якими користуються в конкретній навчальній ситуації.

Історії педагогічної науки відомі різні обґрунтування системи дидактичних принципів і трактування окремих з них.

Першу спробу створення цілісної системи принципів навчання здійснив Я.-А. Коменський. Його система спирається на принцип природовідповідності: у навчанні та вихованні слід враховувати природні, вікові та психологічні особливості дітей. Оскільки природа розвивається поступово, у навчанні необхідно дотримуватися принципу послідовності, поступовості й систематичності. Одним із найважливіших принципів він вважав наочність, згідно з яким учитель повинен домагатися, щоб учні все сприймали чуттям.

Цінними теоретичними положеннями, що збагатили систему принципів навчання та їх трактування, багата педагогічна спадщина К. Ушинського. За його переконаннями, в навчанні слід враховувати зміст і дозування навчального матеріалу, посиленість його для учнів, послідовність вивчення, розвиток свідомості, діяльності й активності учнів, міцність засвоєння знань, виховуюче навчання та ін. Дидактичні принципи він розглядав у зв'язку з формами й методами навчання.

Попри те що класики педагогіки теоретично обґрунтували основні положення систематичності, доступності, наочності, провідної ролі вчителя, активності та свідомості учнів, не вони є їх відкривачами. Ці положення свого часу постали як результат педагогічного досвіду. Класики педагогіки об'єднали розрізнені положення в систему, обґрунтовували і поширювали їх.

Сучасна дидактика актуальними вважає такі принципи навчання:

1. Принцип науковості.

Принцип науковості передбачає такий добір програмного матеріалу, який відповідав би сучасному рівню розвитку наук. У початкових класах даються елементарні знання про природу, необхідні дітям для орієнтування в навколишньому середовищі і для вироблення в них правильного ставлення до предметів і явищ природи. Програмою передбачено вивчення такого матеріалу, на основі якого в учнів формується цілісне уявлення про природу, що забезпечується вивченням взаємозв'язків між предметами і явищами. Молодші школярі повинні усвідомити, що зміни в неживій природі є причиною змін у житті рослин і поведінці тварин. Вивчення рослин, і тварин у взаємозв'язку з середовищем забезпечує екологічний підхід до природничого матеріалу, що цілком відповідає сучасному рівню розвитку біологічної науки, зростаючому значенню екології як науки.

2. Принцип систематичності й послідовності навчання.

Зумовлений логікою науки й особливостями пізнавальної діяльності, які залежать від вікових закономірностей розвитку дітей. Передбачає системність у роботі вчителя (постійну роботу над собою, опору на пройдене при вивченні нового матеріалу, розгляд нового матеріалу частинами, фіксування уваги учнів на вузлових питаннях, продумування системи уроків, здійснення внутріпредметних і між-предметних зв'язків), а також системність у роботі учнів (систематичне відвідування школи, виконання домашніх завдань, уважність на уроках, порядок у виконанні домашніх завдань, час виконання завдань, систематичне повторення навчального матеріалу).

3. Принцип доступності навчання.

Як стверджував К. Ушинський, тільки система дає цілковиту владу над знаннями. Голова, наповнена безсистемними знаннями, на його думку, подібна до комори, в якій немає порядку, і сам господар не може відшукати потрібну річ. Голова, в якій лише система без знань, подібна до крамниці, в якій на всіх ящиках є написи, а в ящиках порожньо. Принцип доступності потребує викладу навчального матеріалу з урахуванням розуміння його дітьми певної вікової групи, їх розвитку і підготовки. Правила доступності — йти «від легкого до важкого», «від відомого до невідомого», «від простого до складного», «від близького до далекого» — знаходять свій вияв у програмі з природознавства. Проте численними дослідженнями встановлено умовність і рухомість вікових меж у розвитку пізнавальних здібностей.

Сутність доступності полягає в тому, що діти повинні сприймати і розуміти пояснюваний матеріал. Доступно організувати навчання означає звертатися до найвищої межі можливостей учнів з метою постійного підвищення їх можливостей. Цю межу не можна переступати, оскільки

чимало у змісті навчання стане незрозумілим.

Згідно з обґрунтованими Я.-А. Коменським правилами для забезпечення доступності навчання його слід починати своєчасно, поки не зіпсувався розум, оскільки воно можливе за належної підготовленості розуму. У процесі навчання необхідно просуватися від загального до часткового, від легкого до важкого, не перевантажуючи дітей навчальним матеріалом, не поспішаючи, не нав'язуючи того, що не відповідає віку дітей і методу навчання.

4. Принцип зв'язку навчання з життям.

Принцип тісного зв'язку з життям покладено в основу всього програмного матеріалу курсу «Я досліджую світ» і реалізується за такими напрямками: вивчення матеріалу, спрямованого на реальне життя школяра; співвіднесення природних об'єктів, явищ, що вивчаються із життям конкретних людей, із ситуацією, в якій перебуває школяр.

Реалізацію цього принципу забезпечують використання на уроках життєвого досвіду учнів, набутих знань у практичній діяльності, розкриття практичної значимості знань, безпосередня участь школярів у громадському житті.

5. Принцип свідомості й активності учнів у навчанні.

Цей принцип є провідним, оскільки визначає головне спрямування пізнавальної діяльності учнів й управління нею. Він впливає з мети і завдань Нової Української школи, з особливостей процесу навчання, які передбачають осмислений і творчий підхід до опанування знань. Свідомому засвоєнню знань сприяють: роз'яснення мети і завдань навчального предмета, значення його для вирішення життєвих проблем, для перспектив учня; використання у процесі навчання мислительних операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, індукції, дедукції); позитивні емоції; мотиви навчання; раціональні прийоми роботи на уроці; критичний підхід у процесі викладання матеріалу та його засвоєння; належний контроль і самоконтроль.

Свідомість у навчанні забезпечується високим рівнем активності учнів. Активізації пізнавальної діяльності сприяють:

- позитивне ставлення до навчання, інтерес до навчального матеріалу;
- позитивні емоції, викликані навчальною діяльністю;
- тісний зв'язок навчання з життям, що актуалізує значення наукових знань;
- єдність інтелектуальної та мовленнєвої діяльності учнів; взаєморозуміння між учителем і учнями;
- використання на практиці засвоєного матеріалу, умінь і навичок;
- систематичне повторення засвоєних знань; варіантність та диференціація вправ; робота щодо засвоєння важкого матеріалу доступними методами;
- використання знань для узагальнення інтелектуальних умінь при розв'язанні конкретних завдань; проблемне навчання;
- диференціювання матеріалу відповідно до навчальних можливостей учнів;

- використання сучасних технічних засобів навчання;
- уміння вчителя враховувати психічний стан учнів і стадії їх психічного розвитку.

6. Принцип наочності в навчанні.

Обґрунтований у XVII ст. Я.-А. Коменським у праці «Велика дидактика», який сформулював «золоте правило» дидактики: «...все, що тільки можна, подавати для сприймання відчуттями, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, смакове – смаком, доступне дотику – через дотик. Якщо якісь предмети одразу можна сприймати кількома відчуттями, нехай вони одразу охоплюються кількома відчуттями...»

Цей принцип проголошує необхідність використання зорових образів у навчанні молодших школярів; пріоритет надається таким посібникам, які дозволяють учневі сприйняти об'єкт усіма органами чуття. Залежно від характеру відображення дійсності наочність поділяють на такі види: а) натуральна – рослини, тварини, знаряддя і продукти праці, мінерали, хімічні речовини та ін.; б) зображувальна – навчальні картини, репродукції художніх полотен, макети, муляжі та ін.; в) схематична – географічні, історичні карти, схеми, діаграми, графіки, малюнки тощо.

Використання наочності залежить від творчого потенціалу вчителя. Використання наочності у навчанні сприяє розумовому розвитку учнів, допомагає виявити зв'язок між науковими знаннями і життям, між теорією і практикою, полегшує процес засвоєння і сприяє розвитку інтересу до знань, допомагає сприймати об'єкт у розмаїтті його сторін і зв'язків, стимулює розвиток мотиваційної сфери учнів.

7. Принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок.

Головною ознакою міцності є свідоме й ґрунтовне засвоєння найістотніших фактів, понять, ідей, законів, правил, глибоке розуміння істотних ознак і сторін предметів та явищ, зв'язків і відношень між ними і всередині них. Реалізація цього принципу передбачає: повторення навчального матеріалу за розділами і структурними смисловими частинами; запам'ятовування нового навчального матеріалу, спираючись на пройдений; активізацію учнів під час повторення (запитання, порівняння, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення); нове групування матеріалу з метою його систематизації; виділення при повторенні головних ідей; використання в процесі повторення різноманітних методик, форм і підходів, вправ; самостійну роботу щодо творчого застосування знань; постійне звернення до раніше засвоєних знань для їх трактування з нової точки зору.

Психологічною основою міцності є пам'ять – збереження в мозку того, що відбувалося в минулому досвіді. Вона дає змогу повторювати, закріплювати засвоєне, щоб не забути його або відновити забуте. Цей принцип спирається також на мислительні, емоційні, вольові процеси пізнавальної діяльності учнів.

8. Принцип індивідуального підходу до учнів. Дає змогу в умовах колективної навчальної роботи кожному учневі по-своєму оволодівати

навчальним матеріалом, урахувати рівень розумового розвитку дітей, їх знань і вмінь, пізнавальної та практичної самостійності, інтересів, вольового розвитку, працездатності. Для цього учитель повинен уважно вивчати своїх учнів, знати їх індивідуальні інтереси та схильності, розвиток і домашні умови та ін. Значної уваги потребують виявлення причин відхилень у навчально-пізнавальній діяльності й поведінці окремих школярів та їх усунення. Обов'язок учителя – організувати індивідуальну допомогу відстаючим у навчанні.

9. Принцип емоційності навчання.

У процесі пізнавальної діяльності в учнів виникає певний емоційний стан, почуття, які можуть стимулювати успішне засвоєння знань або заважати йому. Процесові пізнавальної діяльності сприяють логічний, жвавий, образний виклад матеріалу, наведення цікавих прикладів, використання наочності й ТЗН, зовнішній вигляд учителя, його ставлення до учнів та ін. Головне завдання педагога в реалізації цього принципу - керувати формуванням емоцій, що активізують навчально-пізнавальну діяльність, і запобігати появі тих, які негативно позначаються на ній. Учитель повинен виховувати в учнів уміння володіти своїм настроєм, емоціями, переживаннями.

Принципи навчання тісно взаємопов'язані, зумовлюють один одного, жоден з них не може бути використаний без урахування інших. Зокрема, правильно поєднати теорію з практикою можна лише за умови, що навчання є водночас доступне, наукове й систематичне, що вчитель спонукає учнів до творчої діяльності та ін. Отже, у процесі навчання вчитель повинен керуватися всіма принципами.

Зміст навчального матеріалу курсу ЯДС зумовлюється специфічними для природничої освітньої галузі принципами: краєзнавчим, батьківщинознавчим, інтеграції, природоохоронності та сезонності.

Принцип сезонності передбачає вивчення сезонних змін у природі в певній місцевості: спостереження за змінами у живій та неживій природі в різні пори року.

Краєзнавчий принцип говорить про необхідність широкого залучення краєзнавчого матеріалу: вивчення природи, культури та традицій людей у тій місцевості, де живе дитина.

Принцип природоохоронності передбачає вивчення впливу антропогенних факторів при вивченні кожної теми курсу; обумовлює необхідність екологічної освіти та формування екологічної культури учнів.

Принцип інтеграції передбачає об'єднання відомостей з різних наук з метою створення цілісної картини учнів.

Структура змісту природознавства відображає загальні знання і уміння, якими повинні оволодіти учні. Досягнення певного рівня якостей знань та вмінь у дітей молодшого шкільного віку вимагає відповідної системи роботи учителя в організації навчально-пізнавальної діяльності, яка в свою чергу зумовлює формування певних рис особистості, пов'язаних із якостями її психічних процесів. Наприклад, мислення стає гнучким, критичним,

логічним, розумним, якщо мислительні уміння формуються в учнів цілеспрямовано, систематично, з конкретно визначеними властивостями. А формування поглядів, переконань, світогляду дітей можливе за умови, якщо предметні знання у процесі оволодіння молодшими школярами набувають на доступному рівні необхідних якостей: повноти, глибини, системності, оперативності, дієвості і т. ін.

1.3.3.Методика формування природничих уявлень та понять.

Проблема формування та розвитку понять, як в теорії методики викладання, так і в практиці навчання – одна з найбільш актуальних та складних. Разом з тим, вона дозволяє розв'язувати складне питання методики – взаємовідносини між змістом та методом.

Проблема формування та розвитку понять привертала увагу багатьох вчених-методистів, серед них – К.Д. Ушинський, К.П.Ягодовський, М.М.Скаткін, Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов та інші. Поняття мають певні характеристики – зміст, об'єм, динамічність.

За змістом природничі поняття класифікуються на геологічні, фізичні, географічні, біологічні, сільськогосподарські, екологічні.

Розвиток понять – це довготривалий процес набуття знань, в якому важливе значення мають питання та завдання, які передбачають установлення логічних зв'язків між окремими поняттями, які необхідно засвоїти.

Процес пізнавальної діяльності починається із сприймання окремих явищ, предметів, подій, які відбуваються через відчуття окремих ознак або властивостей, що діють на аналізатори суб'єкта. Всі відчуття синтезуються в цілісний образ, який має свою структуру. Такий образ виникає та існує тільки при наявності об'єкта. Однак він може згадуватися і відтворюватися в пам'яті, якщо буде сформоване уявлення про нього.

Уявлення – це чуттєво-наочний, узагальнений образ, в якому відображені зовнішні ознаки, властивості, зв'язки раніше сприйнятого об'єкта чи групи об'єктів. Уявлення виникає на основі відчуттів і сприймання як результат усвідомлення, запам'ятовування і відтворення. Уявлення бувають одиничними і загальними. Уявлення служать перехідною ланкою до вищої форми пізнання – абстрактного мислення, яка оперує системою понять, що є його результатом. Усі уявлення у курсі природознавства можна розділити на дві групи:

– такі, що є доступними для безпосереднього сприймання (корисні копалини, рослини);

– такі, недоступні для безпосереднього сприймання (історичні факти, географічні уявлення).

Умови формування природничих уявлень в учнів початкових класів:

1.Організація цілеспрямованого відчуття і сприймання ознак властивостей природничих об'єктів, їх зовнішніх взаємозв'язків.

2.Поєднання чуттєвої суті сприйнятого із словесним позначенням.

3. Організація усвідомлення змісту уявлення.

4. Організація запам'ятовування чуттєво-наочного образу об'єкта чи групи об'єктів.

5. Організація закріплення сформованого уявлення шляхом репродуктивного відтворення його змісту без наявності об'єкта.

6. Організація застосування сформованого уявлення про розв'язання задач за зразком, у подібній і новій ситуаціях.

Поняття – це узагальнена форма відображення у свідомості людини навколишньої дійсності. В цьому розкривається сутність речей, істотні ознаки, властивості предметів і явищ, внутрішні зв'язки і відношення між ними та їхні внутрішні протиріччя. Особливість поняття як форми відображення полягає насамперед у його загальності.

У понятті як логічній категорії виділяють дві його взаємопов'язані і взаємопротилежні сторони: зміст і обсяг.

За змістом – прості і складні, за обсягом – одиничні і загальні. У початкових класах програмою передбачено формування як одиничних (ріка Дніпро, Кавказькі гори), так і загальних понять (рослини, тварини, кущі, звірі, птахи). Для міцного й осмисленого засвоєння знань важливо не тільки ознайомлювати дітей з окремими поняттями, а й показувати учням їх групи, класи, категорії, тобто підводити до ознайомлення із системою понять. Курс «Я досліджую світ» передбачає формування первісних понять, які вперше вводять учнів до розуміння закономірностей навколишнього світу. При цьому використовується чуттєвий досвід школярів.

Спостереження та практична робота дозволяють сформувати уявлення, які стають основою формування первісних наукових понять, простих за змістом, які потім об'єднуються в складні та більш змістовні за обсягом. За змістом поняття поділяються на такі групи:

- філософські (простір, час);
- фізичні та хімічні (тіло, речовина, молекули, атоми);
- географічні (гідросфера, гори, рівнини, океани);
- фенологічні (погода, клімат, хмарність);
- астрономічні (Сонячна система, зірка, комета); – біологічні (рослина, корінь, стебло);
- сільськогосподарські (овочі, фрукти, добрива);
- екологічні (екосистема, екологія, охорона природи);
- антропологічні (людина, нирка, скелет).

За обсягом поняття поділяються на: одиничні, загальні і категорії (наприклад: ромашка – одиничне поняття; квітка – загальне; рослина – категорія).

Поняття є більш високим рівнем знань ніж уявлення. У формуванні понять виділяють такі етапи: відчуття; сприймання; уявлення; поняття; узагальнення поняття на більш високому рівні.

Умови формування природознавчих понять:

1. Організація чуттєвого сприймання ознак, властивостей предметів або явищ, формування уявлень про них або актуалізація раніше сформованих

уявлень.

2. Організація розумової діяльності, спрямованої на виділення істотних ознак.

3. Забезпечення узагальнення і словесного визначення суті поняття, позначення його відповідним терміном.

4. Організація закріплення сформованого поняття шляхом репродуктивного відтворення його змісту.

5. Організація застосування засвоєного поняття у подібних і нових ситуаціях.

Поняття є більш високим рівнем знань (теоретичне знання), ніж уявлення (емпіричне знання).

У формуванні понять виділяють такі етапи:

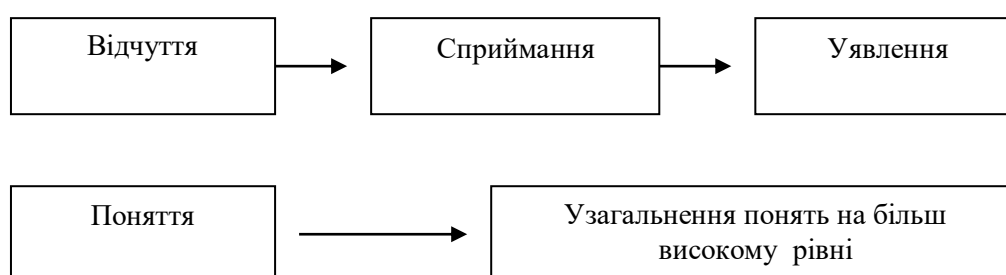

Рис 1. Етапи формування понять

Подемо шляхи розвитку понять (за Т. Байбарою):

- виникнення нових понять;
- розширення понять (за обсягом);
- поглиблення понять (за змістом).

Наголосимо, що для міцного й осмисленого засвоєння знань дуже важливо учителям початкових класів не лише ознайомлювати дітей з окремими поняттями, а й показувати їм їхні групи, класи, категорії, тобто підводити до ознайомлення зі системою понять.

Так, в учнів початкових класів поняття «тварини» як найбільш загальне в цій системі об'єднує менш загальні «свійські і дикі тварини», «звірі», «птахи», «риби», «комахи».

У понятті «птахи», своєю чергою, об'єднуються поняття «перелітні» і «птахи, які зимують», у понятті «звірі» – поняття «рослиноїдні, «хижі», «всеїдні».

Свідоме оволодіння системою понять нелегко дається дітям. Молодші школярі володіють узагальнювальною назвою «тварини». Проте для них характерне звуження обсягу відповідного поняття, оскільки тваринами вони вважають в основному звірів, зрідка – птахів і лише окремих представників інших класів. Їм значно легше сприйняти завдання, якщо треба назвати звірів, птахів, комах. Однак виявляється, що діти дещо звужують обсяг цих понять, оскільки вважають звірами переважно хижих ссавців, а до групи птахів не включають таких представників цього класу, які не літають.

Водночас обсяг поняття «комахи» розширюється: молодші школярі вважають комахами всіх дрібних істот, які повзають, літають, кусаються тощо. Це пояснюється тим, що поняття формуються у дітей спонтанно, без належного керування з боку вчителя, внаслідок чого у їхній уяві генералізуються неістотні ознаки понять. Учні часто користуються словами, не розуміючи їхнього змісту.

Формування нових понять – найскладніший вид пізнавальної діяльності учнів, який потребує безпосереднього керівництва ним з боку вчителя. Зміст поняття розкривається у його визначенні за допомогою слів, термінів. Робота над поняттями супроводжується збільшенням словникового запасу дітей.

У зміст наукового поняття «тварини» входять такі ознаки: тварини – живі гетеротрофні організми, які характеризуються здатністю використовувати лише готові органічні сполуки і не можуть синтезувати їх із неорганічних речовин навколишнього середовища. Це поняття за своїм об'ємом охоплює всіх безхребетних (найпростіші, кишковопорожнинні, черви, молюски, членистоногі) та хребетних тварин (риби, земноводні, плазуни, птахи, ссавці або звірі).

Щодо об'єму поняття, то учням необхідно збагнути, що до тварин належать звірі, птахи, комахи, риби, жаби, змії, ящірки. Учитель формує поняття за елементами. Переконавшись у засвоєнні учнями тієї чи тієї ознаки елемента, він переходить до ознайомлення з іншими ознаками.

Завдання вчителя – акцентувати увагу на різноманітності тваринного світу, показати, що і звірі, і птахи, і комахи – це тварини.

Використовуючи наочні засоби (кадри діафільму «Свійські та дикі тварини», таблиці), учитель розповідає, що тварини дуже різноманітні і поширені по всій території нашої країни. Вони живуть і на землі, й у воді, і в повітрі, і в ґрунті. Тварини, які живуть на волі, називаються дикими, – роблять висновок діти. У бесіді вчитель узагальнює знання про свійських тварин і підводить учнів до формулювання визначення відповідного поняття: свійські тварини – це ті, яких людина приручила, доглядає за ними, а вони приносять їй користь. Бесіда проводиться за такими запитаннями: назвіть свійських тварин. Чому ви вважаєте, що вони – свійські? (живуть біля людини). Чи можемо ми назвати свійськими мишею, мух, які також живуть біля людини? Чи приручала їх людина? Чи доглядає за ними?

У зміст понять «звірі», «птахи», «комахи» другокласники включають здебільшого неістотні ознаки, які легше кидаються у вічі (звірі – кусаються, птахи – літають, співають; комахи – маленькі, шкідливі та ін.), не вміють самостійно виділити істотні ознаки.

Аналогічно проводиться робота з другокласниками з виокремлення істотних ознак понять «птахи» (вкриті пір'ям), «комахи» (мають шість ніжок) та ін.

З цією метою учителю потрібно творчо продумати *вправи* на закріплення набутих знань, на застосування їх у новій ситуації, наприклад, доведіть, що тварини – живі істоти. Назвіть тварин своєї місцевості. Чому

вовк, синиця комар – тварини? Хто зайвий у цьому ряду: мурашка, сонечко, рак, муха? Чому? Назвіть одним словом: горобець, ластівка, зозуля – це... Доведіть, що павук – не комаха. Закінчіть речення: корова, кінь, курка, качка – це...

Також доцільно організувати ігри на класифікацію тварин за їхніми істотними ознаками, наприклад, гра у «Зоомагазин». Під час гри з-поміж картинок із зображенням різних тварин треба «купити» лише звірів (птахів, комах) і пояснити, на основі чого було здійснено відбір. Отже, поняття – це узагальнена форма відображення у свідомості людини навколишньої дійсності. В цьому розкривається сутність речей, істотні ознаки, властивості предметів і явищ тощо.

II. ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» (ПРИРОДНИЧА, СОЦІАЛЬНА І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ)

ТЕМА 2.1. МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Лекція

План викладу

2.1.1.Методи та методичні прийоми при вивченні природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

2.1.2.Метод. Дидактична суть методу. Сучасна класифікація методів навчання.

2.1.3.Характеристика словесних, практичних та наочних методів навчання.

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. *Початкова освіта*. 2005. № 46. С. 2-4.

3.Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38—40.

4.Кондратюк С.М. Інтегрований підхід до формування у молодших школярів здорового способу життя: здоро'язбережувальне виховання : навч. посіб. Вид.2, переробл. І допов. Суми, 2013. 191с.

5.Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

6.Пілюшенко В.Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення : навчальний посібник. Київ : Лібра, 2004. С. 52-60.

7. Про затвердження типових освітніх програм для 1–4 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОН № 1273 від 08.10.2019 р.). URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/5d9d950e2e6d2068304471>.

8. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 1-2 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1272. URL: <https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення 20.03.2021).

9. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 3-4 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. URL: <https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення 20.03.2021).

2.1.1. Методи та методичні прийоми при вивченні природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Організація процесу навчання здійснюється за допомогою різних методів навчання. Щоб методи навчання стали засобом творчої діяльності вчителя, необхідно усвідомити суть методу як дидактичної категорії: його характеристику (ознаки, структуру), різноманітність методів навчання (оптимальну класифікацію для навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей), критерії вибору методів і поєднання їх у кожній конкретній ситуації навчання молодших школярів.

У філософській літературі метод характеризується як спосіб досягнення мети, як упорядкована діяльність, що спрямована на об'єкт. Спосіб діяльності розглядається як система послідовних дій, які забезпечують досягнення визначеної мети.

Отже, метод – це система цілеспрямованих дій, направлених на об'єкт (матеріальний, матеріалізований або ідеальний) діяльності.

Щоб спроектувати метод як модель своєї діяльності, суб'єкт повинен насамперед визначити й усвідомити мету. Без цього не може бути цілеспрямованої діяльності. Саме мета зумовлює вибір системи послідовних дій, які ведуть до її досягнення, до порівняння проміжних і кінцевих результатів. Спосіб діяльності реалізується за допомогою розумових, практичних і предметних засобів. Кожна дія здійснюється відповідними засобами, необхідними не тільки для її виконання, але і для контролю та регулювання, і має три компоненти: моторний, сенсорний і центральний, функції яких – виконання, контроль і регулювання дії. У процесі навчання об'єктом діяльності учителя (суб'єкта) є учень, клас, а предметом – навчально-пізнавальна діяльність (учіння) кожного школяра.

Власне педагогічною метою діяльності вчителя є всебічний розвиток особистості учня, що досягається тільки в результаті навчально-пізнавальної діяльності дитини. Так, скільки учитель не розповідав би матеріал, але якщо учень не слухає, не мислить, не запам'ятовує і вольовими зусиллями не зосереджує увагу і т. ін., він не оволодіє цим змістом, не розвиватимуться його мислення, пам'ять, почуття, ставлення до навколишнього світу. Якщо порівняти структури методів, то в методі навчання об'єкт (учень) суб'єкта

діяльності (учителя) – «живий», а предмет представлений чотирма елементами. В звичайному методі – об'єкт «неживий», а предмет – одна його сторона, частина і т. ін. Власне педагогічна мета діяльності учителя досягається під час взаємодії з учнем. Учитель визначає дидактичні цілі і підцілі своєї діяльності, аналізуючи зміст частини (теми, розділу, певного курсу) навчального предмета. Вони передбачають: формування в учнів елементів знань (уявлень, понять, закономірностей про об'єкти природи і різні способи діяльності) та умінь їх застосовувати, розвиток психічних процесів і якостей особистості кожної дитини. Власне педагогічна ціль досягається не через безпосередній вплив на учня (об'єкт), а через організацію процесу навчально-пізнавальної діяльності самого учня. Учитель управляє учінням школярів, тобто планує, організовує, стимулює, контролює, регулює, коригує, аналізує й оцінює кінцевий та проміжні результати. Зміст управлінської діяльності учителя визначається об'єктивними механізмами процесу оволодіння школярами змістом навчального предмета та внутрішніми можливостями дітей («зоною актуального розвитку» і «зоною найближчого розвитку»). Така зумовленість пояснюється тим, що властивості, ознаки, закономірності зміни об'єкта в будь-якій діяльності, у тому числі і в навчанні, визначають характер і способи дій на нього.

Отже, метод навчання – це спосіб цілеспрямованої взаємопов'язаної діяльності учителя й учнів, яка включає управлінські дії учителя (планування, організація, стимулювання, контроль, коригування, аналіз і оцінювання результатів) та навчальнопізнавальні дії учнів (засвоєння і застосування компонентів змісту навчального предмета, самоуправління), що забезпечує освіту, розвиток і виховання особистості кожного школяра. Реалізація можливостей кожного методу в здійсненні навчання, виховання й розвитку молодших школярів пов'язані насамперед з реалізацією об'єктивного змісту навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі оволодіння певним змістом навчального предмета та взаємодією вчителя, учня, колективу.

2.1.2.Метод. Дидактична суть методу. Сучасна класифікація методів навчання.

На сучасному етапі розвитку шкільної практики при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» розроблені і широко використовуються різноманітні методи навчання, які за найбільш суттєвими ознаками класифікують на певні групи. Слід відмітити, що в сучасній дидактиці виділяють кілька класифікацій методів. Найбільш важливими серед них вважаються:

- 1) класифікація за джерелами знань і взаємозв'язаної діяльності вчителя і учня (М. М. Верзилін, Д. О. Лордкипанідзе);
- 2) за характером дидактичних завдань (Б. П. Єсіпов, М. О. Данилов);
- 3) за рівнем пізнавальної самодіяльності учнів (М. М. Скаткін, І. Я. Лернер).

За джерелом знань всі методи навчання розділяють на три групи: словесні, наочні і практичні.

У першій групі методів джерелом знань є слово та мова вчителя, в другій – показ, а в третій – практична робота.

Класифікація на словесні, наочні і практичні методи деякою мірою є штучною, тому що всі названі групи тісно пов'язані між собою і не завжди можна між ними установити чіткі межі.

Так, при вивченні на одному уроці курсу «Я досліджую світ» може бути використано кілька різних методів залежно від змісту його частин. Демонстрація змінюється бесідою і практичною роботою. Різні методи можуть поєднуватись так, що переважатиме якийсь один або кілька методів. Наприклад, бесіда чергується з невеликою розповіддю або поясненням, пояснення – з демонстрацією або з практичною роботою та ін. Але при поєднанні методів можливо виділити на уроці головний (провідний), а інші – допоміжні.

При класифікації методів навчання за рівнем пізнавальної діяльності учнів виділяють п'ять груп методів:

- 1) пояснювально-ілюстративний;
- 2) репродуктивний;
- 3) проблемне викладання навчального матеріалу;
- 4) частковопошуковий, або евристичний;
- 5) дослідницький.

Ця класифікація в основному враховує лише рівень пізнавальної діяльності учнів, без зосередження уваги на джерелах знань, що підтверджує її недостатню обґрунтованість.

За характером дидактичних завдань можна виділити:

- 1) актуалізація опорних знань і навиків;
- 2) засвоєння знань;
- 3) первинне використання знань;
- 4) оволодіння навиками у стандартних та нестандартних умовах;
- 5) контроль та корекція.

До методів самостійної роботи учнів входять спостереження, досліди, практичні роботи, роботи учнів з підручником, художньою і науково-популярною літературою.

Застосовуючи відповідні методи в процесі навчання, учитель одночасно привчає дітей до певних логічних операцій, формує в них науковий світогляд, розвиває здібності, волю, інтерес, допомагає виробленню свідомої мотивації навчання.

Методи крім освітнього значення мають і виховне – ось чому під час вивчення предмета необхідно застосовувати різні методи, не надаючи переваги лише одному з них.

Кожен метод навчання має складну структуру. Він може включати кілька методичних прийомів.

Методичний прийом – це елемент того чи іншого методу, який виражає, певну дію вчителя і учнів у процесі навчання. Відповідний

методичний прийом спрямовує діяльність учнів на розв'язання якогось певного часткового дидактичного завдання. Використання різних дидактичних прийомів забезпечує активізацію пізнавальної діяльності учнів, поглиблене засвоєння навчального матеріалу. Всі прийоми, залежно від навчальної мети уроку, вчитель узгоджує з основними методами. Наприклад, застосовуючи метод бесіди, вчитель може використовувати для створення проблемної ситуації або як опору для розв'язування евристичних завдань навчальні таблиці, натуральні об'єкти та інші засоби. Під час розповіді вчитель може поступово зарисовувати схему об'єкта на дошці, що значно підвищує активізацію навчання.

Методи і прийоми знаходяться в тісному діалектичному взаємозв'язку. Кожен метод за певних умов може бути прийомом того чи іншого методу. Наприклад, розповідь, пояснення або бесіда можуть бути використані при вивченні одних тем як методи навчання і включати різні прийоми, а під час лабораторного та практичного занять відігравати роль прийомів. Ефективність процесу навчання великою мірою залежить як від вдалого вибору методів, так і від їх внутрішніх структур, умілого поєднання прийомів зовнішньої діяльності вчителя і внутрішньої пізнавальної самодіяльності учнів.

Для стимулювання мислення і пізнавального інтересу учнів молодших класів при вивченні природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей застосовуються різноманітні прийоми. Головними з них є збагачення навчального матеріалу новими цікавими фактами, які відсутні в підручнику, здійснення проблемного підходу до навчання, використання елементів цікавого, емоційних стимулів; демонстрування різних видів натуральних об'єктів, схем, діапозитивів, слайдів, фотографій, муляжів, моделей тощо.

Кожен метод, що застосовується на уроці, розкривається багатьма, різними за характером, методичними прийомами. Цю різноманітність прийомів можна систематизувати у відповідні групи. Передусім можуть бути виділені прийоми, які мають місце майже в кожному методі, а саме: логічні, організаційні і технічні.

До логічних належать прийоми збудження і розвитку пізнання, виявлення істотних ознак об'єктів або явищ, порівняння об'єктів (виявлення однакових і відмінних рис), висновки, узагальнення. Ці прийоми забезпечують розвиток мислення учнів, самостійність їхньої роботи. Організаційні прийоми спрямовують увагу на сприймання і роботу учнів. Сюди належать індивідуальні, фронтальні, групові види проведення робіт; різні типи завдань (однакові, різні, індивідуальні); виготовлення і використання певних карток, інструкцій тощо.

До технічних належать прийоми, якими досягається підготовка робочого місця, використання різного обладнання, допоміжних матеріалів і засобів (поводження з виучуваними об'єктами або матеріалами, приладами та ін.). Варіанти поєднання різних прийомів можуть бути різними залежно від змісту навчального матеріалу.

Творча активність і педагогічна майстерність вчителя залежать від вмілого використання існуючих і розроблення нових прийомів, застосування яких підвищує рівень навчання і виховання учнів.

2.1.3. Характеристика словесних, практичних та наочних методів навчання

Під час використання словесних методів у процесі навчання джерелом знань виступає слово. Усі словесні методи можна розподілити на: монологічні (розповідь, робота з текстами книг) та діалогічні (бесіда, розповідь).

Пояснення – словесне тлумачення понять, явищ, принципів дій приладів, наочних посібників, слів, термінів тощо. Метод пояснення переважно використовують під час викладання нового матеріалу, а також у процесі закріплення, особливо тоді, коли вчитель бачить, що учні щось не зрозуміли.

Розповідь – послідовне розкриття змісту навчального матеріалу. У структурі розповіді можна виділити три частини:

- вступна (створення проблемної ситуації – зав'язки);
- основна (розкриття основного змісту – кульмінація);
- заключна (розв'язання проблеми).

Види розповіді за характером викладу основного матеріалу: розповідь – опис, розповідь – оповідання, розповідь – пояснення, розповідь – міркування. Види розповіді за рівнем пізнавальної самостійної діяльності: репродуктивна розповідь, проблемний виклад. Розповідь поділяють на: художні, наукові, науково-популярні, описові.

Художня розповідь – образний переказ фактів, вчинків дійових осіб (але при викладанні дисципліни інформатика не використовується).

Науково-популярна розповідь ґрунтується на аналізі фактичного матеріалу, тому виклад пов'язаний з теоретичним матеріалом, з абстрактними поняттями.

Розповідь-опис дає послідовний виклад ознак, особливостей предметів і явищ навколишньої дійсності.

Лекція – усний виклад великого за обсягом, складного, за логічною побудовою навчального матеріалу. Метод лекції передбачає ознайомлення учнів з її планом, що допомагає їм стежити за думкою вчителя, за послідовністю розкриття теми. Важливо навчити школярів тезисно занотовувати зміст лекції, виділяти в ній головне.

Методи пояснення, розповіді і лекції використовують здебільшого при повідомленні нових знань і меншою мірою в процесі закріплення. Їх перевага полягає в тому, що учням за порівняно короткий час може бути повідомлено значний обсяг знань. Проте ці методи не дають змоги визначити активність учнів, їх участь в роботі, вчителю важко виявити, як в учнів з його слів

формується уявлення про об'єкти, що є предметом вивчення.

Бесіда – метод навчання, що передбачає запитання-відповіді. За призначенням у навчальному процесі розрізняють: вступну бесіду проводять з учнями як підготовку до лабораторних занять, екскурсій, до вивчення нового матеріалу.

Бесіда-повідомлення базується переважно на спостереженнях, організованих учителем на уроці за допомогою наочних посібників, записів на дошці, таблиць, малюнків, а також на матеріалі текстів літературних творів, документів.

Бесіду-повторення використовують для закріплення навчального матеріалу.

Контрольну бесіду – для перевірки засвоєних знань.

За характером діяльності учнів у процесі бесіди виділяють такі її основні види: репродуктивна, евристична, катехізисна.

Репродуктивна бесіда спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу. Її проводять з вивченого навчального матеріалу. Відповідаючи на запитання вчителя, учні повторюють пройдений матеріал, закріплюють його, водночас демонструючи рівень засвоєння. Така бесіда може бути супутньою, поточною, підсумковою, систематизуючою.

Суть евристичної (сократівської) бесіди полягає в тому, що вчитель уміло сформульованими запитаннями скеровує учнів на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті знання, спостереження.

Катехізисна бесіда спрямована на відтворення відповідей, які потребують тренування пам'яті. У школах він використовується таким чином, що учнів підводять до самостійної розумової діяльності, до самостійного мислення. Катехізисна бесіда дає змогу проконтролювати розуміння учнями вже вивченого матеріалу, сприяє розвиткові мислення і тренує пам'ять.

Робота з підручником – організація самостійної роботи учнів з друкованим текстом, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні. Існують різні види самостійної роботи з підручником. Найпоширеніший – читання тексту підручника з метою закріплення знань, здобутих на уроці. Розпочинаючи читання підручника, учень повинен пригадати матеріал, який вивчався на уроці.

Інша форма самостійної роботи з підручником – відповіді на запитання, подані в підручниках після тексту. Це привчає учнів до уважного читання тексту, відокремлення в ньому головного, допомагає встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виявляти і запам'ятовувати найістотніше.

Ще один вид самостійної роботи з підручником – заучування текстів (правил, законів, віршів та ін.). Його слід починати з уважного читання матеріалу, відтак необхідно продумати прочитане і у довільній формі відтворити його зміст. Цілісне заучування невеликого матеріалу дає кращі результати, ніж заучування його частинами. Якщо ж текст великий, його ділять на смислові частини.

Для активізації мислительної діяльності до кожної частини доцільно придумати заголовки. Це полегшить учневі поєднання окремих заучуваних частин. Окремим видом самостійної роботи є розгляд і аналіз учнями таблиць, малюнків та інших ілюстрацій, вміщених у підручнику. Щоб така самостійна робота мала осмислений характер, учням пропонують пов'язувати розгляд і аналіз з текстом підручника та знаннями, здобутими, на уроках.

Для успішної роботи з підручником, учнів слід навчити різним формам занотовування опрацьованого матеріалу (план, конспект, тези, виписування цитат, графічні записи тощо).

Практичні методи навчання використовуються для безпосереднього пізнання дійсності, поглиблення знань, формування вмінь і навичок. До них належать: вправи, дидактичні ігри, моделювання, проектування, спостереження, дослід та практична робота.

З раннього дитинства у повсякденному житті діти зустрічаються з багатьма явищами і тілами природи. Проте в них не розвинені увага і спостережливість, діти не розуміють значення природи в житті людини. Це призводить до зневажливого ставлення до природи, до неправильного розуміння предметів і явищ.

Отже, з перших днів перебування дітей у школі вчитель повинен допомагати дітям пізнавати навколишнє середовище, навчати любити й оберігати природу, у доступній для розуміння дитини формі розкривати складну систему взаємозв'язку предметів і явищ, навчати розуміти красу природи, розвивати логічне мислення. Досягти мети можна тільки завдяки організації систематичних спостережень за предметами і явищами природи під керівництвом учителя. Пізнання навколишнього світу розпочинається з накопичення чуттєвого досвіду, фактичного матеріалу, який осмислюється з метою засвоєння системи знань, адекватної навколишній природі з її зв'язками і залежностями. Відсутність запасу конкретно образних уявлень у молодших школярів призводить до формального засвоєння знань. Дітям важко уявити предмет або явище, якщо вони не бачили цих об'єктів або їх зображень.

О.Я. Герд – один із засновників методики викладання природознавства – відзначав, що всі реальні знання набуті людством шляхом спостережень, порівнянь і дослідів, а ніяк не читанням статей. Вправи передбачають багаторазове повторення певних дій та спрямовані на відпрацювання предметних та інтелектуальних умінь. Вправи можуть бути конструктивними, аналітичними та творчими.

Конструктивні вправи – це самостійні вправи дітей з різним матеріалом, які діти виконують після пояснення вчителя (робота з приладами, глобусом, орієнтування за картою).

Аналітичні вправи – вправи на відпрацювання інтелектуальних умінь (аналіз, порівняння, на встановлення причинно-наслідкових зв'язків).

Творчі вправи – виконання учнями самостійних дій на основі набутих раніше способів діяльності («перетвори», «домалюй», «склади», «придумай»).

Робота з картографічними посібниками та глобусом належить до методу вправ. Цей вид роботи є найбільш складним для молодших школярів.

У початковій школі використовують такі види мап, адаптованих для дітей молодшого шкільного віку: «Фізична карта півкуль», «Фізична карта України», «Фізична карта області».

У початковій школі використовуються настінні карти, карти у підручниках та атласах. За програмою робота із картографічними посібниками впроваджується у 4 класі, хоча пропедевтично діти знайомляться з картою та глобусом раніше: при вивченні тем «Водойми України», «Пори року», «День і ніч».

Дидактична гра природничого змісту спрямована на організацію засвоєння чи закріплення природничих знань та вмій у процесі ігрової діяльності. Структура дидактичної гри передбачає наявність таких елементів: дидактичні та ігрові завдання, ігровий задум, правила, ігрові дії, навчальне виконання задачі, результат.

Навчальний дослід – це елементарний навчальний експеримент. Він, як і спостереження, є одним із важливих методів пізнання природи, накопичення чуттєвого досвіду. Інформація, здобута таким шляхом, є основою певних теоретичних висновків, узагальнень, встановлення закономірностей або підтвердження вже засвоєних. Якщо у процесі спостереження сприймаються тільки зовнішні ознаки й властивості предметів та явищ, то за допомогою дослідів відбувається більш глибоке пізнання.

Дослід дає змогу відтворити явище або процес у спеціально створених умовах, простежити за його ходом, побачити ті ознаки, які у природі сприйняти безпосередньо неможливо. Специфіка дослідів полягає у тому, що він дозволяє отримати явище в «чистому вигляді», а саме: уникнути впливу побічних факторів. Дозволяє досліджувати його в різних умовах, припиняти дослідний процес на будь-якій стадії і повторювати необхідну кількість разів, вивчати предмет більш ретельно, ділити його на частини, виділяти те, що цікавить.

Необхідність проведення дослідів у початкових класах зумовлена насамперед тим, що діти мають недостатній чуттєвий досвід, а більшість природознавчих уявлень і елементарних понять формується тільки на його основі. У класі за допомогою дослідів можна не тільки демонструвати і довести до розуміння дітей деякі явища природи, а й з'ясувати причинні взаємозв'язки в природі, розкрити причини виникнення окремих явищ, у доступній для дітей формі ознайомити із законами природи, розкрити суть природних процесів і явищ.

Т.М. Байбара розглядає дослід як метод пізнання, вид пізнавальної діяльності суб'єкта, яка включає такі структурні компоненти:

1. Осмислення власно предметних цілей дослідів. Актуалізація знань про об'єкт, з яким проводиться дослід.

2. Планування дослідів: виконання практичних дій, їх послідовності; вибір обладнання.

3. Виконання досліду: виконання практичних дій у необхідній послідовності; цілеспрямоване спостереження за об'єктом (змiнами, які відбуваються, результатами змін) під час досліду; усвідомлення результатів спостереження; самоконтроль за процесом досліду.

4. Осмислення результатів досліду: узагальнення фактів; встановлення взаємозв'язків; фіксація наслідків досліду (усно, письмово, графічно). 5. Закріплення результатів проведення досліду: знання цілей, власне предметних результатів, способів практичних і перцептивних дій в їх необхідній послідовності, приладів і матеріалів для виконання досліду та відповідних умінь.

Досліди за рівнем пізнавальної самостійності учнів поділяються на репродуктивні і творчі.

Репродуктивними називаються досліди, спосіб виконання і результати яких відомі учням. Вони виконуються за зразком під безпосереднім чи опосередкованим керівництвом учителя (самостійно) з використанням усних і письмових інструкцій.

Творчим називається дослід, який виступає способом розв'язання навчальної проблеми. Суть її полягає у тому, що для школярів будуть невідомими:

- а) власне предметний результат досліду;
- б) спосіб виконання досліду;
- в) результат і спосіб виконання досліду.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» передбачає короткочасні і довготривалі досліди.

Короткочасними є досліди, які виконуються в межах одного етапу уроку: засвоєння нових знань, умінь і навичок; їх застосування; перевірка.

Результати довготривалих дослідів отримують через 1-2 тижні або навіть через 1-2 місяці. Довготривалі досліди, як правило, носять випереджувальний характер і необхідні для засвоєння учнями фактичного матеріалу, який є основою теоретичних узагальнень. Ці досліди застосовуються також з метою конкретизації теоретичних положень, пояснення і доведення їх правильності.

Дослід — це спосіб вивчення об'єктів та процесів природи у спеціально створених штучних умовах і виявлення з різноманітного комплексу зовнішніх впливів на об'єкт або процес лише одного, заздалегідь визначеного фактора. На уроках ЯДС класовод проводить демонстраційні досліди. Проте вони не можуть розв'язати всіх завдань виховного навчання. Діти мають проводити нескладні досліди своїми руками. Ці учнівські досліди або лабораторні роботи виконуються на предметних уроках, а також під час вивчення тем «Властивості води», «Повітря навколо нас» тощо.

Наприклад, у 3 класі, вивчаючи тему «Властивості води», діти на уроці проводять досліди, які дають змогу дізнатися про властивості води (текучість, прозорість, немає форми, без кольору і смаку, розчиняє деякі речовини). Після ознайомлення із властивостями води розчиняти деякі речовини (сіль, марганець, крейду) можна дати дітям самостійно провести

аналогічні досліди із цукром, піском, содою тощо; зробити відповідні висновки; встановити, які речовини мають спільну властивість. Учнівський дослід виконується безпосередньо учнями під керівництвом учителя. Пізнавальна цінність учнівського досліду полягає в тому, що у процесі його виконання учні самостійно добувають знання, спостерігають наслідки власної діяльності. При цьому конкретизуються їхні уявлення про процеси і явища навколишнього середовища, активізується мислення, підвищується інтерес до вивчення природознавства.

Організуючи проведення учнями дослідів на уроках, учитель спрямовує їх на самостійний, свідомий, творчий пошук за допомогою послідовно поставлених запитань і добивається того, щоб вони самостійно доходили висновку про властивості певних предметів навколишнього середовища. В одних випадках молодші школярі виконують досліди за вказівкою вчителя, в інших — проводять більш або менш самостійне дослідження. Учитель керує лабораторними дослідями учнів, даючи їм можливість самостійно вести пошук відповідей на поставлене запитання. Такі досліди та їхні результати обговорюються в процесі бесіди. При вивченні об'єктів природи за допомогою дослідів спостерігаються не тільки їх форма, забарвлення, величина, стан та ін., а й виявляються зміни, що відбуваються під впливом різних зовнішніх факторів (температури, вологості повітря та ін.). Готуючись до уроку із застосуванням дослідів, учитель заздалегідь добирає і готує необхідне обладнання і матеріал, попередньо проробляє і перевіряє порядок проведення дослідів, складає ряд послідовних запитань. Щоб учні свідомо поставилися до роботи, щоб збудити їх інтерес, учитель доводить дітям необхідність постановки дослідів. Після цього записує на дошці запитання, на які треба дати відповіді після виконання досліду. Перед початком проведення досліду вчитель показує учням прилади, які буде використано, вказує за чим вони повинні спостерігати. Однак під час виконання досліду вчитель не повинен пояснювати явище або процес, що відтворюються в досліді. Дуже важливо, коли учитель правильно керує спостереженнями дітей, їхнім мисленням, щоб учні самостійно дійшли до потрібних висновків.

Наприклад, запитанням «Що ви спостерігаєте?» учитель спрямовує увагу дітей на певне місце приладу, на хід процесу; «Чому це відбувається?» – примушує шукати пояснення причинності явища; «Який висновок з цього можна зробити?» – спонукає до мислення, розкриває суттєві ознаки; «Де можна спостерігати подібне явище в природі?» – привчає дітей зіставляти свої спостереження з процесами явищ природи. Учитель допомагає учням правильно сформулювати висновки, зробити узагальнення. Досліди проводять у такому темпі, щоб діти змогли запам'ятати всі етапи роботи, пояснити послідовність спостережуваного явища, кінцеві наслідки роботи.

Отже, учнівські досліди допоможуть дітям зрозуміти певні явища природи та зміни, що відбуваються у докільлі під впливом різних зовнішніх факторів, а також з'ясувати їх причинно-наслідкові зв'язки.

Завдання вчителя – навчити дітей бачити дійсні явища природи. Дослід, який учні виконують самостійно, – один із найскладніших, трудомістких і водночас важливих методів навчання. Він відіграє величезну роль у формуванні та розвитку природничих понять, активізації пізнавальної і практичної діяльності школярів. Проводячи дослід, учні стають дослідниками, які активно шукають відповіді на поставлені питання. Термін «практична робота» часто застосовується в дидактичній і методичній літературі. Ним позначається один із практичних методів навчання, однак не існує чіткого визначення його дидактичної сутності.

Л.К. Нарочна, Г.В. Ковальчук, К.Д. Гончарова про практичну роботу як метод навчання зазначають, що в початковій школі практичні роботи проводять на шкільному подвір'ї, географічному майданчику, пришкільній навчально-дослідній ділянці. Їх значення полягає у засвоєнні учнями програмного матеріалу, виробленні умінь і навичок у процесі виконання практичних робіт, підготовці учнів до праці.

Таким чином, практична робота – це навчально-пізнавальна діяльність, у процесі якої учні виконують практичні дії з об'єктами в матеріальній або матеріалізованій формі. При цьому предмети і явища або умови їх існування в природі не змінюються. У ході виконання практичних робіт учні оволодівають практичними вміннями.

Отже, їх основною метою є формування практичних умінь і навичок. Крім того, внаслідок виконання дій з об'єктами в одних випадках здобуваються факти, є основою формування нових уявлень, понять і встановлення зв'язків, а в інших — засвоєні знання виступають засобом здійснення практичної діяльності, тобто знання засвоюються на новому рівні — рівні застосування за зразком і в новій ситуації. Види практичних робіт визначаються за різними ознаками. Так, оволодіння кожним передбаченим програмою практичним вмінням відповідає загальним закономірностям формування. На цій основі будується система практичних знань. Вона включає:

1.Завдання, які виконуються за зразком.

2.Завдання, які виконуються шляхом перенесення способу практичної дії в подібну ситуацію, тобто виконуються ті самі дії, але з новими об'єктами, які охоплюються об'ємом уявлення чи поняття, що складають зміст орієнтовної основи дії.

3.Завдання, які виконуються шляхом перенесення способів практичних дій і власне предметних знань у нові умови.

Для виконання таких завдань (щодо усвідомлених цілей) відбираються засвоєні прийоми і з них конструюються нові способи практичної діяльності. За часом виконання практичні роботи бувають різні, але більшість із них займає порівняно незначну частину уроку. Практичні завдання виконуються на різних етапах уроку, а отже, мають різні дидактичні цілі. Зокрема, на етапі засвоєння вони використовуються для актуалізації опорних знань та умінь, постановки проблеми, як джерело нових знань; на етапі застосування засвоєних знань і умінь – для їх закріплення; на відповідних етапах – для

систематизації, узагальнення, а також перевірки засвоєних знань та умінь. Практичні роботи передбачають практичну, самостійну діяльність школярів, оволодіння знаннями, вміннями і навичками.

Особливе місце серед практичних методів навчання займають практичні роботи з приладами (компасом, термометром, глобусом, телурієм тощо), планом місцевості і фізичною картою, з розпізнавання і визначення тіл природи. При правильній організації практичної роботи учні виконують ряд логічних операцій: порівняння, виявлення подібності і відмінності, класифікація, висновок, узагальнення. Дитина має відрізнити одну зернову рослину від іншої.

Організація і проведення практичної роботи з формування поняття «зернові культури» спрямовує мислення дітей на самостійні пошуки спільних і відмінних ознак, тобто активізує елементи дослідницької діяльності учнів, підвищує рівень засвоєння учнями даного матеріалу. Робота з розпізнавання виконується не лише на уроках, а й на екскурсіях у природі. Учитель дає завдання для розпізнавання тварин, рослин. У 3-4 класах діти починають працювати із приладами (компасом, термометром, глобусом, телурієм тощо). Наприклад, вивчаючи тему «Термометр», учні знайомляться з будовою термометра, виконують досліди, які пояснюють принцип його роботи, та вчаться ним користуватись. Після цього проводиться практична робота, під час якої учні вимірюють температуру повітря (у класі, коридорі, на вулиці), свого тіла, води (в акваріумі, з криниці, водопроводу). Результати спостережень записуються в зошитах. Під час вивчення теми «Компас. Орієнтування на місцевості» спочатку вивчається принцип роботи компаса на його моделі, після цього діти вчаться користуватись компасом (роздавальні компаси, шматочка заліза і магніту). Далі учні вправляються у визначенні сторін горизонту за допомогою компаса. Після цього на шкільному подвір'ї проводиться практична робота «Орієнтування на місцевості», під час якої учні визначають розміщення предметів один відносно одного та напрям, в якому вони знаходяться від предметів. Одержані результати фіксуються в зошитах у вигляді малюнків, умовних позначень. Значну роль у вивченні природознавства відіграє робота з географічною картою (виміри відстані, орієнтування тощо). Практичні роботи, що застосовуються на уроках ЯДС, різноманітні. Загальним для всіх практичних робіт є безпосередня участь школярів у виконанні певної роботи (моторна діяльність) з одночасним її усвідомленням. Засвоєння знань у процесі практичної діяльності активізує навчальний процес початкової, розвиває самостійність і творчість учнів.

Моделювання – система дій з побудови, перетворення та використання моделі, елементи і відношення якої подібні до елементів і відношень реального об'єкта.

Моделі можуть бути матеріальними (з використанням предметівзамінників: модель екосистеми «ліс», пустелі, легенів людини), та ідеальними – побудованими за допомогою схем, графіків, формул, символів: модель кругообігу води в природі, ланцюги живлення, руху повітря).

Наочний метод – візуально-чуттєве сприйняття предметів та явищ навколишнього світу в їх натуральному або штучному, символічному зображенні. Особливість цих методів навчання полягає у використанні зображень об'єктів і явищ, конкретних образів, які безпосередньо сприймають учні.

До таких методів належить ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження.

Ілюстрування – використання у навчальному процесі наочності (плакатів, карт, рисунків на дошці, картин та ін.) з метою оптимізації засвоєння знань. У навчальному процесі нерідко ілюструють натуральні предмети (рослини, живі тварини, мінерали, техніку та ін.), зображення об'єктів, що вивчаються (фотографії, картини, моделі та ін.), схематичні зображення предметів вивчення (географічні, історичні карти, графіки, схеми, діаграми тощо). Такі ілюстрації допомагають учням ефективніше сприймати навчальний матеріал, формувати конкретні уявлення, точні поняття.

Демонстрування – використання приладів, дослідів, технічних установок та ін. Цей метод ефективний, коли всі учні мають змогу сприймати предмет або процес, а вчитель зосереджує їхню увагу на головному, допомагає виділити істотні сторони предмета, явища, роблячи відповідні пояснення. Під час демонстрування дію складного механізму розчленовують на елементи, щоб докладно ознайомити учнів з окремими процесами, які відбуваються одночасно. Демонструючи діючі моделі, виробничі процеси на підприємстві, слід подбати про дотримання правил техніки безпеки. Вчитель повинен забезпечити всебічний огляд об'єкта, чітко визначити головне, детально продумати пояснення, залучати учнів до пошуку потрібної інформації.

ТЕМА 2.2. СПОСТЕРЕЖЕННЯ – ПРОВІДНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ ПРИРОДИ. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Лекція
План викладу

2.2.1. Спостереження. Види спостережень.

2.2.2. Інтерактивні методи та особливості їх використання на уроках «Я досліджую світ».

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38–40.

3.Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

2.2.1. Спостереження. Види спостережень.

Пізнання навколишнього світу починається з накопичення чуттєвого досвіду, фактичного матеріалу, який осмислюється з метою засвоєння системи знань. Відсутність запасу конкретно – образних уявлень у молодших школярів призводить до формального засвоєння знань. Дітям важко уявити предмет чи явище, якщо вони не побачили цих об'єктів або їх зображень.

Одним із методів забезпечення наочно-чуттєвої основи засвоєння є спостереження

Спостереження – це цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів навколишньої дійсності, яке підпорядковане конкретно-визначеним цілям й вимагає вольових зусиль. Учень не просто повинен слухати, а прислухатись, не просто дивитись, а придивлятись, всебічно розглядати об'єкт, щоб створити необхідне уявлення про нього.

Спостереження – це суб'єктивна діяльність, оволодіння якою призводить до формування уміння спостерігати. З цим умінням пов'язаний розвиток такої якості, як спостережливість.

Спостережливість – це прагнення і уміння найповніше помічати

особливості предметів і явищ, у тому числі й такі деталі, які здаються зовні недостатньо помітні і на перший погляд малоістотні, уміння помічати незначні відмінності, зміни в предметах і явищах. Спостережливість важлива риса особистості. Вона впливає на структуру і зміст інших психічних процесів, оскільки спостережлива дитина більше сприймає, глибше мислить і розуміє. Це полегшує засвоєння знань та умінь, забезпечує кращі результати в навчанні, позитивні емоції, розвиває пізнавальні інтереси, впливає на поведінку.

Роботу з розвитку спостережливості у молодших школярів, як засвідчує аналіз психолого-педагогічної літератури, краще всього розпочати з виховання інтересу до природи, з накопичення безпосередніх вражень про об'єкти. Оскільки інтерес відіграє важливу роль у здійсненні будь-якої діяльності, то, без сумніву, в процесі розвитку спостережливості він є найістотнішим стимулом, що підвищує пізнавальну активність, покращує якість сприймання та сприяє кращому запам'ятовуванню. Проте, спостерігаючи за поведінкою дітей на заняттях та у вільний від навчання час, помічаємо, що не всі діти виявляють однаковий інтерес до спостереження об'єктів природи. Багатьом з них притаманний нестійкий інтерес, який виникає лише час від часу, залежно від специфіки спостережуваних об'єктів і явищ та ставлення дитини до них. Успіх спостереження значною мірою у такій ситуації залежить від емоційності. Тобто включення в акт спостереження почуттів. Адже почуття тісно пов'язані з діяльністю дитини, спонукають її до активних дій, емоційно забарвлюють сприймання, мислення, сприяють кращому запам'ятовуванню. І першою спонукою дитини до спостереження докільля стають прагнення побачити красу предметів і явищ та велике бажання дізнатися про них більше.

Не можна не згадати слова В.О.Сухомлинського про те, що в хвилини емоційного піднесення думка дитини стає найбільш чіткою, а почуття здивування є «могутнім джерелом бажання знати». Невід'ємною частиною емоційно-вольового компонента спостережливості є увага, яка виявляється в тому, що в процесі сприймання дитина не тільки чує, а й прислуховується, не тільки дивиться, а й вдивляється, тобто зосереджується на певному предметі чи явищі.

Отже, одним із завдань розвитку спостережливості має бути розвиток здатності довірливої уваги, уміння організовувати спостереження в потрібний час згідно з визначеною метою, бо, активна увага є передумовою спостережливості. Саме увага допомагає зосередитись на досліджуваному об'єкті, виділити його суттєві сторони і абстрагуватися від несуттєвих, тобто сприяє кращому розумінню докільля.

У процесі навчання спостереження виступає одним із методів його організації. З позиції розуміння методу навчання як дидактичної категорії спостереження є способом організації взаємопов'язаної діяльності учителя й учнів і полягає у тому, що вчитель організовує, стимулює, здійснює поточний контроль, аналізує, корегує й оцінює цілеспрямоване, планомірне сприймання учнями об'єктів природи.

В.О. Сухомлинський проводив «уроки мислення серед природи». Кожне заняття передбачало певне коло речей і явищ для спостережень, а метою мала бути установка: дивувати і помічати, помічати і відчувати, відчувати і думати, думати і творити. Він надавав особливого значення добору тем для таких занять. Серед них слід назвати: «Пробудження природи від нічного сну», «Як квіти зустрічають схід сонця», «Промені сонця грають у краплинах роси», «Як співає жайворонок», «Як ліс готується до зимового сну», «Подорож краплі води», «Як чекають дощу пшениця, соняшник і троянда», «Кожне явище має свої причини». З усією очевидністю можна стверджувати, що вчителі під керівництвом В.О. Сухомлинського «надавали виняткового значення тому, щоб кожна з названих тем несла дитині безліч відкриттів, зроблених нею самостійно», «щоб дитина заглиблювалася подумки в якусь, здавалося б, не значну деталь, зосередила на ній всю увагу, забула про все інше».

Спостереження – це метод пізнавальної діяльності, що спирається перед усім на роботу органів чуття (слуху, зору, нюху, дотику тощо). Спостереження дають знання про предмети та явища навколишнього світу. Вони використовуються на уроках під час розповіді вчителя при демонструванні різних посібників, на предметних уроках, уроках-екскурсіях, а також у позаурочний час у кутку живої природи, полі, садку, на городі. Учитель повинен організувати спостереження і керувати ними, спрямовуючи увагу учнів на окремі сторони предметів, явищ тощо. Значну частину знань про природу своєї місцевості учні набувають у процесі ведення календаря природи. Тому велику увагу слід приділити правильній організації спостережень за сезонними явищами в природі.

У своїх працях О.Я. Герд на перше місце висував методи викладання, які сприяють розвитку самостійності, пізнавального інтересу. Він вказував, що природу потрібно не описувати, а пояснювати: тварини і рослини потрібно розглядати у зв'язку із середовищем. З цією метою необхідно проводити екскурсії, практичні роботи: «...необхідно виводити дітей за місто, в поле, ліс, на болото; необхідно, щоб вони самостійно спостерігали тіла всіх трьох царств, у їх природній обстановці, знайомились із життям і розвитком організмів, – тобто, необхідні екскурсії». Для розкриття найпростіших, доступних розумінню дітей зв'язків, що існують у природі, необхідно здійснювати діалектичний підхід. Учителеві треба звертати увагу молодших школярів на зв'язки між предметами та явищами. Він повинен так викласти матеріал, щоб за кожним новим словом, засвоєним учнем, стояв чіткий і правильний образ. Цього можна досягти лише шляхом прищеплення учням спостережливості, допитливості, цікавості до навколишньої природи. Спостережлива дитина бачить, чує та помічає все нове і цікаве, що торкається її зору і слуху: рослини, що зацвітають навесні, політ перших метеликів, приліт шпаків тощо. Учень, в якого не розвинена спостережливість, проходить повз ці явища, не помічаючи їх. Тому виховання в учнів спостережливості, уваги до навколишньої природи має велике значення. Малюки дивують старших найнесподіванішими

запитаннями, що виникають у свідомості в процесі сприймання образів навколишнього світу. Соціальне пізнання містить прагнення відчутти іншу людину, засвоїти соціальні норми, принципи справедливості, поваги, враховувати інтереси інших людей.

В.О. Сухомлинський підкреслював, що «природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки. Переоцінка наочності – це абсолютизація окремих особливостей дитячого мислення, зведення пізнавальної сфери до сфери почуттів». Таким чином, частіше за все спостереження в природі повинні передувати вивченню тієї чи іншої теми в класі. Саме на матеріалі попередніх спостережень в природі будується вивчення сезонних змін. Методика організації спостережень повинна бути спрямована передусім на розвиток інтересу і довільної уваги учнів. Це досягається постановкою перед дітьми посилюючих завдань, чітко розробленою програмою, послідовністю і різноманітністю методів, спрямованих на розширення та поглиблення спостережень. Тільки в таких умовах розумова діяльність дітей стає різнобічною, цілеспрямованою і тому ефективнішою.

За тривалістю проведення Л.К. Нарочна, Г.В. Ковальчук і К.Д. Гончарова поділяють спостереження на:

- короткочасні, які потребують незначного відрізка часу на уроці або вдома при виконанні домашніх завдань. Метою цього виду є сприймання ознак, властивостей конкретних об'єктів;

- довготривалі, які проводяться в позаурочний час; їх об'єктом є процеси, явища, події, які розвиваються, змінюються протягом певного часу.

За формою організації діяльності учнів В.М. Пакулова і В.І. Кузнецова класифікують спостереження на:

- фронтальні: здійснюються усім класом за однаковим завданням під безпосереднім керівництвом учителя;

- групові: завдання виконуються групами по 2-3 учні. Групи можуть складатися з учнів з однаковим і різними рівнями підготовки;

- індивідуальні: виконуються кожним учнем самостійно.

У процесі навчання спостереження за часом їх проведення Т.М. Байбара розділяє на:

- випереджувальні, які проводяться ще до засвоєння нових знань. Їхні результати є чуттєвою основою формування уявлень у наступних темах, застосовуються до тих об'єктів, які неможливо сприймати безпосередньо на уроці, або вони вимагають тривалого часу;

- опорні, які організуються вчителем у процесі засвоєння нових знань (уявлень, понять, встановлення залежностей, способів діяльності і т. ін.);

- розширювальні, які використовуються після засвоєння теоретичних знань, потрібні для конкретизації, розширення і поглиблення сформованих знань.

За характером пізнавальної діяльності спостереження бувають репродуктивними (спрямовані на сприймання та відтворення зовнішніх

ознак, властивостей, частин явищ і предметів та зовнішніх зв'язків) і творчими (є способом розв'язання проблеми). З перших уроків у школі вчитель повинен організувати систематичні, цілеспрямовані спостереження за погодою, сезонними змінами в рослинному, тваринному світі. На спостереження не відводяться навчальні години, вчитель планує цю роботу щоденно. Метеорологічні та фенологічні спостереження починаються з перших днів навчання й тривають протягом усіх чотирьох навчальних років. Саме тому, зазначає С.І. Балашова, необхідно дотримуватись певних вимог:

1. Спостереження мають бути регулярними.
2. За одним і тим самим об'єктом спостереження проводяться протягом кількох років.
3. Паралельно з метеорологічними спостереженнями проводяться фенологічні.

Залежно від змісту навчальної програми діти поступово вчаться спостерігати за погодою і позначати явища погоди умовними знаками. Крім того, вони вчаться опрацьовувати отримані матеріали спостережень, пояснювати явища неживої природи. Відповідно до цього визначають такі об'єкти метеорологічних спостережень: температура повітря, стан неба (ясно, похмуро, хмарно), опади, напрям вітру, тривалість дня, довжина тіні гномона від полуденного Сонця. Всі отримані дані учні записують у календар погоди. Як відомо, підсумки спостережень за погодою учні підбивають щомісячно. Вони вчаться порівнювати результати метеорологічних спостережень за квартал. Водночас, спостерігаючи за змінами в неживій природі, школярі встановлюють зміни, які відбуваються в живій природі (листопад, відліт птахів на зимівлю тощо). Разом із метеорологічними спостереженнями проводять фенологічні.

Фенологія – наука про сезонні явища в живій і неживій природі. Вона реєструє і вивчає явища, пов'язані із зміною пір року, наприклад, строки утворення та сходження снігового покриву, сезонні фази розвитку рослин і активності тварин (сплячка, линяння, міграції). Фактично це система знань про сезонний розвиток організмів (рослин та тварин). Поняття сезонності пов'язане зі змінами температурного режиму, тривалості світлової частини доби, інтенсивності освітлення, кількості та стану опадів і з рядом інших природних особливостей, які ми називаємо екологічними факторами. В сукупності своїй вони об'єднуються в поняття – умови існування.

Отже: умови існування визначають стан живого організму, це може бути стан спокою, весняного пробудження, інтенсивного чи сповільненого росту і розвитку тощо.

Фенологічні спостереження – це спостереження за етапами росту, розвитку рослин і тварин, які виявляються у добре помітних зовнішніх змінах (у рослин), а у тварин – і в їхній поведінці. Ці етапи називаються фенологічними фазами.

Фенологічна фаза – це період у сезонному розвитку природи: окремих видів рослин (цвітіння, досягання плодів тощо), їх угруповань, характерних сезонних явищ у житті тварин (перельоти птахів, їх гніздування, виліт

пташенят з гнізда), що помітно відрізняється від інших. Сам процес спостереження за динамікою розвитку окремих рослин чи тварин полягає у чіткому фіксуванні початку, закінчення, тривалості кожної фази. Крім того, ми не повинні забувати про вищезазначені вимоги до ведення спостережень. Вони обов'язкові тому, що лише систематичність спостережень дає змогу простежити динаміку розвитку організму.

При проведенні спостережень з учнями вчитель має постійно дотримуватись основних дидактичних принципів, зазначає О.А. Біда:

- спостереження повинні бути посилені для дітей, учителю треба враховувати їх вікові особливості;

- проводити спостереження треба систематично і послідовно у зв'язку з сезонними особливостями явищ природи;

- особливу увагу необхідно звертати на місцеві природні умови, рослин, тварин, тобто дотримуватись краєзнавчого принципу;

- необхідно звертати увагу на наступність програмного матеріалу з природознавства дошкільних установ і початкової школи.

Вже з перших днів школярі спостерігають за погодою, за станом неба і навчаються розрізняти яке небо вважати ясним, яке хмарним, яке похмурим. Відразу знайомляться з умовними позначеннями стану неба (ясно; хмарно; похмуро), опадів (дощ; сніг), вітру (сильний, поривчастий) тощо. Від першокласників вимагається, щоб вони розрізняли, коли надворі тепло, коли холодно, коли дуже холодно, сьогодні тепліше, ніж учора, тощо. Учні повинні доводити, чому вони визначили погоду такою. Це привчає дітей аналізувати явища, які вони спостерігають. Щотижня потрібно підводити підсумки спостережень. Потрібно привчати дітей розповідати про свої спостереження та вчити узагальнювати матеріали проведених спостережень. Така робота сприяє розвитку мислення й мови дітей. Усі спостереження учні фіксують у класних календарях.

В 1 класі діти отримують безліч нових вражень. Щоб запобігти їх перевантаженню, щоденні спостереження організовувати недоцільно. До цієї роботи першокласників залучають поступово.

У 2 класі уявлення дітей розвиваються, розширюються та систематизуються. Спостереження стають різноманітнішими. Учні вчать аналізувати дані своїх спостережень, підбивати підсумки, виявляти причинні зв'язки між явищами природи, а також між ними і практичною діяльністю людини. Другокласники помічають менш яскраві і менш помітні явища природи, проводять більш точну деталізацію їх, ніж першокласники. Наприклад, діти спостерігають за сходом і заходом Сонця, за його висотою над горизонтом у різні пори року і протягом дня. Починають розрізняти силу вітру, розуміють причини утворення туману, інею, помічають поступове похолодання восени і потепління навесні; виявляють, що взимку при похмурій погоді теплішає, а сонячно буває у морозні дні. Наприкінці місяця робота з календарем підсумовується – складаються елементарні зведення про те, скільки було протягом місяця ясних днів, скільки – хмарних, похмурих, із дощем, снігом тощо. У 2 класі слід навчити учнів характеризувати погоди за

місяць (за календарем природи).

У 3 класі ведення календаря ускладнюється. Учитель показує учням, якими умовними знаками будуть позначати температуру повітря після вивчення теми «Термометр».

В 4 класі учні систематично ведуть спостереження за погодою. Вони відмічають стан неба, опади, температуру повітря, напрям вітру. Для цього діти повинні навчитись користуватися компасом, флюгером. Опади вимірюють опадоміром, висоту снігового покриву визначають снігомірною рейкою, лінійкою. Такі дослідження з використанням приладів набувають конкретнішого характеру.

У 3-4 класах потрібно навчити учнів детальніше обробляти матеріал спостережень: робити зведення, скільки днів у минулому місяці було хмарних, скільки сонячних, із дощем, снігом і без опадів, скільки вітряних, безвітряних, який напрям вітру переважав тощо. Доцільно зводити місячні дані у графіки температури, діаграми хмарності. Такі зведення дають можливість скласти чітке уявлення про характер погоди за кожний місяць.

Спостереження за неживою природою треба поєднувати зі спостереженнями за змінами в рослинному і тваринному світі, а також звертати увагу на тісний природний взаємозв'язок між живою і неживою природою. Наприклад, із приходом весни Сонце піднімається над горизонтом вище, день стає довшим, теплішає повітря, тане сніг, прогрівається ґрунт, пробуджуються рослини і комахи, які живляться рослинами. Пробудження комах зумовлює приліт птахів, які ними живляться, пробуджуються й інші тварини (жаби, ящірки, їжаки та ін.). У 3-4 класах рекомендується проводити дослідження за змінами в розвитку дерев та кущів у весняний період і виділяти фази розвитку за певними ознаками. Результати досліджень доцільно заносити до таблиці.

Наприклад:

Фази розвитку	Назва рослини	Число, місяць
початок сокоруху — коли, проколовши шилом кору дерева з південного боку, помічаємо краплину соку;		
набрякання бруньок (поява на бруньках світлих смужок);		
розпускання квіткових бруньок зазначають тоді, коли вони відкрилися, з'явилися пуп'янки, але ще міцно стиснуті;		

фаза розгортання перших листків починається з часу, коли на деревах і кущах розгорнулися перші листкові пластинки;		
початок цвітіння дерев і кущів заноситься у щоденник тоді, коли на рослинах з'явилося кілька перших квіток;		
масове цвітіння – на рослинах зацвіло 50 % квіток;		
достигання плодів і насіння;		
зміна кольору листя восени;		
початок листопаду – при легкому струшуванні гілки опадає кілька листочків;		
кінець листопаду.		

На початку кожного сезону учні одержують завдання перевіряти певні народні прикмети. Завдяки такій роботі в учнів розвивається спостережливість, бажання розгадувати таємниці природи, якомога більше дізнатися про вже відоме. Варто організувати з учнями спостереження за тим, наскільки правильно можна прогнозувати погоду за певною прикметою.

Наприклад, кожен учень вибирає одну прикмету і перевіряє її.

Результати проведених спостережень учні занотовують у таблиці такого типу:

Дата	Яку прикмету спостерігав	Прогноз погоди	Яка погода була насправді

Таким чином, щоб добре організувати спостереження, щоб воно дало позитивні результати, учителям необхідно продумати кожен деталь. Коли учень буде бачити наслідки своєї роботи, він і надалі спостерігатиме окремі предмети та явища природи. У нього поступово розвиватиметься інтерес до природи. І цей інтерес учитель повинен постійно підтримувати.

Самостійне спостереження – безпосереднє сприймання явищ дійсності.

Як стверджував К. Ушинський, «ніщо не може бути важливішим у житті, як уміти бачити предмет з усіх боків і серед тих відносин, в які він

поставлений. Якщо ми вникнемо глибше в те, що звичайно називається в людях визначним або навіть великим розумом, то побачимо, що це, головним чином, є здатність бачити предмети в їх дійсності, всебічно, з усіма відносинами, в які вони поставлені. Якщо навчання має претензію на розвиток розуму у дітей, то воно повинно вправляти їх здатність спостереження». Школа має великі можливості для організації спостережень, їх можна вести на уроці (лабораторні і практичні заняття), використовуючи наочні посібники, під час екскурсій. Наприклад, за завданням учителя біології учні тривалий час спостерігають за ростом рослин.

Формування складних географічних понять (клімат, корисна копалина, ґрунт, погода) потребує самостійних спостережень упродовж року за атмосферою. Такі спостереження привчають учнів глибше аналізувати їх, порівнювати, робити висновки, занотовуючи все це в свої щоденники. Методика організації будь-якого виду самостійного спостереження потребує послідовного використання його елементів. Це інструктаж учителя про мету, завдання і методику спостереження (повторення або вивчення навчального матеріалу, необхідного для свідомого виконання завдань спостереження), здійснення спостереження, фіксація, відбір і аналіз його результатів учнем, узагальнення і формулювання висновків (вивчення вчителем поданих учнями матеріалів спостереження, їх аналіз і оцінка виконаної роботи).

Процес формування міжпредметної спостережливості яскраво описав у своїй книзі «Школа просто неба» В. Сухомлинський: «...Лютий. Зимова холоднеча. Але ось випала сонячна днинка. Ми йдемо в тихий, засніжений сад. Придивіться, діти, уважно до всього, що оточує нас, – чи бачите ви перші ознаки наближення весни? Навіть найнеуважніший з вас може помітити дві-три ознаки, а той, хто не тільки подивиться, а й подумає, побачить двадцять ознак... Дивіться, слухайте, думайте», – кажу я учням. Я бачу, як придивляються діти до засніженого віття, до кори дерев, прислухаються до звуків... Потім ми приходимо в сад через тиждень, знову через тиждень, і щоразу перед допитливим дитячим поглядом відкривається щось нове». Ефективність методу спостереження залежить від того, якою мірою зібрані під час спостереження матеріали вивчають і відповідно обробляють під керівництвом учителя й на їх основі роблять певні висновки, узагальнення.

2.2.2. Інтерактивні методи та особливості їх використання на уроках «Я досліджую світ».

Скажіть мені і я забуду.

Покажіть мені і я запам'ятаю.

Дайте можливість обговорити і я зрозумію.

Дайте можливість навчити іншого і я досягну досконалості.

Конфуцій

Під час навчання учні мають робити набагато більше, ніж просто

слухати та фіксувати готові думки вчителя. Вони можуть продукувати інформацію самостійно, визначати й обговорювати проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, спостерігати і планувати. Школярі повинні мати змогу застосовувати нові знання та навички на практиці, створювати зворотні зв'язки.

Бразильський педагог Пауло Фрейре вважає, що доцільно замінити традиційну «накопичувальну» освіту на освіту «проблемно-визначальну». У книзі «Педагогіка пригноблених» П. Фрейре назвав «банківською» освіту, коли учні розцінюються як «банк», а викладачі – як вкладники, які сподіваються отримати дивіденди у майбутньому. При «банківській освіті» учні є пасивними отримувачами певного обсягу знань, які вони доволі часто вважають не своїми, не інтерпретують їх, не розуміють значення та, найголовніше, забувають більшу частину після отримання оцінки. За умов проблемно-визначальної освіти учні займаються реальними проблемами, запозиченими з життя. Навчання, вважає педагог, відбуватиметься набагато успішніше, якщо учні самостійно формулюватимуть завдання і, виходячи з власного життєвого досвіду, виконуватимуть їх.

Активні та пасивні методи навчання на уроках «Я досліджую світ».

Залежно від характеру взаємодії вчителя та учнів розрізняють пасивні, активні та інтерактивні методи навчання.

Пасивні методи – це навчання, у процесі якого вчитель є основною дійовою особою, що керує ходом заняття, а учні виступають у ролі пасивних слухачів, підпорядкованих директивам учителя. В'язок педагога з учнями здійснюється за допомогою опитувань, самостійних, контрольних робіт, тестів тощо.

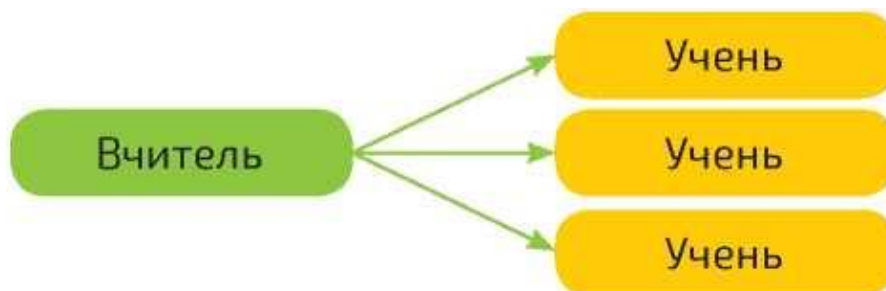

Рис. 2. Пасивні методи навчання

Хоча з огляду на ефективність засвоєння навчального матеріалу, пасивні методи є малоефективними, однак вони мають деякі плюси: відносно проста підготовка до заняття з боку вчителя, можливість викладу великого обсягу навчального матеріалу за обмежений час, можливість працювати з великою аудиторією.

Активні методи – це навчання, у процесі якого учні та вчитель взаємодіють одне з одним і учні тут не пасивні слухачі, а активні учасники. Якщо пасивні методи припускають авторитарний стиль взаємодії, то активні – переважно акцентують на демократичному стилі.

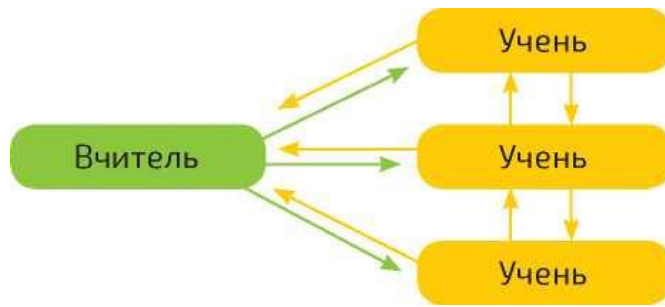

Рис.3. Активні методи навчання

На відміну від активних методів, інтерактивні методи орієнтовані на ширшу взаємодію учнів не тільки з учителем, а й одне з одним, на домінування активності учнів у процесі навчання. Роль учителя на інтерактивних заняттях зводиться до спрямування діяльності учнів на досягнення цілей заняття.

Ефективність інтерактивного навчання

Науковцями і практиками визнано, що набуття знань, формування вмінь і навичок, розвиток особистісних якостей, набуття певних компетентностей особистості учня є найефективнішими, якщо в освітньому процесі використовують інтерактивні форми і методи.

За допомогою інтерактивних технологій учні мають змогу:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й таким чином зробити засвоєння знань доступнішим;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну позицію, аргументувати й дискутувати;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації, їх моделювання;

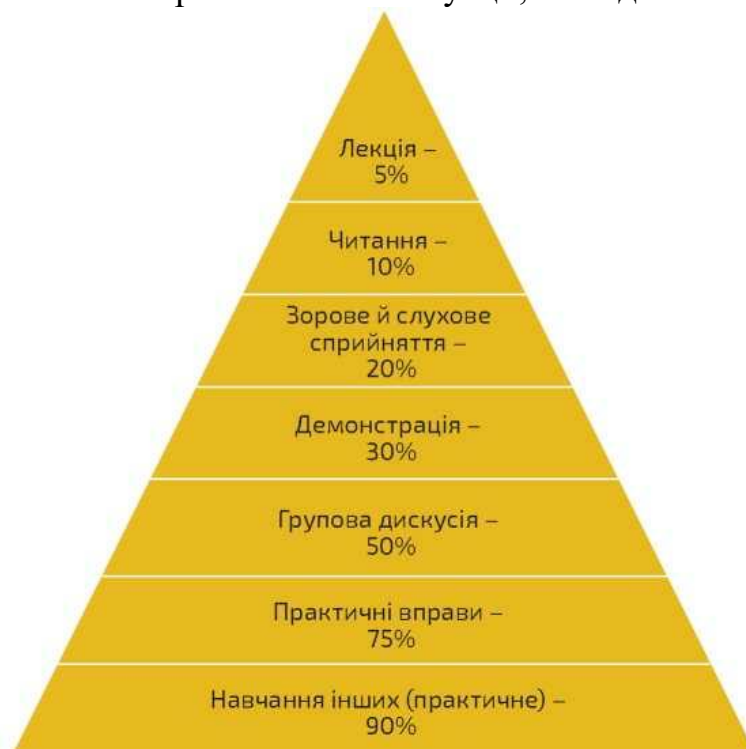

Рис.4. Піраміда навчання

З піраміди видно, що найменших результатів можна досягти за умов пасивного навчання (лекція – 5 %, читання – 10 %, зорове і слухове сприймання – 20 %, демонстрування – 30 %), а найбільших – інтерактивного (групова дискусія – 50 %, практичні справи – 75 %, навчання інших або негайне застосування знань – 90 %). Ці дані є середньо-статистичними, тому в конкретних випадках результати можуть різнитися, але в середньому таку закономірність може простежити кожен педагог.

Принципи інтерактивного навчання

Виокремлюють такі принципи інтерактивного навчання:

Принцип активності. Для досягнення поставлених цілей кожен учень має брати активну участь у процесі спілкування та активно взаємодіяти з іншими.

Принцип відкритого зворотного зв'язку. Висловлення учасником чи всіма учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як сприймаються іншими людьми їхня манера спілкування, стиль мислення, особливості поведінки.

Принцип експериментування. Активний пошук учнями нових ідей та шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

Принцип довіри у спілкуванні. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай використовуваний у роботі прийом розташування учня і вчителя по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводитися й організовуватися заняття і яку роль у них має відігравати вчитель.

Принцип рівності позицій. Він означає, що вчитель не прагне нав'язати учням своєї думки, а діє разом і нарівні з ними. Своєю чергою, кожен учень має змогу побувати у ролі організатора, лідера.

Наведемо опис найпоширеніших інтерактивних методів, які забезпечують активну участь і взаємодію учасників одне з одним і з учителем:

- відпрацювання навичок;
- робота у групах;
- інтерактивні презентації;
- дискусії;
- мозкові штурми;
- рольові ігри;
- аналіз історій і ситуацій.

Відпрацювання навичок включає такі етапи:

- докладне пояснення учасникам алгоритму дій;
- демонстрування прикладу, як виконувати ці дії;

- відпрацювання запропонованої послідовності дій у парах (малих групах);
- демонстрування однієї-двох пар/груп (за бажанням);
- підтримка, констатація успіхів учасників;
- закріплення досвіду в домашніх завданнях, на наступних заняттях.

Першим кроком у процесі вправління навичок є докладне пояснення учням суті навички, виклад ситуацій, у яких вона може застосовуватися. Демонстрування навички може здійснити тренер або підготовлені волонтери, інколи її може замінити відеодемонстрація. Після того як навичку озвучено і наочно показано, інші учасники мають отримати можливість почергово відпрацювати цю навичку. Це можна зробити в парах, трійках чи малих групах, щоб кожен учасник встиг повправлятися.

Після виконання вправи тренер пропонує учасникам доброзичливо і підбадьорливо зазначити сильні і слабкі моменти, які вони помітили під час відпрацювання навички. Сам він також бере участь в обговоренні, як правило, завершує його, доповнює і підсумовує висновки учасників.

Для закріплення навички можна дати завдання застосовувати вміння впродовж наступного тижня в різних ситуаціях і аналізувати свої дії та їх результати.

Робота в групах.

Дискусії й обговорення можна проводити цілим класом. Однак вони набагато ефективніші, коли їх проводять у групах, зокрема, якщо клас великий, а час обмежений. Групове обговорення максимально підвищує активність і внесок кожного учасника. Дискусія допомагає учням уточнити свої уявлення, усвідомити почуття і ставлення. Обговорення у групах дає змогу більше дізнатися одне про одного, стимулює вільний обмін думками, збільшує ймовірність того, що учні краще зрозуміють почуття і позиції інших, більше зважатимуть на них. Робота у групах розвиває навички активного слухання, співпереживання, співпраці, впевненої поведінки і толерантності.

Для організації обговорення у групах тренер:

- чітко формулює завдання: вивчити тему, обговорити ситуацію, проблему, сформулювати запитання, запропонувати ідеї або варіанти рішень, виконати проект, відпрацювати сценку чи спосіб дії. Якщо заняття проводять із молодшими школярами, не зайвим буде запропонувати учням повторити завдання своїми словами;
- повідомляє, скільки часу відводиться на це завдання;
- формує групи (бажано з 2-6 осіб) різними способами;
- розташовує групи так, щоб учасники кожної сиділи поряд і добре чули одне одного;

Error! Not a valid link. пропонує групам обрати протоколіста, який записуватиме варіанти та стежитиме за дотриманням простих правил.

Після обговорення на прохання тренера протоколісти розповідають про те, як відбувалося обговорення і які рішення було ухвалено. Для поживлення дискусії рекомендують перед обговоренням розповісти

ситуацію з реального життя.

Нижче наведено кілька додаткових рекомендацій для роботи з групами:

Доцільніше розпочати роботу з групами, які складаються з 2-4 осіб. У невеликих групах учням легше долати сором'язливість. Коли ви відчуваєте, що учасники набули впевненості, групи можна збільшити до 5-6 осіб.

Краще не доручати учасникам формувати групи за власним бажанням, адже в такому разі «непопулярні» діти почуватимуться ображеними. Формуючи групи, стежте, щоб їх склад змінювався якомога частіше.

Наголосіть на важливості принципу «один за всіх і всі за одного» (інший варіант – «пливти або тонути разом»). Усі члени групи мають зробити свій внесок у вирішення поставленого завдання. Успіх групи залежить від внеску кожного.

Відповіді на запитання й опитування думок.

Ця форма роботи потребує від тренера делікатності й толерантного ставлення. Цікавлячись думкою учасників чи організовуючи групову дискусію, пам'ятайте про неприпустимість втручання з метою різко заперечити або розкритикувати чийсь думку. Якщо тренер сприйматиме позитивно висловлювання учасників, вони з більшою охотою братимуть участь в обговоренні.

Намагайтесь уникати запитань, які потребують закритих відповідей «так» чи «ні». Якщо ви прагнете, щоб учасники говорили, ставте їм відкриті запитання, які вимагають обґрунтування своєї думки.

Важливо також не поспішати й не вимагати від учасників негайної відповіді на запитання. Вони повинні мати час на роздуми, але не багато. Для того щоб тренінги проходили жваво, треба підтримувати темп.

Мозковий штурм.

Мозковий штурм – метод опитування, за якого приймаються будь-які відповіді учасників щодо обговорюваної теми.

На першому етапі учасники активно висувають свої ідеї, зокрема й нереалістичні, фантастичні і нелогічні. Головне завдання – кількість ідей, а не їхня якість.

На цьому етапі забороняється оцінювати висунуті ідеї. Кожну пропозицію приймають і записують на дошці чи аркуші паперу. Учасники знають, що від них не вимагається обґрунтування їхньої пропозиції або пояснення, чому вони так думають. Час для висунення ідей або кількість ідей зазвичай обмежені. Наприклад: «Давайте запишемо щонайменше десять способів...» або «Давайте сформулюємо якомога більше способів ... за одну хвилину».

Другий етап – оцінювання та обговорення ідей, ранжування їх за рівнем значущості, поділ на групи тощо.

Переваги цього методу в тому, що він:

- дає змогу за короткий час зібрати максимальну кількість різних думок;
- допомагає залучити до роботи тих, хто зазвичай пасивний і соромиться брати участь у дискусіях;

– активізує уяву і творчі здібності учасників, уможлиблює їх відхід від стереотипних уявлень і стандартних схем;

– є цікавим початком для наступного обговорення у групах.

Для організації мозкового штурму треба:

– сформулювати запитання, проблему чи ситуацію і запропонувати учасникам висловити свої ідеї та пропозиції;

– обрати протоколіста або самому записувати висловлені ідеї;

– повідомити, що учасники можуть пропонувати будь-які ідеї, які спадають їм на думку;

– не обговорювати ідеї одразу після того, як їх запропоновано;

– записувати там, де їх буде добре видно;

– опрацювати спільно з учасниками список ідей: додати нові, вилучити ті, що не стосуються теми, розподілити ідеї за категоріями, відібрати найкращі тощо.

Рольова гра.

Рольова гра – неформальна постановка, у процесі якої учасники без попередньої підготовки розігрують сценки або ситуації. Вони уявляють себе вигаданими персонажами, які моделюють реальні життєві історії та ситуації.

Під час рольової гри учасники діють не від свого імені, а демонструють поведінку та висловлюють почуття умовного персонажа. Зазвичай це набагато легше, ніж діяти від себе особисто.

Рольова гра є ефективним методом апробації нових моделей поведінки. Вона дає змогу «приміряти» їх на себе у безпечних умовах. Дія «під маскою» уможлиблює формування власних уявлень учасників про те, як можна вирішити подібну ситуацію в реальному житті. Це також допомагає краще зрозуміти почуття умовного персонажа і розвинути навички емпатії (співпереживання). Крім того, завдяки рольовій грі учасник має змогу краще зрозуміти і висловити свої почуття не боячись розкритись і бути висміяним. Це чудова можливість для практичного відпрацювання навичок у ситуаціях, близьких до реальних.

Рольова гра вимагає певних навичок від тренера і від учасників тренінгу. Для організації рольової гри:

– опишіть ситуацію, яку треба інсценувати;

– розкажіть учасникам, як вони мають діяти, або запропонуйте сценарій;

– відберіть охочих або розкутих енергійних учасників, щоб продемонструвати сценку перед класом. Виберіть для себе одну із провідних ролей;

– використовуйте допоміжний реквізит: капелюшки, картки з іменами, перуки, костюми, маски – усе, що можна виготовити на місці, або приготовлене заздалегідь;

– починайте рольову гру;

– якщо це можливо, обігруйте ситуацію з гумором;

– після закінчення сценки обговоріть її;

– об'єднайте клас у групи, нехай вони зіграють між собою цю чи

подібну сценку.

Так можна уникнути ніяковості, спричиненої потребою виступати перед усім класом.

Аналіз історій і ситуацій.

Аналіз історій і ситуацій – докладний розбір реальної або вигаданої історії, в якій описано, що сталося в житті конкретної людини, групи людей, родини, школи чи громади. Це дає змогу учасникам проаналізувати й обговорити ситуації, з якими вони можуть зіткнутися в реальному житті. Учні аналізують поведінку персонажів, передбачають, оцінюють наслідки різних варіантів їхньої поведінки.

Історія може бути незавершеною. У такому разі учасники самі вирішують, якими можуть бути наслідки і як саме треба діяти, щоб історія завершилася щасливо. Головна цінність цього методу в тому, що учасники мають змогу експериментувати з «майже реальним життям» і обговорювати різні варіанти поведінки, передбачати, «що з цього вийде».

Перевагами методу аналізу історій і ситуацій є:

- вироблення навичок комплексного аналізу проблем і ситуацій з урахуванням багатьох чинників, що діють одночасно;
- розвиток навичок ухвалення зважених рішень;
- реалістичні, значущі для підлітків ситуації – могутній стимул для обговорення у групах;
- цей метод сприяє розвитку навичок творчого і критичного мислення, співпраці та групової роботи.

Дебати.

Дебати – це організований процес формулювання і захисту своїх позицій щодо конкретної проблеми двома чи більше учасниками. Мета дебатів – всебічний аналіз і обговорення проблеми, яка не має простого розв'язання.

Для проведення дебатів спочатку формулюють певну проблему чи запитання, наприклад: «Телебачення: «за» і «проти»». Учасникам пропонують зайняти певну позицію з цієї проблеми. Відтак упродовж визначеного часу вони формулюють аргументи на захист своєї позиції і вибирають того, хто виступатиме від імені групи. Речники обмінюються промовама, а після цього кожній команді дається можливість спростувати аргументи опонентів.

Для організації дебатів важливо дотримуватися наведених нижче рекомендацій.

Дозвольте учасникам вибрати позицію на власний розсуд. Якщо в однієї позиції забагато прихильників, запропонуйте охочим відстоювати протилежну позицію або стати суддями.

Дайте учасникам час і можливість для вивчення проблеми. Підготуйте для цього інформаційні матеріали.

Поясніть правила ведення дебатів.

Під час дебатів уважно стежте, щоб жоден з учасників не домінував,

намагався виступити за рахунок іншого.

Стежте, щоб дебати не виходили за межі заданої теми.

Після закінчення дебатів підбийте підсумки, пояснивши, що аргументи обох сторін є однаково важливими для з'ясування проблеми.

Правильно організовані дебати дають змогу не лише всебічно розглянути проблему, ознайомитися з аргументами її прихильників і супротивників, а й навчитися дискутувати з повагою до опонента. Дебати розвивають навички самоконтролю, критичного мислення, толерантності, адвокації та впевненого відстоювання своєї позиції.

Рекомендації щодо вивчення природничої галузі.

Міністерство освіти і науки України розробило методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році (<https://is.gd/fmOVel/>), які містять такі вказівки щодо вивчення природничої галузі у курсі «Я досліджую світ».

«Значну увагу приділяють дослідницькому методу навчання, який передбачає організацію процесу отримання нових знань. Принципова відмінність дослідження від проектування полягає в тому, що дослідження не передбачає створення будь-якого заздалегідь планованого об'єкта.

Дослідження – це процес пошуку невідомого, нових знань, а проектування - вирішення певного, чітко усвідомленого завдання. Уміння проводити самостійні дослідження, досягнення істини легко прищеплюються і переносяться в подальшому на всі види діяльності, якщо вчитель створює для цього певні умови.

Однією із пропонованих форм роботи є екскурсія (кожної пори року). Вона дозволяє проводити спостереження, вивчати тіла і явища природи в природних або штучно створених умовах. Зміст екскурсій повинен мати безпосередній зв'язок із пройденим на попередніх уроках матеріалом, або випереджувальний характер. У той же час отримані на екскурсіях результати спостережень і зібрані матеріали доцільно використовувати на наступних уроках. Екскурсія в природу є однією з доступних форм роботи з молодшими школярами з краєзнавства, у ході якої учні знайомляться з тілами і явищами природи в межах свого району, села, міста.

Організовуючи урок-екскурсію потрібно пам'ятати, що такі уроки мають іншу структуру і потребують певних завдань для кожного етапу уроку. Перед проведенням екскурсії потрібно скласти список і підготувати необхідне обладнання; продумати місце, час проведення екскурсії, розробити маршрут, підібрати загадки, вікторини, вірші, ігровий матеріал тощо, підготувати інструктаж. Під час вступної бесіди окреслюють тему, мету екскурсії, актуалізують набутий досвід з теми. Самостійна робота учнів під час екскурсії супроводжується коментарями вчителя. Важливим етапом уроку-екскурсії є звітування дітей про виконану роботу, демонстрація зібраного матеріалу. За необхідності вчитель (або учень) може виступити з додатковими повідомленнями. Завершується екскурсія заключною бесідою та підведенням підсумків».

Ранкове коло.

Ранкове коло проводиться на початку кожного дня. На ньому вибірково використовуються зазначені вище інтерактивні методи.

Рекомендуємо проводити ранкове коло в рамках першого уроку курсу «Я досліджую світ» (не більш як 10-15 хвилин).

Це зробить його динамічним і пов'язаним з поточною темою інтегрованого курсу. Опорні плани ранкових зустрічей у вільному доступі за посиланням http://autta.org.ua/ua/resources/ya_doslidzhuyu_svit/

ТЕМА 2.3. ФОРМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ПРИРОДНИЧОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНИХ ГАЛУЗЕЙ

Лекція

План викладу

2.3.1. Поняття форм організації навчання.

2.3.2. Класифікація форм організації навчання. Урок як одна з основних форм організації навчальної діяльності молодших школярів з вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

2.3.3. Типи уроків з вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Їх структура, особливості проведення в початковій школі.

2.3.4. Міжпредметна інтеграція, міжпредметні зв'язки курсу «Я досліджую світ»

2.3.5. Проектна діяльність учнів початкових класів у ході вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Література:

1. Біда О.А. Структура і методика інтерактивного уроку. *Початкова школа*. 2007. № 7. С. 18

2. Бондар Л.П. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. *Початкова школа*. 2005. №5. С.43.

3. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання. *Початкова школа*. 2006. № 3. С.12.

4. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання *Початкова школа*. 2006. № 8. С.23.

5. Ізбаш С. С. Реалізація творчих проектів у навчальному процесі сучасної школи. *Науковий вісник Мелітопольського педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2010. № 5. С. 92-97.

6. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. 2005. №2. С.27.

7. Кондратюк С.М. Інтегрований підхід до формування у молодших школярів здорового способу життя: здоро'язбережувальне виховання : навч. посіб. Вид.2, переробл. І допов. Суми, 2013. 191с.

8. Метод проектів : традиції, перспективи, життєві результати / за ред І.Г. Єрмакова. Київ. 2003. 500 с.

9. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. N.M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

10.Соценко Г. Метод проектів. *Початкова освіта* : методичний poradnik. 2006. № 40. Вип. 7. С. 3–8.

11.Супрун Т.В. Проектна діяльність у початковій школі. Зб. метод. проектів : традиції, перспективи, життєві результати. Київ : ДЕПАРТАМЕНТ, 2003. 500 с.

2.3.1. Поняття форм організації навчання.

Навчання – цілеспрямований двосторонній процес взаємодії учителя і учнів, у ході якого здійснюється засвоєння знань, формування вмінь і навичок. Найважливіше завдання процесу навчання – знайти ефективні способи керівництва пізнавальною діяльністю учнів. Вчитель повинен не тільки передавати знання, а й формувати у дітей вміння здобувати знання самостійно.

Я.А. Коменський писав: «Вся робота в школі залежить від вчителя, від його знань, умінь, освіти». В процесі навчання необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів, вміти знайти «ключик» до серця кожної дитини, вміти зацікавити. Коли вчитель бачить, як «горять» дитячі очі, з якою цікавістю діти слухають кожне слово вчителя, задають запитання, які свідчать про бажання знати більше, значить його праця не пропала даремно.

Успіх у формуванні особистості дитини залежить від форм організації навчання, тобто від зовнішнього боку організації навчального процесу, який відображає характер взаємозв'язків його учасників. Чіткого визначення в педагогічній науці понять «форма організації навчання» чи «організаційні форми навчання», як і поняття «форми навчальної роботи» як педагогічних категорій поки що немає.

І.Ф.Харламов констатує, що «на жаль це поняття не має в дидактиці чіткого визначення» і що більшість вчених просто обходять це питання і обмежуються буденними уявленнями про сутність даної категорії».

Ретельний аналіз різних позицій у визначенні даного поняття, вжитий Чередовим І.М., свідчить про те, що більшість вчених-педагогів дають цьому поняттю занадто загальне визначення. Приводом до такого висновку послужило визначення цього поняття І.Я.Лернером. Він зазначає: «Організаційну форму навчання ми визначаємо як взаємодію вчителя і учнів, що регулюється певним, задалегідь встановленим режимом і порядком». Природно постає запитання: що таке форма організації навчання? В чому її суть? Що таке «організація» в даному контексті?

В науці поняття «форма» розглядається як з позиції лінгвістичної, так і з філософської. В тлумачному словнику поняття «форма» трактується як вид, пристрій, тип, структура, конструкція чого-небудь, обумовлені певним змістом. Форма – це вид ззовні, це зовнішнє окреслення, певний встановлений порядок. Форма будь-якого предмета, процесу, явища зумовлена його змістом і, в свою чергу, виявляє на нього протилежний вплив. З боку навчання, форма – це спеціальна конструкція процесу

навчання. Характер цієї конструкції зумовлений змістом процесу навчання, методами, прийомами, засобами, видами діяльності учнів. Ця конструкція навчання представляє собою внутрішню організацію змісту, який в реальній педагогічній дійсності виступає як процес взаємодії, спілкування вчителя з учнями при роботі над певним навчальним матеріалом. При цьому окремі педагоги, а саме М.І.Махмутов, вважає, що в педагогіці є необхідність вказати на різницю двох термінів включаючи слово «форма» – «форма навчання».

В першій своїй відмінності «форма навчання» означає колективну, фронтальну та індивідуальну роботу учнів на уроці. В цьому значенні термін «форма навчання» відрізняється від терміну «форма організації навчання», що означає який-небудь вид заняття – урок, предметний гурток і т.п.

І.М.Чередов справедливо констатує, що форма організації навчання зумовлює «упорядкування, налагодження, приведення в систему» взаємодії учителя з учнями при роботі над певним змістом матеріалу. Організація навчання переслідує мету забезпечити оптимальне функціонування процесу управління навчальної діяльності зі сторони вчителя. Форма організації навчального процесу – спеціально організована діяльність учителя і учнів, яка проводиться в установленому порядку і в певному режимі.

За визначенням О.Я. Савченко, «форма організації навчання» означає певну взаємодію вчителя та учнів, що регулюється встановленим режимом та умовами роботи.

2.3.2.Класифікація форм організації навчання. Урок як одна з основних форм організації навчальної діяльності молодших школярів з вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Вченими виділені такі підстави для класифікації форм організації навчання: кількість і склад учнів, місце навчання, протяжність навчальної роботи. На цих підставах форми навчання діляться відповідно на:

- індивідуальні, індивідуально-групові, колективні;
- класні і позакласні;
- шкільні і позашкільні.

Ця класифікація не є строго науковою і визнається далеко не всіма вченими-педагогами. Разом з цим треба визнати, що такий підхід до класифікацій форм організації навчання дозволяє трохи упорядкувати їх різноманітність.

У сучасній дидактиці виділяють 4 форми організації навчальної діяльності:

- парна (взаємодія учня з учнем чи вчителя з учнем);
- групова (вчитель одночасно навчає весь клас);
- кооперативна (колективна – всі учні активні і навчають один одного);
- індивідуальна (самостійна) робота учня.

Також виділяють такі основні організаційні форми навчання:

- уроки;

- пов'язані з уроками обов'язкові екскурсії;
- домашні навчальні завдання;
- позаурочні роботи;
- необов'язкові, мало пов'язані з уроками позакласні види занять.

За основною дидактичною метою уроки з курсу ЯДС в початкових класах діляться на такі типи:

1. Уроки засвоєння нових знань;
2. Формування навичок і вмінь;
3. Узагальнення і систематизація знань і вмінь;
4. Контролю і корекції знань і вмінь;
5. Практичного застосування знань, навичок і умінь;
6. Комбіновані.
7. Предметні уроки.
8. Уроки, проведені у нестандартній формі.
9. Інтерактивні уроки.
10. Інтегровані уроки.

Кожен тип уроку характеризується певною будовою – структурою. В поняття структура входить три основні ознаки: етапи (елементи уроку); їх послідовність та взаємозв'язок.

В кожному уроці виділяють дві структури: макроструктуру та мікроструктуру. Макроструктура – більш-менш постійні елементи уроків у межах одного типу.

Кожний елемент макроструктури має свою внутрішню мікроструктуру, яка складається з певних методів, прийомів і засобів навчання, якими досягається мета певного елемента макроструктури.

Стандартні уроки охоплюють основні етапи навчального процесу: підготовка до вивчення теми, сприймання і осмислення матеріалу, закріплення; перевірка, оцінювання знань, умінь і навичок; узагальнення і систематизація знань. Слід зазначити, що не всі організаційні форми та методи навчання використовуються в загальноосвітній школі за поданим зразком. Більшість з них застосовуються із певними змінами та доповненнями.

Урок – основна організаційна форма навчально-виховного процесу, яка є викінченою в смисловому, часовому й організаційному плані. Урок – логічно завершений цілісний елемент навчально-виховного процесу, в якому в складному взаємозв'язку мають місце певні методи, прийоми і засоби навчання, проявляються особливості учителя і його майстерність, індивідуальні і вікові особливості учнів, здійснюється реалізація цілей і завдань навчання, виховання і розвитку.

У дидактиці під уроком розуміють основну одиницю освітнього процесу, чітко обмежену часовими рамками (45 хвилин), планом роботи та складом учнів (класом). Урок відіграє інтегруючу роль – відображає та поєднує його компоненти (мету, зміст, методи, засоби навчання, взаємодію вчителя та учнів). На уроках проводиться вивчення всього програмового матеріалу у логічній послідовності, яка забезпечує системність його

викладання, застосовуються навчальні методи (словесні, наочні і практичні), демонструються різні види унаочнення, проводяться досліди, використовуються відповідні методичні прийоми. Це забезпечує вивчення будови об'єктів, виявлення сутності явищ, властивостей речовини. Але уроки обмежені в своїх можливостях. Життя організмів, ріст та розвиток рослин і тварин, спільне існування організмів у природі, їхній взаємозв'язок між собою і з навколишнім середовищем, явища природи, працю людей неможливо показати на уроках у класі. Тому уроки доповнюються іншими формами навчальної роботи.

З чого починається ефективний урок? (Пам'ятка для вчителя)

1. На помилках учаться. Помилки навіть потрібні для навчального процесу. Діти не мають боятися припуститися помилки.

2. Давайте дітям можливість максимально виявити свою ініціативу. Учть учнів самостійно думати і працювати.

3. Творче ставлення до роботи й навчання – запорука ефективного уроку.

4. Не у всіх дітей вистачає терпіння та наполегливості поступово переходити від простого до складного. Не дозволяйте учням не вірити у свої сили.

5. Якщо ваш голос передає ваше роздратування, розчарування та зневіру, діти запам'ятають саме ці емоції, а не мудрість, яку ви намагалися до них донести.

6. Кожен учень по-своєму сприймає матеріал. Зауважте на це.

7. Найкращий той діалог, у процесі якого діти відгукуються не на слова, а на думки.

8. Добрій пам'яті передують тільки пильна увага.

9. Думки учня набагато продуктивніші за думки вчителя.

10. Чогось навчити можна тільки практикою.

11. Створюйте проблемні ситуації на уроках. Там, де немає вибору, немає мислення.

12. Якщо дитина дивується – вона починає мислити. Нові ідеї – продукт творчої уяви.

13. Зацікавленість – найсильніша мотивація для навчання.

14. Учть дітей робити записи.

15. Запам'ятовування матеріалу часто-густо залежить від якості його викладу. Про рівень учителя можна зробити висновок з того, як він уміє висловлюватися.

16. Є два основних мотиви, які формують поведінку людини: отримати винагороду й уникнути покарання. Застосовуйте ці мотиви на уроках.

17. Якщо вчитель стоїть, він більше привертає до себе увагу дітей.

18. Плануйте дискусії, диспути на уроці. Це посилює увагу дітей.

19. Учитель не має говорити без зупину. Діти не встигатимуть за його думками.

20. Проте, наскільки цікавим є зміст уроку, робіть висновок не зі свого боку, а з боку учнів.

Від ефективності уроків залежить ефективність навчального процесу.

Кожен урок повинен мати триєдину мету: навчальну, виховну, розвивальну. Мета уроку в сучасній школі повинна відрізнятися конкретністю, з вказаними засобами її досягнення і її переводом в конкретні дидактичні завдання. Для того, щоби досягти мети уроку, необхідно вирішити три основні дидактичні завдання:

– актуалізувати попередні знання, вміння і навички, безпосередньо пов'язані із темою уроку;

– сформулювати в учнів нові поняття і способи дії; організувати використання учнями знань і досвіду діяльності з метою формування у них нових навчальних та пізнавальних умінь і навичок, нового досвіду пізнавальної діяльності.

Структура уроку і форми організації навчальної роботи на ньому мають принципове значення в теорії і практиці сучасного уроку, оскільки в значній мірі визначають ефективність навчання, його результативність.

Які ж елементи і частини уроку вважаються структурними, а які ні? Єдиної думки з цього питання на сьогоднішній день в педагогічній науці немає. Одні схильні виділяти в якості елементів уроку те, що найбільш часто зустрічається в практиці, а саме:

- 1) вивчення нового матеріалу;
- 2) закріплення вивченого;
- 3) контроль і оцінка знань учнів;
- 4) домашнє завдання;
- 5) узагальнення та систематизація знань.

Інші виділяють такі елементи: мету уроку, зміст навчального матеріалу, методи навчання, прийоми навчання, способи організації навчальної діяльності.

Не можна обмежити навчальний процес і вчителя однією постійною схемою уроку, тому що це нанесе збиток навчальному процесу в цілому.

Структура уроку не може бути безликою, випадковою, вона повинна відображати закономірності процесу навчання як явища дійсності, логіку процесу навчання; закономірності процесу засвоєння, логіку засвоєння нових знань як внутрішнього психологічного явища; закономірності самостійної розумової діяльності учня як способів його індивідуального пізнання, логіку пізнавальної діяльності людини; логіку викладання; види діяльності учителя і учнів як зовнішні форми прояву сутності педагогічного процесу. Елементами уроку, які при своєму взаємопов'язаному функціонуванні відображають ці закономірності, являються актуалізація, формування нових понять і способів дій і використання засвоєного. В реальному педагогічному процесі вони виступають і як етапи процесу навчання і як основні, незмінні, обов'язково присутні на кожному уроці узагальнені дидактичні завдання і як компоненти дидактичної структури уроку. Саме ці компоненти забезпечують на уроці необхідні і достатні умови для засвоєння учнями програмного матеріалу, формування у них знань, умінь і навичок, активізації розумової діяльності учнів при виконанні самостійних робіт, розвиток їх

інтелектуальних здібностей.

Кожний із компонентів дидактичної структури уроку пов'язаний з попередніми. Формування нових знань може бути успішним тільки з опорою на вже одержані знання, а відпрацювання навичок і вмінь успішно відбувається після засвоєння нового. При цьому їх послідовність на тому чи іншому уроці може бути різною: в одному випадку урок може починатися не з актуалізації, а із введення нового поняття шляхом пояснення вчителя або створення проблемної ситуації чи висунення гіпотез про способи вирішення заздалегідь поставленої проблеми. На початку уроку може бути контрольна робота на використання знань, одержаних на попередньому уроці і т.д.

Вказаний підхід до структури уроку уникає шаблонності в проведенні уроків, рецептивність в діяльності вчителя, розширює рамки творчої майстерності учителя при розробці методичної підструктури кожного окремо взятого уроку.

Типології уроків присвячено багато наукових робіт. І тим не менше на сьогоднішній день ця проблема залишається спірною в сучасній дидактиці. Існує кілька підходів до класифікації уроків, кожний з яких відрізняється певною ознакою.

Уроки класифікують виходячи із: дидактичної мети; мети організації занять; змісту і способів проведення уроку; основних етапів навчального процесу; дидактичних задач, що вирішуються на уроці; методів навчання; способів організації навчальної діяльності учнів. Для вчителя вкрай важливо, розуміючи об'єктивну багатоплановість процесів на уроці, не задовольнятися їх стихійним ходом, а постійно шукати і знаходити оптимальні варіанти взаємодії елементів уроку один з одним.

Уроки проводяться в певній послідовності, що передбачено шкільною програмою і забезпечує систематичність вивчення матеріалу. Урок дає змогу вчителю, застосовуючи систему різноманітних методів і прийомів навчання, плановірно і послідовно проводити формування відповідних уявлень і понять про об'єкти та явища природи. На уроках ЯДС учні дістають певну суму знань, набувають умінь і навичок, які потрібні для вивчення в середніх та старших класах природничих предметів: ботаніки, зоології, анатомії і фізіології людини, фізичної географії.

Вимоги до уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

1. Постійно здійснювати загально дидактичний принцип єдності навчання і виховання.

2. Відповідно до змісту природничого матеріалу правильно визначити навчальну та виховну мету уроку; уявляти які природничі знання, вміння і навички будуть сформовані під час уроку, яка робота буде проведена для досягнення розвивального навчання.

3. Зміст природничого матеріалу повинен бути науковим, але не перевантаженим і доступним для розуміння дітей певного віку.

4. Під час вивчення нового матеріалу слід уникати випадкових хаотичних питань, а використовувати логічні, причинно-наслідкові зв'язки.

5. Для розвитку логічного мислення і пізнавальної самодіяльності учнів

на уроці застосовувати різні види робіт.

6. Система методів і прийомів повинна бути такою, яка б забезпечила найбільшу ефективність роботи вчителя і пізнавальної діяльності учнів на кожному етапі уроку.

7. Домашнє самостійне завдання повинно бути логічним продовженням або закінченням класної роботи. Інструктивні вказівки до його виконання мають бути своєчасними. В домашнє завдання варто вводити види робіт, що готують дітей до сприйняття нової інформації.

2.3.3. Типи уроків вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Їх структура, особливості проведення в початковій школі.

З усіх зазначених типів комбінований урок найпоширеніший у сучасній загальноосвітній школі. Йому належить 75-80 відсотків загальної кількості уроків, що проводяться. Цей тип уроку здебільшого використовується в початкових і середніх класах. Комбінований урок поєднує дві або більше дидактичні мети уроків попередніх типів.

На цих уроках центральне місце відводиться вивченню нового матеріалу, його осмисленню, запам'ятовуванню, узагальненню та систематизації. На них має місце і повторення раніше вивченого, перевірка домашнього завдання, закріплення нового матеріалу. На ньому вирішуються дидактичні завдання всіх типів уроків. Звідси він і одержав свою назву – комбінований.

Типова структура комбінованого уроку:

1. Перевірка виконання учнями домашнього завдання практичного характеру; перевірка, оцінка і корекція раніше засвоєних знань, навичок і вмінь; відтворення і корекція опорних знань учнів.

2. Повідомлення теми, мети і завдань уроку та формування мотивації учіння.

3. Сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу.

4. Осмислення, узагальнення і систематизація нових знань.

5. Підсумки уроку.

6. Повідомлення домашнього завдання.

1. На кожному уроці перш ніж приступити до перевірки домашнього завдання необхідно підсумувати спостереження учнів. В усній формі за запитаннями вчителя учні з'ясовують зміни, які відбулися в неживій природі за тиждень: яка тривалість дня і ночі, як змінилася висота Сонця на небі, яка температура повітря, яке небо, які за кольором і формою хмари, які вітри, які їхні напрямки, які опади і т.д. Щомісячно підбиваються підсумки спостережень за погодою. Діти вчать порівнювати результати метеорологічних спостережень за квартал. Одночасно виявляються сезонні зміни в житті рослин (початок сокоруху, набрякання бруньок, розпускання листків, бутонізація, цвітіння, досягання плодів, зміна забарвлення листя, листопад), тварин (перельоти птахів, гніздування, виліт пташенят з гнізда, сплячка звірів) і в сільськогосподарській праці людей, які пов'язані із

змінами температурного режиму, тривалості світлового дня, інтенсивності освітлення, кількості та стану опадів та ін.

Ця робота виробляє в учнів системність, розвиває спостережливість, бажання розгадати сутність природних явищ і їхній вплив на живі об'єкти.

2.Перевірка домашнього завдання може проводитися усно або письмово. Усне опитування може бути фронтальним та індивідуальним. Письмові самостійні роботи бувають індивідуальними, за варіантами або однаковими для всього класу. Всі види опитування повинні органічно поєднуватись на уроці. Після перевірки домашнього завдання бажано провести актуалізацію опорних знань дітей та їх життєвого досвіду. Ця робота спрямована на виявлення вже набутих раніше знань, які є основою для сприймання, усвідомлення та засвоєння нових. Вона стимулює психологічну підготовку учнів, збуджує інтерес, створює емоційний настрій, мобілізує увагу учнів до сприймання нових знань. Для актуалізації опорних знань найчастіше застосовують усну фронтальну бесіду або виконання завдань. Варто використовувати пізнавальні ігри, загадки, якими вчитель підводить учнів до сприймання нового матеріалу.

3.Оголошення теми та завдань уроку, мотивація навчальної діяльності учнів. Вчитель повідомляє про те, що учні повинні взяти нового, які знання, навички, вміння мають набути. Найчастіше в молодших класах використовується усний виклад нового матеріалу, який дає змогу за короткий час донести до свідомості дітей основні факти знань і провести певні узагальнення. Усний виклад може проводитись методом розповіді, бесіди, пояснення або опису. Розповідь учителя може поєднуватись із самостійною роботою учнів за попередніми завданнями вчителя, читанням учнями тексту підручника. Сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу.

Під час викладу нового матеріалу вчитель вдається до ілюстрацій (картин, навчальних таблиць), демонстрацій (кінофільму, діафільму, дослідів). На цьому етапі активно працює в основному учитель, учні, як правило, слухають, спостерігають, запам'ятовують, тобто відбувається сприймання та усвідомлення готових знань. Ефективність цього етапу залежить від уміння вчителя керувати сприйманням і усвідомленням знань учнями. Необхідно створювати проблемні ситуації, ставити проблеми, застосовувати евристичні бесіди. Важливо дібрати відповідний матеріал з навколишньої природи, життя і праці людей, щоб показати практичне значення знань. Це активізує учнів, підвищує інтерес до навчального матеріалу.

Закріплення нових знань (осмислення, узагальнення, систематизація знань). Ця робота проводиться після вивчення нового матеріалу. Одержані знання узагальнюються, засвоєні поняття зводяться в єдину систему, розкриваються причинно-наслідкові зв'язки. Часто для закріплення знань використовують бесіду, в якій виявляються основні властивості речовин, особливості об'єктів, явищ природи, місцевості, проводиться аналіз важливих фактів, розкриття об'єктивних зв'язків між предметами і явищами природи. Можна скласти систематизуючі таблиці, схеми.

Підсумки уроку. Наприкінці уроку вчитель коротко підсумовує наслідки роботи й виставляє оцінки, оголошуючи й обґрунтовуючи їх. Оцінюючи знання, він враховує роботу учня протягом усіх інших етапів уроку: відповіді під час фронтального повторення вивченого матеріалу, доповнення до відповідей інших учнів, відповіді під час вивчення та закріплення нової теми.

Повідомлення домашнього завдання. На завершальному етапі уроку вчитель повідомляє домашнє завдання. Воно має те саме призначення, що й закріплення, і може бути найрізноманітнішим, але не повинно копіювати тієї роботи, яка була проведена в класі.

Для домашньої роботи можна запропонувати: повторити матеріал за підручником;

виконати практичні завдання (провести спостереження, зібрати колекції, гербарій, провести дослід, виготовити модель), прочитати науково-популярну літературу та ін.

Компоненти структури комбінованого уроку в залежності від характеру навчальної ситуації і педагогічної майстерності учителя взаємодіють між собою і часто переходять один в одного, міняють свою послідовність в залежності від організації пізнавального процесу. В таких випадках структура комбінованого уроку стає гнучкою, рухомою. Це дозволяє вчителю уникати в своїй роботі шаблону, формалізму.

Так, в досвіді передових учителів засвоєння нових знань відбувається в процесі виконання самостійної роботи, а перевірка знань вплітається в організацію занять і виступає як показник активності школярів в коментуванні ходу своєї роботи, їх знань.

В процесі вивчення нового матеріалу можна відразу організувати його закріплення та застосування, а при закріпленні здійснити контроль знань, умінь і навичок і розвиток навичок застосування цих знань в різноманітних, в тому числі нестандартних ситуаціях.

Така комплексна взаємодія між структурними елементами комбінованого уроку робить урок багаточільовим і заставляє учителя при проведенні уроку правильно регламентувати час уроку на його окремі етапи.

Недопустимо, коли перевірка знань учнів займає 20-25, а то і всі 30 хвилин, і на роботу з новою темою залишається 15-20 хвилин. Природно, з такого уроку учні переносять всю вагу роботи по засвоєнню нового матеріалу на домашню роботу.

Ефективність та результативність комбінованого уроку залежить не від абсолютизування його структури, а від чіткого визначення цільових установок уроку, як відповіді вчителя на запитання про те, чому він має навчити учнів, як використовувати заняття для розумної організації їх діяльності. Окремі компоненти структури комбінованого уроку властиві і методичним структурам інших типів уроків.

На уроках засвоєння нових знань перевірки домашнього завдання немає. Весь урок присвячений вивченню нового матеріалу. Основна

дидактична мета: ознайомлення з новими фактами, поняттями, законами, теоріями, твердженнями, з'ясування їх суті.

Основні структурні компоненти, що характеризують даний тип уроку:

а) ознайомлення із змістом нового матеріалу;

б) встановлення деяких залежностей і зв'язків між елементами нових знань.

Види уроків, що застосовуються в рамках цього типу уроків, являються досить різноманітними: урок-лекція, урок-семінар, кіно-урок, урок теоретичних і практичних самостійних робіт (дослідницького типу), урок змішаний (сукупність різних видів уроків на одному уроці).

Спільним для всіх цих видів уроків являється те, що час уроку відводиться на роботу учнів з новим матеріалом, в ході якої використовуються всі можливі прийоми активізації пізнавальної діяльності школярів: надання викладу нового матеріалу проблемного характеру, використання учителем яскравих прикладів, фактів, підключення учнів до їх обговорення, підкріплення тих чи інших теоретичних положень особистими прикладами і фактами, використання наочно-образного матеріалу і технічних засобів навчання. Все це спрямоване на змістовне і глибоке роз'яснення нового матеріалу учителем і вміння підтримувати увагу і розумову активність учнів при роботі з ним. Крім того, спільним являється і те, що на уроці в ході вивчення нового матеріалу, йде робота і по упорядкуванню та закріпленню раніше засвоєного. Неможливо вивчати новий матеріал, не згадуючи, не аналізуючи, не опираючись на уже пройдений матеріал, не використовуючи його при висновках якихось нових положень.

Структура уроку засвоєння нових знань:

1.Перевірка домашнього завдання.

2.Актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, цілей і завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів.

3.Вивчення нового матеріалу (вступні, мотиваційні та пізнавальні вправи).

а) первинне застосування нових знань (пробні вправи);

б) самостійне застосування учнями знань у стандартних ситуаціях (тренувальні вправи за зразком, інструкцією, завданням);

в) творче перенесення знань і навичок у нові ситуації (творчі вправи).

4. Підсумки уроку.

5. Повідомлення домашнього завдання.

Урок формування навичок і вмінь

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, цілей і завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів.

3.Вивчення нового матеріалу (вступні, мотиваційні та пізнавальні вправи); первинне застосування нових знань (пробні вправи); самостійне застосування учнями знань у стандартних ситуаціях (тренувальні вправи за зразком, інструкцією, завданням); творче перенесення знань і навичок у нові

ситуації (творчі вправи).

4. Підсумки уроку.

5. Повідомлення домашнього завдання.

Основна дидактична мета: з'ясування можливостей застосування знань у навчальному пізнанні і практичних ситуаціях, формування досвіду такого застосування, предметних і загальних навчальних вмінь.

Різновиди даного типу:

2.1. Урок первинного формування вмінь.

Основна дидактична мета: з'ясування сутності і структури вміння, формування алгоритму його реалізації.

Основні структурні компоненти:

а) актуалізація знань, які лежать в основі уміння;

б) ознайомлення із сутністю уміння, складом і послідовністю виконання дій;

в) первинне застосування одержаних знань про способи дій на основі виконання пробних вправ;

г) виконання зазначених дій у стандартних умовах (вправи за зразком, аналогією, інструкцією).

2.2. Урок творчого застосування знань і вдосконалення вмінь.

Основна дидактична мета: забезпечення переносу знань і способів дій в нові умови.

Основні структурні компоненти:

а) перевірка стану засвоєння знань і сформованості уміння на рівні застосування їх у стандартних ситуаціях;

б) перенесення знань і засвоєння способів дій у частково змінені або нові ситуації (творчі вправи).

Урок узагальнення і систематизації знань і вмінь.

Головна дидактична мета: узагальнення та систематизація вивченого матеріалу, визначення в ньому основних понять, закономірностей, сфер застосування етапів процесу пізнання. Урок може складатися з трьох частин:

1) фронтальне повторення пройденого матеріалу за питаннями;

2) визначення та вирішення проблеми;

3) експериментальна робота.

Основна риса узагальнюючих уроків – набуття школярами нових знань на базі систематизації та узагальнення, переосмислення накопичених знань. Такий урок може бути побудовано на самостійній роботі учнів з індивідуальними дидактичними картками і таблицями, підручником чи додатковою літературою.

Узагальнення і систематизація знань не тільки спонукає до кращого запам'ятовування та застосування знань, але й підвищує їх рівень, допомагає засвоїти фундаментальні знання. На таких уроках використовується багато засобів навчання: карти, схеми, таблиці, навчальні картини, екранні засоби, плакати, статистичний матеріал.

Сьогодні такі уроки передбачені програмою як тематичні.

Основна дидактична мета: виявлення істотних зв'язків між елементами

знань, їх групування і класифікація, введення вивченого в систему раніше засвоєного.

Основні структурні компоненти:

- а) повторення основних фактів, понять, правил, законів;
- б) узагальнення знань;
- в) узагальнення умінь.

Урок контролю і корекції знань і вмінь.

1. Повідомлення теми, цілей та завдань уроку.
2. Актуалізація мотивації учіння учнів.
3. Перевірка знання учнями фактичного матеріалу й основних понять; перевірка глибини осмислення учнями знань і ступеня їх узагальнення.
4. Застосування учнями знань у стандартних і змінних умовах.
5. Перевірка, аналіз і оцінка виконаних під час уроку робіт.
6. Підсумки уроку.
7. Повідомлення домашнього завдання.

Основна дидактична мета: виявлення якостей знань і вмінь, що характеризують стан засвоєння учнями логічно завершеного блоку навчального матеріалу.

Різновиди даного типу:

4.1. Урок контролю знань і вмінь.

Основна дидактична мета: виявлення рівня засвоєння навчального матеріалу, в тому числі досягнення передбачених програмою обов'язкових результатів навчання.

Основні структурні компоненти:

- а) перевірка знань фактичного матеріалу на рівні репродукції;
- б) перевірка осмислення знань (розуміння сутності понять, тверджень, ілюстрування прикладами, встановлення взаємозв'язків у вивченому тощо);
- в) перевірка умінь застосувати вивчене у знайомих і змінених (нових) ситуаціях.

4.2. Урок аналізу письмових робіт.

Основна дидактична мета: корекція знань і вмінь на основі аналізу допущених помилок.

Основні структурні компоненти:

- а) узагальнена характеристика якості виконання робіт;
- б) аналіз допущених помилок;
- в) робота над усуненням виявлених прогалин у знаннях і уміннях.

Уроки практичного застосування знань, навичок і умінь

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь; повідомлення теми, цілей і завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів; осмислення змісту й послідовності застосування способів виконання дій.
3. Самостійне виконання учнями завдань під контролем і за допомогою вчителя.
4. Звіт учнів про роботу і теоретичне обґрунтування отриманих

результатів.

5. Підсумки уроку.

6. Повідомлення домашнього завдання.

Практична робота. Мета такого уроку – обробка та закріплення теоретичних умінь та навичок на практиці. На цих уроках проводяться великі за обсягом і складні за змістом роботи. Уроки практичних робіт містять такі структурні елементи:

1. Постановка навчально-виховних завдань.

2. Ознайомлення учнів з навчальними засобами, необхідними для виконання практичної роботи; інструкціями щодо оволодіння прийомами навчальної діяльності і оформлення отриманих результатів.

3. Власне проведення роботи.

4. Підведення підсумків і домашнє завдання.

Результат цього типу уроків залежить від ступеня оволодіння учнями прийомами навчальної роботи: порівнювати, зіставляти, робити висновки, розраховувати, аналізувати, встановлювати залежність.

Предметні уроки. На предметних уроках використовуються певні предмети – натуральні наочні посібники, на яких базується вивчення нового матеріалу. При вивченні рослин і тварин перевагу слід надавати живим об'єктам, тоді уявлення будуть точнішими і яскравішими. Але іноді замість самого предмета можна використати інші види унаочнення (гербарії, колекції, чучела або вологі препарати рослин і тварин).

Я.А. Каменський зазначав, що починати навчання треба не з словесного тлумачення про предмети, а з реального спостереження за ними, і тільки після ознайомлення з предметом може йти мова про нього, потрібно вчити так, щоб люди, наскільки це можливо, набули знань не тільки з книг, але з неба і землі, з дубів і з буків, тобто знали і вивчали нові предмети.

К.Д. Ушинський писав, що предмет, який знаходиться перед очима учня або який дуже вкарбувався в його пам'яті сам по собі, без чужого слова, збуджує в учня думки, виправляє їх, якщо вони непевні, приводить їх у природну, тобто правильну систему.

В.П. Вахтеров говорив, що предметні уроки – це уроки ознайомлення з предметами за допомогою унаочнення, це предметне навчання в прямому розумінні слова з предметом у руках або перед очима. Він вважав, що предметний метод навчання повинен бути в основі всієї системи навчання подібно до зерна, в якому є зачатки всіх органів рослин. На предметному уроці вчитель привчає думати і відповідати самих дітей, використовуючи свої спостереження за предметом. Учитель тільки уточнює і доповнює відповіді, ставить запитання. Якщо вчитель сам розповідає про предмет, то учні швидко втомлюються, погано засвоюють матеріал. Коли ж вчитель ставить запитання, збуджує мислення, вчить дітей робити узагальнення і висновки, то робота учнів активізується, напружується їхня увага, полегшується сприйняття та запам'ятовування. Працюючи з певним предметом, діти перевіряють і уточнюють свої знання. Більшість предметних уроків проводять після екскурсій, під час яких учні ознайомлюються з

предметом в природному середовищі, спостерігають його зв'язок з іншими предметами або явищами. Від фактів, які діти спостерігали в природі, переходять до вивчення основних властивостей конкретних предметів, роблячи потрібні узагальнення і висновки. Важлива умова для правильної організації предметного уроку – забезпеченість всіх учнів класу предметами, що вивчаються. Це привчає дітей уважно розглядати, вивчати об'єкт.

Велике пізнавальне значення має порівняння предметів. Воно сприяє кращому розумінню й засвоєнню особливостей предмета і дає поштовх мисленню. При порівнянні виявляються елементи схожості і відмінності, причинно-наслідкові зв'язки, робляться висновки.

Предметні уроки потребують від учителя ретельної підготовки. Спочатку вчитель, виходячи з програмного матеріалу, наявності необхідного унаочнення, місцевих природних умов, особливостей класу, визначає тип предметного уроку (урок з роздавальним матеріалом, урок з застосуванням живих об'єктів, урок з використанням лабораторних дослідів). Потім вчитель складає план-конспект уроку, в якому визначає навчальну та виховну мету, виділяє етапи уроку, продумує зміст і хід уроку.

Структура предметного уроку:

1. Організація класу. Привітання. Перевірка готовності робочих місць. Підсумок фенологічних спостережень.

2. Актуалізація опорних знань дітей та їх життєвого досвіду за запитаннями. Повідомлення теми і завдань уроку.

3. Сприймання і усвідомлення нового матеріалу. Осмислення знань учнями. 4. Узагальнення й закріплення матеріалу.

5. Підсумки уроку. Домашнє завдання.

Урок -екскурсія.

Природнича екскурсія – одна з форм організації навчального процесу, яка забезпечує ознайомлення учнів з реальними предметами і явищами в їх природному оточенні. Екскурсія має тісний логічний зв'язок з попередніми та наступними уроками. Але вона проводиться в іншій зовнішній та емоційній обстановці, ніж звичайний урок: серед природи, на виробництві, в музеї і т.д.

Проведення екскурсій тісно пов'язано з вивченням відповідної теми. Уроки-екскурсії проводяться за програмою.

Екскурсія – це така форма організації навчання, яка об'єднує навчальний процес в школі з реальним життям і забезпечує учням через їх безпосередні спостереження знайомство з предметами і явищами в їх природному оточенні.

В системі уроків екскурсія виконує ряд важливих дидактичних функцій:

- реалізує принцип наочності навчання;
- підвищує науковість навчання і закріплює його зв'язок із життям, практикою;

- розширює технологічний кругозір учнів; їм надається можливість спостерігати реальне виробництво і знайомитися з використанням наукових знань в промисловому і сільськогосподарському виробництві;

– відіграють значну роль у профорієнтаційній роботі школи.

В залежності від дидактичної мети екскурсії бувають:

- ввідні при вивченні нового матеріалу;
- які супроводжують його вивчення;
- заключні при закріпленні вивченого.

Ввідні екскурсії призначені для попереднього набуття відповідних знань, необхідних для вивчення нової теми.

Заклучні екскурсії використовуються для закріплення, поглиблення і розширення набутих знань.

Часто буває і так, що одна екскурсія одночасно в собі поєднує кілька навчальних предметів. Такі екскурсії називаються комплексними. На таких екскурсіях учні отримують можливість знайомитися і вивчати об'єкти в їх цілісності.

Великого значення надавав екскурсіям В.О. Сухомлинський, вважаючи кожен подорож у природу уроком розвитку розуму, почуттів, моралі.

Вахтеров стверджував, що природа і життя – перші вихователі дитини. Він закликав вчителів розкривати перед дітьми чудову книгу природи: нехай вона сама розмовляє з дітьми, нехай вони вчаться читати її.

Екскурсії мають велике навчально-виховне значення. Без них вивчення природничого матеріалу набуває схоластичного характеру. Вахтеров вважав, що екскурсії зближують школу з життям, збуджують інтерес до рідного краю, до своєї країни. Екскурсії цінні тим, що на відміну від уроків в класі, учні можуть сприймати природу безпосередньо різними органами чуттів. Діти бачать об'єкти в природному середовищі, спостерігають взаємозв'язок рослин і ґрунту, тварин і рослин. Це дає можливість сформувати уявлення про природу як єдине ціле, в якому всі елементи перебувають у тісному взаємозв'язку, утворюючи природний ланцюг.

Екскурсії розширюють кругозір учнів, розвивають спостережливість, вміння бачити те, що раніше відбувалося поза їх увагою, виробляють практичні навички і вміння – орієнтування у просторі, визначення напрямку і швидкості течії річки, видів ґрунтів, рослин, тварин, формують уявлення про їх життя, живлення, значення та ін.

Під час екскурсій діти знайомляться з культурними рослинами і бур'янами, свійськими тваринами, сільськогосподарською технікою, трудовою діяльністю людей, тобто поєднують навчання з практикою, з життям. Екскурсії викликають у дітей інтерес і любов до природи, сприяють вихованню естетичних почуттів, бережливого ставлення до природи й до наслідків людської праці.

У початкових класах найчастіше проводяться екскурсії, які поєднують елементи ілюстративної і дослідницької екскурсій, коли вчитель пояснює окремі питання, а потім ставить перед учнями завдання, що виконуються ними самостійно.

Підготовка до екскурсій:

1. Розробка річного календарного плану, де намічаються екскурсії з кожної теми. 2. Визначення навчально-виховної мети кожної екскурсії.

3. Вибір місця екскурсії і попереднє ознайомлення з ним.
4. Ознайомлення дітей з метою і завданнями екскурсії, з правилами поведінки на екскурсії.
5. Підбір екскурсійного спорядження та інвентарю.
6. Визначення маршруту екскурсії.
7. Розробка розгорнутого плану екскурсії за схемою: дата, клас; тема; мета; маршрут; обладнання; проведення екскурсії; опрацювання матеріалів екскурсії.

На місці екскурсії вчитель нагадує мету і завдання. Під час екскурсії учні повинні добре розглянути об'єкти вивчення, зробити записи і малюнки. Вчитель дає вичерпні відповіді на запитання, докладно розповідає про об'єкт, що вивчається, пояснює причини виникнення явищ.

Під час екскурсії у дітей виникає багато запитань, які безпосередньо не стосуються теми екскурсії. У таких випадках треба давати правильні і зрозумілі пояснення, задовольняти їхню допитливість, заохочувати до спостережень, що розвиватиме інтерес до природи. Після екскурсії обов'язково треба закріпити набуті знання, опрацювати зібраний матеріал. На наступному уроці вчитель підбиває підсумки екскурсії і пропонує учням зробити записи про свої враження від екскурсії. Зібраний матеріал використовують на предметних уроках та на уроках ручної праці: з нього виготовляють колекції, гербарії.

2.3.4. Міжпредметна інтеграція, міжпредметні зв'язки курсу «Я досліджую світ»

Для розуміння поняття «інтегроване навчання» важливо пояснити, що таке інтеграція.

Інтеграція – це процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більшої кількості систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, що набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи.

У філософії поняття інтеграція розглядають у межах теорії систем.

Систему розуміють як цілісне утворення, яке здатне підтримувати власне існування самостійно та функціонувати як єдине ціле у процесі взаємодії (інтеграції) її складових. Властивості цілісної системи, які виникають унаслідок її функціонування, називають емерджентними.

Наприклад, Сонячна система – це система, що містить центральну зірку – Сонце – і всі природні космічні об'єкти, які обертаються навколо неї (планети, астероїди, метеори тощо). Можна розглядати кожний окремий елемент системи та його властивості (наприклад, планету Земля), але всі властивості окремого елемента не притаманні всій Сонячній системі як цілісному утворенню.

Якщо припустити, що дві чи більше зоряні системи почнуть взаємодіяти та утворювати нову систему, то можна говорити про інтеграцію

– взаємодію між двома системами, що привела до появи нової цілісності. У новій системі наша планета Земля (як елемент) може змінити свої властивості та взаємозв'язки з іншими елементами.

Таким чином, інтеграція – це взаємодія між системами, що сприяє утворенню нової цілісності. Інтеграція можлива за умови наявності незалежних систем та об'єктивних передумов для їхньої взаємодії. Інтеграція є також процесом та результатом взаємодії між елементами системи, що приводить до її функціонування та вияву емерджентних властивостей.

Інтеграцію в освіті розглядають у багатьох аспектах, зокрема:

- як фактор розвитку освітніх систем;
- як різновид наукової інтеграції, що здійснюється в межах педагогічної теорії та практики;
- як вищу форму відображення єдності цілей, принципів, змісту, форм організації процесу навчання та виховання;
- як процес і результат взаємодії структурних елементів змісту освіти, який супроводжується зростанням системності та спресованості знань учнів;
- як цілеспрямоване об'єднання, синтез відповідних навчальних дисциплін у самостійну систему цільового призначення, яка спрямована на забезпечення цілісності знань та вмінь.

Інтеграцію в дидактиці Сергій Архангельський розумів **як взаємозв'язок змісту**, методів та форм навчання; Галина Батуріна – як **цілісний навчально-виховний процес**; Григорій Федорець – як **різноманітні зв'язки** між структурними компонентами педагогічної системи.

На думку американських дослідників, інтеграція в освіті – це **організація процесу пізнання**, за якої учні можуть використовувати знання та вміння, отримані в школі, в реальних життєвих ситуаціях.

Що таке інтегроване навчання?

Інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Освіту розглядають крізь призму загальної картини світу, а не поділяють на окремі дисципліни.

Предметні межі (роздільники) зникають, коли вчителі заохочують учнів встановлювати зв'язки між навчальними дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох освітніх галузей. Учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін і критичного оцінювання того, як усі ці частини взаємодіють.

Інтеграція у шкільному навчанні реалізується як у межах окремого навчального предмета, так і між різними навчальними дисциплінами.

Коли вчитель встановлює зв'язки між блоками навчальної інформації (чи окремими темами) у межах кожного навчального предмета, він реалізує внутрішньопредметну інтеграцію. Її ще називають послідовною інтеграцією та порівнюють з ниткою, на яку, наче намистинки, нанизують теми в певній логічній послідовності. Саме так створюють цілісність – намисто. Під час послідовної внутрішньопредметної інтеграції вчитель має створити умови, за яких учні не тільки вивчають теми, а й розуміють зв'язки між ними.

Якщо вчитель установлює зв'язки між окремими навчальними

дисциплінами, він реалізує **міжпредметну інтеграцію**.

Сучасна освіта – предметоцентрична, отже, основну увагу зосереджують на внутрішньопредметній інтеграції. Перехід початкової освіти на якісно новий рівень, це, по суті, **рух від внутрішньопредметної до міжпредметної інтеграції**. Інтегроване навчання за сутністю є реалізацією міжпредметної інтеграції змісту навчання.

Таким чином, **інтегроване навчання** в межах предметоцентричного освітнього середовища – це сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя і учня, які спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних предметів).

Інтегроване навчання дає змогу вчителю та учням «виходити» за межі окремого навчального предмета (окремої освітньої галузі) та сприяє формуванню в дітей цілісної картини світу. Учні зможуть:

- краще зрозуміти сутність об'єкта чи явища в контекстах різних навчальних предметів та сформуванню цілісне уявлення про них;
- глибше зрозуміти ключові ідеї з огляду на їх аналіз із різних точок зору;
- краще оцінити, як використати набуті ідеї та навички в життєвих ситуаціях; • системно мислити.

Упровадження інтегрованого навчання – це, по-перше, питання рівня взаємодії навчальних дисциплін та глибини об'єднання їхнього навчального змісту; по-друге, визначення способів, якими цього можна досягти.

Головне питання, яке виникає в учителя, коли починається впровадження міжпредметного інтегрованого навчання, – це зв'язки між навчальними предметами (освітніми галузями).

Учителю потрібно відповісти на низку запитань:

1. Яка частина навчального матеріалу одного предмета буде пов'язана з навчальним матеріалом з іншого предмета?

2. Із якою метою?

3. Яким способом?

4. У якій формі?

5. Яким чином будуть використовуватися базові знання учнів з окремих навчальних предметів для усвідомлення та розв'язання міждисциплінарних проблем?

Яким чином сформувати взаємозв'язки між навчальними предметами (освітніми галузями)?

Зв'язки можна встановлювати на різних рівнях:

- змістовому;
- операційно-діяльнісному;
- ціннісно-смысловому.

Тож можна визначити такі **види міжпредметної інтеграції**:

- контент-орієнтовану інтеграцію (або інтеграцію на основі змісту навчальних предметів, її ще називають тематичною інтеграцією);

- інтеграцію, орієнтовану на формування способів дій (або інтеграцію навичок);
- інтеграцію на ціннісно-смысловому рівні (або інтеграцію перспектив).

Контент-орієнтована інтеграція навчальних предметів реалізується у формі тематичного навчання. Це навчання на основі об'єднання навколо однієї теми знань із різних навчальних дисциплін.

Діяльнісний підхід реалізується з використанням однакових способів дій на уроках із різних навчальних дисциплін чи шляхом організації інтегрованої діяльності на інтегрованих уроках або впродовж навчального дня безвизначення меж уроків.

2.3.5. Проектна діяльність учнів початкових класів у ході вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Проектна діяльність учнів – спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність дітей, що має спільну мету, узгоджені методи, способи діяльності, спрямована на досягнення загального результату діяльності.

Неодмінною умовою проектної діяльності є наявність заздалегідь вироблених уявлень про кінцевий продукт діяльності, етапів проектування (вироблення концепції, визначення цілей і завдань проекту, доступних і оптимальних ресурсів діяльності, створення плану, програм і організація діяльності з реалізації проекту) та реалізації проекту, включаючи його осмислення і рефлексію результатів діяльності.

Проектна діяльність дозволяє розвинути ефективні засоби самостійної навчальної діяльності, поєднати теоретичні та практичні складові діяльності учнів, дозволяє особистості дитини розкрити, розвинути й реалізувати творчий потенціал. Пріоритетними стають форми самостійної роботи учнів, що засновані не тільки на застосуванні отриманих знань і умінь, а й на отриманні на їх основі нових. Метод проектів завжди передбачає вирішення якоїсь проблеми з використанням різноманітних методів та обов'язкового інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, технології, творчих галузей.

Сутність проектної діяльності. У сучасній школі метод проектів розглядають як систему навчання, за допомогою якої учні набувають знань і вмінь у процесі планування та виконання практичних завдань-проектів, що поступово ускладнюються. Метод проектів належить до педагогічних технологій ХХІ століття, які передбачають уміння адаптуватися у швидкоплинному світі.

В основі методу лежить розвиток пізнавальних інтересів учнів, умінь самостійно конструювати свої знання й орієнтуватися в інформаційному просторі, виявляти компетенцію в питаннях, пов'язаних з темою проекту, розвивати критичне мислення. Цей метод завжди орієнтований на самостійну діяльність – індивідуальну, парну або групову, яку учні виконують протягом певного відрізка часу. Результати виконаних проектів повинні бути

наочними, тобто «відчутними». Для теоретичної проблеми має бути знайдено конкретне рішення, а для практичної – конкретний результат, готовий до впровадження.

Під методом проєктів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» (природнича, соціальна та здоров'язберезувальна освітні галузі) розуміють спосіб організації пізнавально-трудової діяльності учнів. Найголовніший основоположний принцип методу проєктів – виходити з інтересів дитини, безпосередньо пов'язаних з її практичними і духовними потребами, потребами її близьких, суспільства.

Під проєктом у більш широкому сенсі розуміється обґрунтована, спланована та усвідомлена діяльність, спрямована на формування у школярів певної системи інтелектуальних і практичних умінь. У вужчому розумінні – проєктна діяльність розглядається як спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність, що має спільну мету, узгоджені методи, способи діяльності, спрямовані на досягнення освітнього результату.

Тобто проєкт – це «шість П».

Схема . «Шість П» проєкту

Проектна діяльність виступає однією з основних структурних одиниць процесу навчання, вона сприяє:

- забезпеченню цілісності педагогічного процесу, здійсненню в єдності різнобічного розвитку, навчання і виховання учнів;
- розвитку пізнавальних і творчих здібностей, активності й організованості, самостійності та цілеспрямованості учнів;
- формуванню проєктного світогляду і мислення, здобуттю узагальнених предметних і міжпредметних знань та вмінь;
- адаптації до сучасних соціально-економічних умов життя;
- формуванню пізнавальних мотивів навчання, оскільки учні бачать кінцевий результат своєї діяльності, який підвищує їхню самооцінку, викликає бажання вчитися і вдосконалювати свої знання, вміння та особистісні якості.

Використання в освітньому процесі проєктної діяльності забезпечує:

- результат позитивної педагогіки: бачити в дитині лише позитивне і добре – у стосунках, у поведінці, у процесі роботи;
- результат активної педагогіки: зробити учня творцем своєї власної освіти;
- повагу вчителя до дитини: кожен учень/учениця унікальні. *

З погляду вчителя навчальний проект – це дидактичний засіб, що вчить проектуванню, тобто цілеспрямованій діяльності зі знаходження способу вирішення проблеми шляхом розв’язання завдань, що впливають з цієї проблеми.

З погляду учня проект – це можливість робити щось цікаве самостійно, в групі або самому, максимально використовуючи свої можливості; це діяльність, що дозволяє проявити себе, спробувати свої сили, докласти свої знання, принести користь і показати публічно досягнутий результат; вона спрямована на вирішення цікавої проблеми, визначеної самими учнями у вигляді мети і завдання, а результат цієї діяльності – знайдений спосіб розв’язання проблеми – має практичний характер, і, що досить важливо, цікавий і значимий для самих відкривачів.

Навчальні проекти мають на меті:

- підвищити/розвинути таланти та здібності учнів;
- зміцнити шкільні/сімейні стосунки між людьми;
- учитися розуміти, що жити краще разом;
- сформувати зв’язок між школою й майбутнім дорослим життям учнів;
- допомогти учням реалізувати себе, відкритися для світу;
- рахувати індивідуальність, неповторність, унікальність кожного.

Проектування передбачає створення учнями навчальних проектів, під якими ми розуміємо особистий чи колективний продукт спеціально організованої дослідно-творчої діяльності, в основі якої лежить суб’єкт – суб’єктна взаємодія учасників педагогічного процесу. Ознаками проекту є:

- наявність проблеми, ключового питання;
- наявність дослідно-творчої діяльності;
- отримання творчого продукту;
- кінцева презентація творчого продукту. Проекти можуть здійснюватись учнями як протягом одного уроку (мікропроекти), так і протягом тижня, семестру, навчального року (макропроекти).

Етапи створення проекту:

1. Підготовчий – постановка проблеми; формулювання теми проекту; розподіл ролей; надання первинної інформації; визначення форми презентації.

2. Дослідно-творчий – пошук інформації; проведення досліджень; проведення обчислень; обговорення; творче оформлення результатів.

3. Заключний. Презентація проектів та рефлексія.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об’єктів вивчення належить практико-орієнтованим проектам, які передбачають вивчення природи рідного краю, проблем, пов’язаних з навколишньою дійсністю, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи та навколишнього середовища.

Практико-орієнтовані проекти чітко націлені на результат – виріб, що задовольняє конкретну потребу. Можлива орієнтація на певний соціальний результат, який стосується безпосередніх інтересів учасників або

спрямований на вирішення суспільних проблем. Тут необхідна не тільки добре продумана структура проекту, але і хороша організація координаційної роботи з коригування спільних та індивідуальних зусиль, організації презентації отриманих результатів і можливих способів їх упровадження в практику, а також організація зовнішньої оцінки проекту. Результатом є соціально значуща справа.

Можлива самооцінка й оцінка однокласників (взаємооцінювання). Основними критеріями можуть бути:

- самостійність роботи над проектом;
- актуальність та значущість теми;
- повнота розкриття теми;
- оригінальність вирішення;
- артистизм і виразність виступу;
- розкриття змісту проекту на презентації;
- використання засобів наочності, технічних засобів.

Кінцевий продукт доцільно використати у житті класу, школи, мікрорайону, міста, держави. Важливо, щоб учні оцінили реальність використання продукту на практиці та його здатність вирішити поставлену проблему.

Наприклад, реалізуючи міні-проект «Квіти в моєму житті» (2 клас), можна запропонувати учням створити «Зелений дім», де учні будуть вирощувати кімнатні рослини чи розсаду квітів для висадки на пришкольній ділянці або з метою їх поширення серед жителів мікрорайону, села. Практико-орієнтованими можуть бути проекти «Ми саджаємо дерева» (корисна справа, що може бути виконана разом з дорослими), (1 клас), «Не зривай першоцвіт», «Школа добрих звичок» (2 клас).

Дослідницький проєкт за структурою нагадує наукове дослідження. Він включає обґрунтування актуальності обраної теми, позначення завдань дослідження, обов'язкове висунення гіпотези з подальшою її перевіркою, обговорення отриманих результатів. При цьому використовуються методи сучасної науки: лабораторний експеримент, дослідження, моделювання, соціологічне опитування, інтерв'ювання. Закінчується проєкт обговоренням і оформленням результатів, формулюванням висновків і позначенням проблеми на подальшу перспективу дослідження. Наприклад, виконання проєкту, завдання якого передбачає збір інформації (предметів), що має відношення до природи, історії рідного краю, у місцевих жителів старшого покоління; або укладання переліку рослин і тварин, що охороняються в рідному краї (започаткування місцевої малої Червоної книги рідного краю).

Інформаційний проєкт спрямований на збір інформації про якийсь об'єкт, явище з метою її аналізу, узагальнення та подання для широкої аудиторії. Це тип проєктів, покликаних навчити учнів здобувати й аналізувати інформацію. Такий проєкт може інтегруватися в більший дослідницький проєкт і бути його частиною. Учні вивчають і використовують різні методи отримання інформації (література, бібліотечні фонди, ЗМІ, бази даних, у тому числі електронні, методи анкетування і

інтерв'ювання), її обробки (аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки) і презентації (доповідь, публікація, розміщення в мережі інтернет та локальних мережах, телеконференція).

Результатом інформаційного проєкту часто є плакат, лепбук, публікація в шкільній газеті, у журналі, в Інтернеті.

Організуючи проєктну діяльність, учитель має зробити так, щоб робота учнів дійсно була проєктною, щоб вона не зводилася до просто самостійної роботи з будь-якої теми. Перш за все, починаючи роботу над проєктом, учитель пробуджує в учнів інтерес до теми проєкту. Тема навчального плану і тема проєкту – це різні теми. Тема проєкту повинна бути сформульована природною для дітей мовою і так, щоб викликати їх інтерес. Це може бути розказана казка, притча, розіграна інсценізація чи переглянутий відеосюжет, сформульована проблема тощо. Тема повинна бути не тільки близька й цікава, а й доступна, щоб відповідала віковим особливостям молодших школярів.

У цьому віці домінування наочно-образного мислення, інтерес до навколишнього світу підштовхують дітей до вибору теми, яка має конкретний зміст і чітке, конкретне практичне втілення. У програмі інтегрованого курсу теми проєктів тісно переплітаються зі змістом основного навчального матеріалу, таким чином забезпечується усвідомлення соціальної значущості проблеми, яку треба розв'язати, мотивація до самостійної роботи, формування якої у цей віковий період перебуває в зоні найближчого розвитку.

Учитель може разом з учнями визначати тематику проєктів, ураховуючи інтереси учнів та їхніх батьків, регіональні особливості, матеріально-технічну базу закладу загальної середньої освіти, рівень підготовленості учнів тощо. Вибираючи теми для проєктів, доцільно провести опитування або анкетування, запропонувавши учням підкреслити декілька проблем, які їм найбільш цікаві. Проєкти і тим особливі, що можна інтегрувати проблеми і змінювати акценти. Адже основна мета проєктної діяльності – не так поглибити знання учнів з певного питання, як набути досвіду самостійного вирішення завдань, вміння формулювати задачі/завдання і ставити запитання, працювати в команді, знаходити нестандартні й оригінальні рішення проблеми, розкрити індивідуальний потенціал, проявити творчість.

Тематика проєктів другого року навчання має поглиблювати й розширювати знання тем, що опановувались у 1 класі. Орієнтовна тематика інформаційних проєктів у 1-2 класах може бути такою: «Моя дорога до школи», «Дорожні знаки біля школи», «Професії людей, які працюють у школі», «Історія іграшок», «Мій домашній улюбленець», «Винаходи людства, відомі винахідники», «Корисні речі для дому», «Мій родовід», «Традиції моєї родини», «Знайомтеся, мій друг...», «Їжа та хороший настрій», «Символи моєї країни» тощо.

З поглибленим змістом, наприклад: «Будьмо знайомі!» (Походження назв рослин і тварин), «Як готуються до зими бджоли?», «Як зимують

мухи?», «Чому риби плавають?», «Чим люди чистили зуби до того, як придумали зубну щітку?», «Чому одяг для чоловіків і жінок застібається по-різному?», «Які права у котів та собак?», «Чому вимерли динозаври?», «Книга скарг» природи», «Чи далеко від нас до Сонця», «Чому буває високосний рік?», «Чому у тижні 7 днів?», «Скільки свят у році?», «Як із овечої вовни роблять одяг?», «Осінні прикмети», «Природа в нашому домі», «Екологічна кухня», «Екологія душі», «Яго дня починається робочий тиждень у різних країнах?», «Жива душа природи», «Краса врятує світ», «Планета людей», «Екологічний світлофор», «Ліс дякує та сердиться», «Що таке зимова сплячка?», «Яка тварина найбільша на Землі?», «Чи можуть тварини розмовляти?», «Як бджоли роблять мед?», «Чому кусаються комарі?», «Чому світлячки світяться вночі?», «Як павуки плетуть павутину?», «Як риби дихають під водою?», «Чи всі птахи літають?», «Звідки птахи знають, коли потрібно відлітати в теплі краї?», «Як птахи знаходять дорогу, повертаючись з теплих країв?», «Чому дятли видають стук?», «Чи всі рослини виростають із насіння?», «Чому у квітів яскраві кольори?», «Чому деякі квіти мають запах парфумів?», «Чому у деяких рослин бувають колючки?», «Чому у деяких дерев восени опадає листя?», «Чому деякі рослини взимку помирають?», «Як із рослин виготовляють тканини?», «Вода – це життя», «Мое місто/село» та багато ін.

Реалізуючи інформаційні проекти – розповіді у різноманітних формах – усній, письмовій, підготовці презентаційних матеріалів тощо – у школярів формуються способи самоорганізації навчальної діяльності, вміння працювати з додатковою інформацією з допомогою дорослих (пошук необхідної інформації в довідкових виданнях, у тому числі на електронних носіях, у мережі інтернет), комунікативні та комунікаційні уміння та навички.

Творча самостійна діяльність школярів – це сучасна потреба. Сьогодні як ніколи потрібні люди творчі, креативні, здатні ламати звичні, але непродуктивні, нераціональні, неефективні стереотипи. Модернізація змісту освіти передбачає використання інноваційних освітніх технологій та нових методичних підходів, що сприятимуть не накопиченню учнями знань і вмінь, а спонукатимуть школярів до перенесення їх у нову ситуацію, до активної творчої діяльності, неординарного розв'язання проблемних навчальних та життєвих завдань.

Творчий проєкт не має чіткої структури спільної діяльності учнів і реалізується відповідно до характеру кінцевого результату та інтересів дітей. Діяльність розвивається, підпорядковується кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проєкту.

Творчі проєкти однак припускають визначення потреби, аналіз наявних об'єктів, зазначення вимог до об'єкту проєктування, вироблення первинних ідей, їх аналіз та вибір однієї, планування, виготовлення, оцінку (рефлексію). Форма представлення результатів може бути різною (виріб, відеофільм, свято, експедиція, репортаж та ін.).

Творчий проект передбачає максимально вільний і нетрадиційний підхід до оформлення та подачі результатів. Це можуть бути альманахи, театралізації, спортивні ігри, твори образотворчого або декоративно-прикладного мистецтва, відеофільми, програми свята. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути малюнок, фотографії, газета, екологічний знак, плакат, збірка, свято, вистава, сценка, годівниця тощо.

Прикладом творчого проекту може бути проект «Моє улюблене місце відпочинку в місті (селі)» (1 клас). У 2 класі у ході реалізації міні-проекту «Захисти природу» можна запропонувати учням намалювати плакати, малюнки, що пропагують енергозбереження. Можливо, це буде плакат з нагадуванням про те, як потрібно дбайливо використовувати енергію і паливні корисні копалини.

Залучення учнів 2 класу до участі у творчих проектах створює умови для реалізації креативного потенціалу молодших школярів.

Для молодших школярів домінуючими залишаються **ігрові, (рольові) проекти**, безпосередньою метою яких є участь у груповій діяльності: різні ігри, постановки лялькового театру або виконання різного роду ролей, розваги тощо.

Ігрові проекти припускають, що учасники беруть на себе певні ролі, обумовлені змістом проекту. Ведучий вид діяльності учнів в таких проектах – рольова гра. Це можуть бути імітації соціальних і ділових відносин в ситуаціях, придуманих учасниками, літературні персонажі в певних історичних і соціальних умовах, видатні герої тощо. Обов'язково намічаються проблеми і цілі проекту. Результати не завжди можливо передбачити на початку роботи, вони можуть визначитися лише в кінці проекту, але необхідна рефлексія учасників у співвідношенні отриманих результатів з поставленою метою.

Оскільки ігрові проекти базуються на рольових іграх, їх розробка і реалізація найбільш складна. Наприклад, для реалізації міні-проекту «Книга скарг природи» (2 клас) можна запропонувати учням сценарій спектаклю-мініатюри, у якому відображені місцеві екологічні проблеми. Учні виконують ролі тіл (компонентів) природи, які висловлюють своє незадоволення діяльністю людини у природі. Діти збирають скарги у спеціальну книгу та пропонують шляхи виправлення ситуації.

Окремою складовою є **соціальне проектування**. Це науково-практична діяльність, націлена на діагностику актуальних і перспективних соціальних проблем, вироблення ресурсозабезпечених оптимальних шляхів їх вирішення. Соціальний проект має приносити користь громаді, а не тільки вузькому колу осіб. Діяльність, орієнтована на користь громади, є важливою для кожного суспільства, бо покращує його загальний стан, учить людей спрямовувати свої вміння і увагу не тільки на власне збагачення, а на загальне благо. Чимале місце серед соціальних проектів займають екологічні. Про це мова йтиме далі у посібнику. Сутність соціального проектування полягає і в конструюванні бажаних станів майбутнього, наприклад «Ідеї нового часу», «Ідеї нового села/міста» тощо.

Варто звернути увагу на ступінь участі дітей у навчальному проектуванні. Тут можливо декілька варіантів:

- проектна діяльність здійснюється дітьми самостійно: ідея проекту, алгоритм дій визначаються школярами, роль учителя при цьому полягає в консультуванні з деяких питань;

- ідея проекту підказується, пропонується вчителем, алгоритм дій і самі дії виконуються учнями. Учитель консультує з вирішення питань, проблем, які виникають в учнів;

- ідея і алгоритм дій задаються вчителем, школярі беруть участь лише в реалізації власних питань.

Для початкової школи найбільш поширеним є останній варіант, ураховуючи вікові особливості та досвід учнів. У цьому можна впевнитися, ознайомившись, наприклад, з проектами, наведеними в додатку.

Метод проектів використовується в тому випадку, коли в навчальному процесі виникає яка-небудь дослідницька, творча задача, для вирішення якої потрібні інтегровані знання з різних галузей, а також застосування дослідницьких методик.

Використання дослідницьких методів передбачає певну послідовність дій: визначення проблеми, висування гіпотези її вирішення, обговорення методів дослідження, аналіз отриманих даних, оформлення кінцевих результатів (презентація, захист, демонстрація тощо) (Е. С. Полат). У відповідності з цими визначеннями метод проектів можна віднести до технологій навчання.

Метод проектів як педагогічна технологія передбачає сукупність дослідницьких, пошукових (евристичних), проблемних, творчих методів у поєднанні з традиційними інформаційно-репродуктивними методами навчання, спрямованими на самостійну реалізацію школярем задуманого результату.

Проектна діяльність належить до галузі дитячої самодіяльності, ґрунтується на інтересах школярів, приносить їм задоволення, а отже, особистісно орієнтована на кожную дитину.

Метод проекту – це одна з особистісно орієнтованих технологій, в основі якої лежить розвиток пізнавальних навичок учнів, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвивати критичне і творче мислення.

ТЕМА 2.4. НЕСТАНДАРТНІ УРОКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Лекція

План викладу

2.4.1. Дидактичні особливості проведення нестандартних уроків. Класифікація нестандартних форм організації навчання.

2.4.2. Розгляд структури деяких нестандартних уроків.

Література:

1. Алексєєва Г.М. Інтерактивні комп'ютерні технології навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 6. С. 28-31

2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Уклад. В.Т. Бусел. К. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. С. 1736.

3. Волкова Н. П. *Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ : Академія, 2002. С. 324 – 351.

4. Гомонюк А. Г. Нестандартні уроки як засіб формування пізнавального інтересу молодших школярів. *Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук*. За матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2018. 260 с. С. 93-96.

2.4.1. Дидактичні особливості проведення нестандартних уроків. Класифікація нестандартних форм організації навчання.

Стандартні уроки відіграли значну позитивну роль у навчанні школярів. Але вже в середині 70-х років ХХ століття з'явилася тенденція до зниження інтересу дітей до класних занять. Тому виникли нестандартні уроки, головною метою яких є пробудження інтересу школярів до навчання.

Ефективність навчально-виховної роботи визначається не тільки методами викладання – учіння, а також і формами її організації. На жаль, на сучасному етапі розвитку дидактичної науки немає чіткого визначення цього поняття, його сутності як педагогічної категорії.

Форма організації навчання як дидактична категорія означає зовнішній бік організації навчального процесу, пов'язаний з кількістю учнів, часом і місцем навчання, а також і з порядком його здійснення.

Звичайно, ця організація залежить від вибору дидактичних методів, прийомів і засобів, розуміння цілей і завдань процесу навчання, втілення рекомендацій психологічної і педагогічної наук, зокрема дидактичних закономірностей і принципів у практику роботи педагогів. Проте активна і

змістова взаємодія учителів і учнів полягають саме в організації навчального процесу.

Проблема організаційних форм навчання є досить актуальним питанням. Воно ще остаточно не розв'язане. Основними напрямками вдосконалення організаційних форм навчання у дидактиці вважається модернізація змісту навчання, опрацювання та впровадження елементів індивідуалізації, технізації та створення навчально-пізнавальних модулів.

На сучасному етапі розвитку дидактичної науки є кілька варіантів класифікації форм організації навчання. Наприклад, В. Оконь поділяє їх на три групи: робота під час занять; домашня робота; робота після занять.

П. Підласий пропонує їхню класифікацію за такими ознаками:

- за кількістю учнів: масові, колективні, групові, мікрогрупові, індивідуальні форми навчання;

- місцем навчання – шкільні форми: урок, робота в майстерні, на пришкольній дослідній ділянці, в лабораторії тощо; позашкільні форми: екскурсія, домашня самостійна робота, заняття на підприємстві;

- дидактичною метою – форми теоретичного навчання: лекція, факультатив, гурток, конференція; комбінованого або змішаного навчання: урок, семінар, домашня робота, консультація.

За кількістю учнів, як правило, виокремлюють індивідуальну і групову форми навчання.

Індивідуальна форма навчання – найстаріша в історії педагогіки. В давнину вона полягала в індивідуальній реалізації певних дидактичних завдань учнів за безпосередньої допомоги вчителя. Таке навчання надавало можливість індивідуалізувати як зміст, так і темп навчання, що, своєю чергою, сприяло постійному й водночас докладному контролю за ходом і результатами пізнавальної діяльності. Педагог міг також контролювати власні навчальні дії і відповідно, вносити певні корективи, пристосовуючись до обставин. Таке навчання і в давнину, і на сучасному етапі дає високий ефект, тому що учень набуває певних знань, практичних навичок та вмінь за оптимальний для себе час, враховуючи свої психічні особливості та обсяг навчального матеріалу. Доконечною умовою отримання таких результатів є висока педагогічна майстерність учителів.

У сучасній дидактиці для визначення такої форми навчання вживають поняття «індивідуалізація навчання», «індивідуальний підхід до навчання».

Також достатньо широко використовується позаурочна форма навчання, до якої належать семінарські заняття, практикуми, факультативні заняття, екскурсії, предметні гуртки, спортивні секції, домашня навчальна робота, консультації, додаткові заняття, інструктажі, конференції тощо.

Творчі педагоги постійно вдосконалюють методіку проведення класичного уроку, в результаті чого в навчальний процес впроваджуються нестандартні уроки.

Нестандартний урок – імпровізоване навчальне заняття, що не має традиційної структури. Учитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, традиційних методів, видів роботи.

Особливість нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке б викликало зацікавлення в учнів, сприяло б їхньому оптимальному розвитку й вихованню.

Нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу школярів. До того ж такі уроки більше подобаються дітям, ніж буденні навчальні заняття. Насамперед тому, що навчальний процес тут має багато спільного з ігровою діяльністю дітей.

Водночас не слід перетворювати нестандартні уроки в головну форму роботи в школі: вони не завжди характеризуються серйозною, вдумливою пізнавальною працею учнів, високою результативністю, їм властива велика витрата часу.

Нестандартні уроки поділяють на такі типи:

1. Уроки-змагання (вікторини, конкурси, уроки-аукціони, уроки типу КВК).

Уроки громадського огляду знань (уроки-заліки, уроки-консультації, уроки взаємного навчання).

2. Уроки комунікативної спрямованості (уроки-диспути, конференції, телеурок, усний журнал).

3. Театралізовані уроки (вистава, концерт).

4. Уроки-подорожі, мандрівки.

5. Уроки «милування природою».

6. Уроки «мислення».

Нестандартні уроки інтегрованого курсу ЯДС руйнують застигли штампи в організації освітнього процесу школярів, спрямовуючи його в русло активізації пізнавальної самостійності й творчої активності.

Урок-вікторина. Вікторина – гра, що являє собою ряд запитань із різних галузей людської діяльності, які потребують відповідей в усній чи письмовій формі.

Проведення уроку-вікторини в початкових класах буде результативним лише за його вмілої підготовки вчителем. Складаючи запитання, вчитель повинен враховувати вік, інтереси, розумовий розвиток, рівень знань учнів класу. Усі питання повинні бути цікавими і нестандартними, поєднувати теоретичні знання і практичні вміння курсу, міжпредметні зв'язки та досвід учнів. Логічним закінченням уроку-вікторини повинно бути оголошення переможців і оцінювання учнів.

Ця форма організації навчання сприяє розвитку інтересу до вивчення природи, збагачує мислення і мовлення дітей, допомагає кращому запам'ятовуванню інформації, виробляє в учнів практичні вміння і навички. Урок-вікторину доцільно використовувати як підсумковий до певного розділу. Хоча підготовка вчителя до вікторини є досить тривалою і нелегкою, але саме ця форма проведення уроку дозволяє йому активно керувати навчальним процесом, а не бути одноосібним інформатором.

Урок-КВК. Урок типу КВК – своєрідна гра-змагання, що розвертається на уроці. Характерна ознака такого уроку – його насиченість позитивними емоціями. А урок, повний емоцій, надовго збережеться у пам'яті учнів. До

того ж, він сприяє засвоєнню знань, розвиває активність, спостережливість, дотепність.

Урок типу КВК має певні особливості. Необхідно організувати мінімум дві команди, які повинні знайти собі цікаві назви і обрати капітанів. Ініціативу до створення команд повинні виявити учні, але вчитель має скоректувати цей процес, щоб утворені команди були рівносильними. Необхідна наявність журі, яке оцінюватиме гру команд.

Дуже важливим є вибір теми і змісту для КВК. Урок повинен містити такі конкурси, які б мали триєдину мету і за тривалістю вмістилися б у відведений для уроку час.

Варто не забувати, що це урок, а не виховний захід, тому необхідно дотримуватися всіх функцій і завдань навчального заняття. Але саме формулювання завдань-конкурсів повинно бути нестандартним, цікавим, веселим. Цьому сприятиме використання жартів, загадок, уривків пісень, фрагментів казок, кінофільмів і т.д.

Визначаючи зміст конкурсів, необхідно враховувати пропозиції та ідеї учнів. Обов'язковим етапом уроку типу КВК є підбиття підсумків. Журі проводить оцінювання команд, визначає переможця. Учитель звертає увагу на помилки суперників. Шкалу оцінювання конкурсів розробляє учитель.

Урок-конференція. Конференція – це збори, нарада для обговорення та розв'язання певних питань.

Урок-конференція інтегрованого курсу «Я досліджую світ» – обговорення тих питань і проблем, які ставить перед учнями нова тема.

Уроку обов'язково передуює самостійна підготовка учнів. Окремі з них за дорученням вчителя вивчають задане питання з наукової та художньої літератури, періодичних видань. Замість одноосібного викладання матеріалу відбувається обмін тими знаннями, які здобули учні. Вчитель лише коригує, підсумовує і узагальнює. Але не можна перетворювати такий урок на доповідь школярів. На уроці-конференції повинно бути обговорення нової інформації, а не лише її повідомлення. Тому перед кожним наступним виступом учня вчитель повинен двома-трьома реченнями ввести клас у коло питань, яке він розкриє, зосередити увагу дітей на головному. Чергування виступів учнів, обговорення класу ті повідомлення вчителя сприяють легшому засвоєнню інформації. Дуже добре, якщо виступи школярів складаються не лише із словесних розповідей. Кожну розповідь може супроводжувати показ таблиці, ілюстративний матеріал чи наочний посібник. Іноді учні, розподіливши між собою ролі, стають одні повідомлювачами, а інші відповідальними за практичне виконання певного завдання.

На уроці-конференції учні мають почуватися рівноправними господарями, адже вони допомагають учителеві проводити урок. Використання цієї форми виховує самостійність, повагу до співрозмовника, розвиває вміння слухати, виділяти головне, вміння довести свою думку. Виступи учнів у ролі вчителя впливають на формування особистості школяра, допомагають краще зрозуміти свої можливості.

Урок-конференція у початкових класах – перша сходинка до наукової діяльності майбутніх науковців, дослідників.

Урок-подорож. Урок-подорож – подорож в уяві, за допомогою власної фантазії і за сприянням факторів чи умов, які оточують учня. При уявній подорожі може відбуватися все те, що супроводжує справжню подорож – яскраві враження, позитивні емоції, яскраві зустрічі.

Учні сидять у класі і одночасно вони подорожують за допомогою вказівок і порад учителя. Юні мандрівники зустрічаються з новими явищами, спостерігають цікаві природні процеси, ознайомлюються з різноманітними живими організмами. Учні відчувають себе мандрівниками, першовідкривачами, вченими-науковцями, які вирішують важливу проблему. Вони самі роблять висновки, підсумки-узагальнення.

Уроки-подорожі розвивають в учнів спостережливість, уміння робити підсумок та висновки, шукати зв'язки між наслідками та причинами, по-своєму трактувати явища.

Також ці уроки сприяють розвиткові уяви і фантазії, мови і мислення, інтересу до вивчення природи.

Головне і найскладніше завдання учителя – створення такої обстановки, за якої учні б уявили себе справжніми мандрівниками. Для цього він повинен підібрати і майстерно поєднати ілюстративний матеріал, магнітофонні записи, діафільми тощо.

Але не можна замінювати екскурсії уроками уявної подорожі. Хоча за своєю основою вони подібні, але форма їх проведення докорінно відрізняється.

Урок-екскурсія проводиться в іншій зовнішній обстановці, за межами класу. Під час уроку-подорожі учні залишаються в класі, але подумки перебувають у лісі чи на березі річки. Урок-подорож слід застосовувати тоді, коли неможливо провести екскурсію.

Урок «милування природою». Учні повинні зрозуміти, що світ природи існує не лише як об'єкт наукового вивчення та практичної діяльності людини, а і як джерело естетичних емоцій і почуттів. Для цього використовують уроки «милування природою».

Милування природою – досить складний процес. Це не просто спостереження за об'єктами та явищами навколишнього середовища. Милуватися красою природи означає зробити її предметом особливої уваги, духовно з'єднатися з нею.

Технологія проведення уроків милування потребує від учителя високої педагогічної культури. Адже під час такого уроку діти отримують насамперед емоційно-чуттєву та художньо-образну інформацію про природу.

Уроки милування проводять здебільшого в позаурочний час. Тривалість їх дещо менша від звичайного шкільного уроку, тому що вона враховує вікові можливості дитячого сприймання (до 20 хв. у 1-2 класах і 30 хв. у 3-4 класах). Не можна перенасичувати освітній процес такими уроками, бо інакше вони викликать нудьгу і байдужість.

Уроки милування доцільно пов'язувати з своєрідним станом природи:

листопад, перший сніг, відлига, поява райдуги і т.д.

В. О. Сухомлинський закликав батьків і вчителів молодших класів вводити «дітей в обстановку, де є яскраві образи і причинно-наслідкові зв'язки між явищами, де діти захоплюються, переживають почуття подиву перед красою і водночас мислять, аналізують». Діти милуються степом, вслухаються в спів жайворонка, але кожен з них бачить навколишній світ по-своєму, адже «краса природи – це могутнє джерело енергії думки».

Василь Олександрович писав: «Відчуваючи, переживаючи красу побаченого й почутого, діти сприймали найтонші відтінки слова, і через слово краса входила в їхні душі...В дітей з'являлося бажання передати свої почуття і переживання, розповісти про красу».

К.Д. Ушинський підкреслював, що чудовий краєвид має такий великий виховний вплив на розвиток молодої душі, з яким важко змагатися впливові педагога, що день, проведений дитиною серед гаїв та полів, вартий багатьох тижнів, проведених на навчальній лаві.

Нестандартність таких уроків вимагає ретельної підготовки вчителя. Необхідно осмислити естетичний потенціал природи, споглядання якого планується, знайти відповідь на питання: Що саме в природі певного сезону є носієм естетичної інформації? Що зумовлює естетичну виразність і своєрідність даної пори року? Який комплекс чуттєвих ознак можна вважати естетичним змістом даної пори?

Завжди можна відокремити конкретні чуттєві ознаки (світло і колір, форму, звуки, запахи), які надають особливу виразність тому чи іншому стану природи. Такий аналіз ґрунтуватиметься на об'єктивних властивостях природи і водночас на суб'єктивності індивідуального сприймання природної краси.

Уроки мислення. Сухомлинський описує методику роботи з дітьми на природі. Вивести дітей на природу та провести там урок набагато складніше ніж провести роботу в класі, але з іншого боку й набагато ефективніше. Як відомо набагато краще запам'ятовується та інформація, що була засвоєна більшою кількістю органів сприйняття, і звичайно, що на природі, якщо ви зможете прикувати до себе увагу учнів матеріал запам'ятається набагато краще бо у процесі сприйняття будуть працювати і зорові, і моторні, і слухові органи сприйняття, а іноді й органи сприйняття запаху.

В.О.Сухомлинський проводив «уроки мислення серед природи». Кожне заняття передбачало певне коло речей і явищ для спостережень, а метою мала бути установка: дивуватися і помічати, помічати і відчувати, відчувати і думати, думати і творити. Він хотів, щоб кожен такий урок давав «дитині безліч відкриттів, зроблених нею самостійно», щоб «дитина заглиблювалася подумки в якусь, здавалося б, незначну деталь, зосередила на ній всю увагу, забула про все інше».

Пізнавальна частина «уроків мислення» серед природи обов'язково чергувалася з грою.

В.Сухомлинський розглядав мислення не тільки як наукове поняття, а й як процес пізнавальної діяльності. На перших етапах розвитку мислення

однією з форм пізнання дійсності є слово, «через слово педагог бачить, як підходить дитина до живого джерела мислення – природи». Василь Олександрович стверджував, що для того, щоб змусити дитину мислити, необхідно «примусити її дивуватися». Проводячи свої уроки мислення, видатний педагог прагнув, щоб «слово народжувалося в спілкуванні дитини з природою». Цим він допомагав учням пізнавати й пояснювати життя природи: дерев, листочків, квітів, пелюсток. Таким чином, у свідомості дітей фіксувалися уявлення про конкретні предмети, явища, факти, події.

Сухомлинський вчив дітей складати казки про побачене. Під впливом почуттів і думок, викликаних казкою, діти вчаться образно мислити.

На «уроках мислення» діти не просто спостерігали за явищами природи, а «вчилися думати». Так було створено 300 сторінок «Книги природи». Їх метою було закарбувати в свідомості дітей яскраві картини дійсності, добиватися того, щоб процес мислення відбувався на основі живих, образних уявлень, щоб діти, спостерігаючи навколишній світ, установлювали причини й наслідки явищ, порівнювали ознаки й якості речей.

В.О. Сухомлинський надавав великого значення образному мисленню. Він вважав його «обов'язковим етапом для переходу до мислення поняттями». «Я прагнув, – стверджував педагог, – щоб діти поступово оперували такими поняттями, як явище, причина, наслідок, подія, зумовленість, залежність, відмінність, подібність, спільність, сумісність, несумісність, можливість, неможливість та ін.»

Аналізуючи уроки мислення, він переконався в тому, що «чим більше дитина пізнає, чим більше відкриває не помічених у повсякденному житті закономірностей, тим глибше в неї бажання знати, тим помітніша чутливість органів сприймання навколишнього світу, тим тонші зв'язки органів сприймання з мисленням».

Сухомлинський вчив дітей схоплювати найістотніше в предметах, явищах, виділяючи їх ознаки в певній послідовності. Він стверджував, що природа не тільки «об'єкт пізнання», «сфера активної діяльності» вихованців, а й «виховний фактор». Він підкреслював, що «постійне спілкування з природою стає істотною стороною виховного процесу», «наочним мірилом цінностей». Але «природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки».

2.4.2. Розгляд структури деяких нестандартних уроків.

Бінарні уроки. Бінарними називаємо заняття, на яких матеріал даної теми уроку подається блоками різних предметів. При цьому такий нестандартний урок готують учителі-предметники, кожний із яких проводить етап (блок) уроку стосовно того предмета, який викладає.

Проведенню таких занять передують наступні етапи підготовки:

- ознайомлення вчителів-предметників з чинними програмами;
- знаходження суміжних тем у програмах з різних предметів;

- складання структури майбутнього уроку;
- написання спільного плану-конспекту.

Однак не треба плутати етапи-блоки бінарного уроку з «блочними» уроками В.Ф. Шаталова (вчителя математики, досвід якого широко висвітлений у методичній літературі 80-х років минулого століття). Уроки цього творчого педагога мають на меті подати матеріал кількох тем блоками, фіксуючи його на схемах-опорах, що допомагає школярам швидко осмислювати й запам'ятовувати формули, докази, а також виділяти головне, складати власні тези.

Віршовані (римовані) уроки

На жаль, у фахових виданнях для початкової школи друкують дуже мало розробок віршованих уроків (ми мали змогу ознайомитися тільки з віршованими уроками або з їх фрагментами, написаними практикуючими педагогами: В. Бутрім, Т. Глинюк, Л. Козачок, І. Мишко, С. Сторожевим). А як би стали у пригоді ці знахідки тим, хто не здатний бути поетом, але щиро хоче опанувати ці нестандартні заняття.

Зрозуміло, віршовані (римовані) – це такі нестандартні уроки, що проводяться у віршованій формі. Всі етапи такого уроку, всі завдання, задачі, пояснення – римовані тексти. Як правило, ці уроки підсумовують вивчені теми, тобто є узагальнюючими (систематизуючими), їх структура подібна до структури уроків узагальнення знань.

Важливо зазначити, що римовані уроки максимально зосереджують увагу школярів, бо матеріал подається стисло – віршами, і не можна пропустити основне, треба зуміти його чітко виділити й зробити певні висновки. Такі нестандартні уроки стають справжнім святом для учнів і вчителя.

Пропонується використовувати римовані заняття раз на місяць. Спостереження показали, що після таких нестандартних уроків діти «грають у рими», а деякі, за свідченням батьків, пробують самі «складати» вірші.

Інтегровані уроки.

У сучасному педагогічному процесі значного розвитку набула ідея міжпредметної інтеграції.

Інтегровані уроки ставлять за мету спресувати споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми. Діти розглядають якесь явище, поняття з різних боків.

Аналіз чинних програм початкової школи та вивчення досвіду вчителів свідчить про широкі можливості для інтеграції навчального матеріалу з окремих предметів.

Як зазначає О. Савченко, такі нестандартні уроки дають можливість учителеві разом із учнями опанувати значний за обсягом навчальний матеріал, домогтися формування міцних, усвідомлених міжпредметних зв'язків, уникнути дублювання у вивченні низки питань, досягти цілісності знань.

Підготовка інтегрованих уроків передбачає:

- аналіз річного календарного планування;

- зіставлення матеріалу різних предметів для виділення тем, близьких за змістом або метою використання;
- визначення завдань уроку;
- «конструювання» уроку.

Найбільш відповідальним етапом підготовки інтегрованого заняття, на нашу думку, є визначення завдань уроку. З огляду на це, справедливим буде виділення навчальної, розвивальної та виховної мети окремо для кожного з предметів, що інтегруються.

Дидактичні особливості інтегрованих уроків чітко викладені в працях О. Савченко. У фаховій літературі останніх років можна знайти багато розробок інтегрованих уроків. Вивчення значної кількості таких уроків та власний досвід їх проведення дозволяють зробити висновок про наявність певної структури такої форми уроку.

Перший етап проведення інтегрованого уроку – організаційний.

Другий – ознайомлення з темою та метою.

На третьому етапі під час актуалізації опорних знань учнів важливою є вступна бесіда, характерна особливість якої актуалізація знань з усіх інтегрованих предметів.

Час її проведення має бути не більше ніж 8-10 хвилин. Підготовка цього етапу уроку потребує від класовода особливої уваги: бесіда повинна бути змістовною, лаконічною, чіткою.

Якщо уроки з різних предметів за однією темою проводяться окремо, вступна бесіда триває вдвічі (втричі) довше. Саме тому, об'єднання змісту навчальних дисциплін значно скорочує час на їх опанування і забезпечує різнобічне сприймання предметів чи явищ, що є безперечною перевагою інтеграції.

Наступні етапи інтегрованого уроку можуть проводитися по-різному, залежно від теми й мети конкретного уроку.

Цікаво, що характерною особливістю початкової школи більшості закордонних країн стало навчання за інтегрованими курсами. Варто наголосити, що методика проведення інтегрованого уроку вимагає від учителя високого професіоналізму та ерудиції. Якщо такі нестандартні уроки відбуваються систематично, це значно впливає на розвиток пізнавальних здібностей школярів.

Савченко зазначає, що «змістовні, цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайний плин шкільного життя новизну, певною мірою знімають кордони предметного викладання і допомагають дітям емоційно і системно сприйняти деякі поняття, явища».

Уроки-дискусії.

Відомо, що останні двадцять років триває пошук ефективних методів та прийомів навчання, завдяки яким пасивна позиція дитини має змінитися на активну.

Уроки-дискусії проводяться після вивчення певної теми, розділу програми. Мета таких уроків – поглиблення й систематизація знань школярів з предмета.

Такі нестандартні форми організації уроків обов'язково мають містити підготовчий етап. Учням повідомляють тему диспути, засідання, конференції. Класовод ознайомлює їх з правилами культури спілкування. Після обговорення правила затверджуються. Ці правила кожний учитель може доповнити, враховуючи особливості дітей свого класу.

Уроки-дискусії дають прекрасну нагоду виявити різні позиції з певної проблеми або зі складного питання та залучити дітей до активної роботи, сприяють розвитку пізнавальних інтересів школярів, збагаченню лексичного запасу, необхідного для висловлення своїх думок як усно, так і письмово.

Уроки групи «уроки-дискусії» розширюють також досвід спілкування, бо особлива увага під час їх проведення приділяється саме формуванню вмінь запитувати й відповідати. «Школа повинна вчити дитину не лише відповідати, вона має навчити учня запитувати, оскільки вміння запитувати – це здатність відділяти відоме від невідомого, визначати об'єкт пошуку; це інструмент, за допомогою якого малий «дослідник» пізнає світ.

Ми розглянули лише деякі форми нестандартної роботи з учнями. Треба сказати, що така робота багато в чому залежить від вчителя, як генератора ідей в класі. Учні ж, у великій мірі, підтримують такі прагнення вчителя, допомагають йому в організації таких занять.

ТЕМА 2.5. ПОЗАУРОЧНА ТА ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Лекція План викладу

2.5.1. Позаурочна робота з навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей. Зміст та організація домашніх завдань на різних етапах вивчення.

2.5.2. Форми та види позакласної роботи природничого і здоров'язбережувального спрямування: індивідуальна, групова, масова. Організація позакласної роботи учнів.

Література:

1. Антонова О.П. Нова українська школа: використання інформаційно-комунікаційних технологій у 1-2 кл. ЗЗСО : навч.-мет. пос. Київ, 2019. 96 с.

2. Бібік Н.М. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja : navch.-metod. posib. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

3. Методика викладання природознавства в початковій школі : навчальний посібник. / укладач Н.І.Луцан. Ів.-Франківськ : Прикарпатський нац. універ. ім.В.Стефаника, 2010. 204 с

4. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

5. Організаційні форми навчання у початковій школі. / Савченко О. Я., Бібік Н. М., Мартиненко В. О., Цимбалару А. Д. та ін. Київ : ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА, 2017. 423 с.

2.5.1. Позаурочна робота з навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей. Зміст та організація домашніх завдань на різних етапах вивчення.

Основною формою організації навчання є урок. Проте на уроці вчитель не завжди може показати пристосування живих організмів до навколишнього середовища, продемонструвати взаємозв'язки і залежності, що існують у природі. Тому з уроками тісно пов'язані інші додаткові форми організації навчання курсу ЯДС, які застосовує вчитель. До них належать позаурочна і позакласна робота.

Позаурочна навчально-пізнавальна діяльність школярів здійснюється в позаурочний час. Вона визначається програмою з курсу «Я досліджую світ» і є обов'язковою для кожного учня. Позаурочна робота спрямовується на

оволодіння фактичним матеріалом, який учні зможуть використати на наступних уроках, а також – на закріплення, розширення, поглиблення і застосування певної частини змісту після його вивчення. Така робота виконується у класі після уроків під безпосереднім або опосередкованим керівництвом учителя і вдома самостійно.

Прикладом такої роботи може бути проведення моніторингу індивідуального здоров'я, ведення щоденника здоров'я класу, ведення щоденника фенологічних спостережень за природою і т. ін. Основною формою позаурочної роботи є домашні навчально-пізнавальні завдання.

Домашня робота – це вид позаурочної навчально-пізнавальної діяльності школярів, нерозривно пов'язаної зі змістом процесу навчання, що здійснюється на уроці і є його логічним продовженням. Водночас домашня робота – це підготовчий зв'язок до ефективного сприйняття тем інших уроків і, в першу чергу, – наступного.

Домашня навчально-пізнавальна діяльність є проміжною ланкою між ученням та самоосвітою дітей і характеризується найвищим рівнем самостійності учнів, оскільки вони працюють за завданням вчителя, але без його безпосереднього керівництва.

Ефективність домашньої роботи залежить не тільки від рівня оволодіння учнем знаннями та вміннями з предмета, а й розумовими вміннями раціональної навчально-пізнавальної діяльності. Від того, як дитина вміє організувати своє робоче місце, вчасно розпочати роботу у відведені години, як вміє працювати з підручником, зошитом з друкованою основою з предмета, значною мірою залежить успіх виконання домашніх завдань.

Доцільність домашніх завдань незаперечна, оскільки оволодіння вмінням самостійно працювати потребує постійних тренувань. Виконання тільки класних самостійних завдань не забезпечує в достатній мірі необхідних для цього умов. Крім того, слід пам'ятати, що домашня робота розвиває пізнавальний інтерес, здібності та вольові якості учнів. Вона створює умови для виявлення індивідуальних пізнавальних здібностей, сприяє оволодінню індивідуальним стилем роботи, який виявляється у способах і темпах виконання. Домашні завдання виховують такі риси особистості як працелюбність, дисциплінованість, охайність, відповідальність за доручену справу перед учителем, батьками, товаришами і самим собою. Ці можливості реалізуються тоді, коли домашня робота перетворюється з обов'язкової необхідності, яка часто приносить мало радості дитині, на потребу.

Незважаючи на загальне перевантаження учнів навчальною інформацією на уроках та значний обсяг домашніх завдань з різних предметів, не слід говорити про відмову від домашніх завдань з основ здоров'я, валеології та безпеки життєдіяльності, але слід облаштувати учнів ефективними здоров'язберігаючими методиками організації їх виконання.

Методика домашньої роботи з предметів природничого та валеологічного спрямування будується на основі дидактичних принципів і

насамперед систематичності залучення учнів до виконання домашніх завдань та їх оцінювання, доступності змісту та способів виконання, врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку пізнавальних процесів та інтересів кожного учня.

Управління домашньою роботою здійснюється вчителем через:

- побудову домашніх завдань;
- підготовку учнів до їх виконання;
- перевірку результатів домашньої роботи та їх оцінювання.

Отже, першою є проблема конструювання видів домашніх завдань у кожній конкретній ситуації. Насамперед треба виходити з того, що домашні завдання різняться за змістом. Зауважимо, що в жодному разі не можна задавати для самостійної роботи той зміст, який діти не зрозуміли добре на уроці, чи не встигли засвоїти разом з учителем. Адже домашня робота є логічним продовженням процесу навчання, який здійснюється у межах відповідної теми уроку. Її зміст, тобто елементи знань (конкретні факти, уявлення, поняття) про природу, здоров'я їх складові, взаємозв'язок організму людини з факторами довкілля та вплив на нього способів життєдіяльності людини, що були метою цілеспрямованого володіння учнями, складають зміст домашніх завдань. Однак дидактичні цілі, що досягаються в процесі виконання домашньої роботи, будуть дещо іншими.

Дидактичні цілі та зміст домашньої роботи не можуть бути суб'єктивним уподобанням чи бажанням вчителя. Вони повинні бути об'єктивно зумовленими і сприяти оптимальній результативності процесу опанування знаннями та уміннями з тими уроками. Щоб практично визначити дидактичні цілі та зміст домашніх завдань, вчитель порівнює власне педагогічні цілі уроку та очікувані оптимальні результати оволодіння школярами змістом тих, яких можна досягти, застосовуючи розроблену методику уроку. Таким чином, для кожної логічно завершеної частини змісту і теми в цілому визначається, чи будуть на уроці розв'язані і на якому рівні всі дидактичні задачі, який елемент процесу засвоєння діти можуть удосконалити чи здійснити самостійно, виконуючи домашні завдання. Виходячи з цього, дидактичними цілями домашньої роботи можуть бути:

- розширення та поглиблення засвоєних знань;
- конкретизація засвоєних знань;
- застосування засвоєних знань: у знайомій ситуації, у новій ситуації;
- систематизація засвоєних знань;
- застосування засвоєних способів діяльності: за зразком, у подібній та новій ситуації.

Перелічені дидактичні цілі конкретизуються обсягом змісту теми уроку. Вони можуть стосуватися як окремих елементів знань певної логічно завершеної частини (наприклад, розширити зміст певного поняття або застосувати в новій ситуації), так і всієї теми, засвоєної учнями на уроці (наприклад, закріпити чи систематизувати засвоєні знання, уміння).

Способи виконання домашніх завдань визначаються конкретним предметним змістом, який у дисциплінах природничого та валеологічного спрямування засвоюється двома основними шляхами.

Перший – це безпосереднє пізнання показників, що характеризують рівень індивідуального здоров'я людини, за допомогою спостережень, дослідів, практичних робіт, тестування тощо.

Інший – опосередковане сприйняття готової інформації з підручників «Я досліджую світ», додаткової літератури, образотворчих засобів наочності – картин, малюнків, а також кінофільмів та телепередач. Відповідно ці способи є методами виконання домашніх завдань.

За способом організації навчально-пізнавальної діяльності учнів домашні завдання можуть бути індивідуальні, групові, фронтальні.

Фронтальні домашні завдання однакові для учнів усього класу.

Групові задаються групі учнів. Їх особливість полягає в тому, що кожен учень виконує свою логічну частину завдання. Ці частини пропонуються вчителем, або вибираються самими школярами відповідно до інтересів, рівня розвитку та взаємостосунків між учнями класу. Перевірка та оцінювання роботи групи здійснюється з урахуванням результатів, здобутих кожним учнем. На їх основі робиться загальний висновок. Цей вид завдань сприяє вихованню відповідальності перед товаришами, усвідомленню вагомості своєї роботи, від якої залежить кінцевий результат та оцінка товаришів. Наведемо конкретний приклад такого завдання: групі учнів пропонується підготувати театралізований виступ на уроці щодо ролі різних мікроелементів в організмі.

Індивідуальні домашні завдання призначені для окремих учнів. Вони відповідають індивідуальним особливостям школяра і пропонуються на індивідуальних картках. Такі завдання можуть мати різне призначення. В одних випадках вони служать для подолання відставання школярів з деяких тем. В інших – для розширення та поглиблення знань та умінь тих учнів, які виявляють пізнавальний інтерес до вивчення предметів природничого та валеологічного спрямування. Наприклад, можна запропонувати учням підготувати реферат на тему «Шляхи підвищення імунітету людини». Для оптимізації роботи учня та зменшення нераціональних витрат часу, бажано забезпечити його необхідною літературою або чіткими бібліографічними посиланнями на літературу, що є у шкільній бібліотеці. Не слід давати завдання, виконання яких вимагає використання важкодоступних літературних джерел.

За тривалістю виконання домашні завдання бувають *довготривалі* та *короткочасні*. Обидва види повинні відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям учнів. Різниця між ними полягає в тому, що для виконання короткочасних завдань потрібне незначне кількість годин для роботи з підручником, проведення короткочасного досвіду і т. ін., а довготривалі завдання виконуються протягом певного періоду – кілька днів, тижні.

Довготривале домашнє завдання передбачає систематичну, поетапну діяльність, що привчає дітей планувати роботу, розподіляти свій час. Прикладом таких завдань є постійне заповнення щоденника фенологічних спостережень, щоденника здоров'я, контроль за впливом регулярних фізичних вправ на певні якості організму (витривалість, сила, гнучкість тощо), здійснення постійного контролю за калорійністю харчового раціону в сім'ї.

Домашні завдання різняться за характером пізнавальної діяльності, вони можуть бути *репродуктивні* (репродуктивне відтворення знань та застосування їх у знайомій ситуації, виконання дії за зразком) та *творчі* (застосування засвоєних знань та вмінь у новій ситуації).

Важливе значення має обсяг домашніх завдань. Орієнтиром у цьому для вчителя має бути година, яку витрачає учень на його виконання. Загальний обсяг годин на виконання завдань з усіх предметів не повинен перевищувати 1,5-2 години у молодших класах та 3-3,5 години у середніх та старших класах.

За концепцією НУШ у початковій школі домашні завдання або не задають взагалі, або вони необов'язкові. Усе залежить від навчального циклу, який наразі проходить дитина. Отже, навчання в 1-4-х класах поділено на два цикли: адаптаційно-ігровий цикл: 1-2-й класи та основний цикл: 3-4-й класи.

Мета першого циклу навчання – допомогти дитині легко адаптуватися до нового середовища. Саме тому в 1-му класі НУШ домашні завдання не задають і не записують у журнал.

У 2-му класі домашка для школярів теж необов'язкова. Але вчитель має право зазначати в журналі пошукові, дослідницькі та творчі завдання.

Мета другого циклу навчання – організувати навчальний процес так, щоб в учнів формувалися самостійність і відповідальність. Після закінчення 4-го класу діти мають бути повністю готові до навчання в основній школі. Якщо вчитель задає домашнє завдання у 3-4-му класі, це обов'язково фіксується в журналі в колонці «Домашні завдання».

Під час першого циклу навчання (1-2-й клас) домашнє завдання ми не задаємо взагалі або воно має бути мінімальним (2-й клас). Натомість у першому циклі варто говорити про домашні завдання для батьків. Чому? У НУШ надзвичайно важливою є педагогіка партнерства, тому вчителю важливо вже з перших днів навчання вибудувати трикутник без гострих кутів: учень – батьки – вчитель. Тільки за цієї умови навчання буде успішним. Слід пам'ятати, що з першого класу ми не починаємо навчати дітей, а продовжуємо процес, який триває від самого народження дитини. І це варто донести до батьків.

Також батькам варто знати й усвідомлювати, що вони відіграють важливу роль у навчально-виховному процесі вже не тільки своєї дитини, а всього її класу. Тож мають бути обізнані зі Стандартом початкової освіти, формувальним оцінюванням та основними напрямками роботи НУШ. Це і є домашні завдання для батьків, які вони виконуватимуть поступово. А як саме

– залежить від майстерності вчителя.

Таким чином, у 1-му класі домашні завдання для дітей ми не задаємо взагалі. Вчитель має спланувати свою роботу зі школярами так, щоб усе важливе та необхідне виконувати під час навчального процесу у класі, на подвір'ї, у музеї, на спортмайданчику.

Одночасно вчителям варто донести до батьків меседж: якщо в школі немає домашніх завдань, це не дорівнює «Можна залишити дитину вдома без занять і розвитку». Тому творіть удома з дітьми; досліджуйте разом світ; розпитуйте малят про все, що вони робили в школі; плануйте щодня з дитиною, чим цікавим і новим займетесь увечері (щось дослідити, створити, намалювати, поспівати); читайте дітям.

Останній пункт – надважливий. Під час розмов з батьками першачків слід наголошувати на необхідності щоденного читання дітям у зручний час та у зручному для дитини місці впродовж 20 хвилин.

У 2-му класі ми робимо з дітьми все описане вище, а також починаємо виконувати різноманітні творчі роботи: пишемо короткі історії та казки, збираємо цікавинки про все, що стосується тижневої теми; починаємо творити зі школярами лепбуки. Але завжди пам'ятаємо чарівні слова: «Я хочу це зробити!» Якщо дитина не хоче – жодного примусу бути не може.

У другому циклі (3–4-й клас) до всього вище переліченого я додаємо роботу над різними індивідуальними та груповими проєктами. Діти охоче демонструють під час занять власні таланти. Дуже гарно опрацьовують завдання на вибір, коли учні самостійно можуть обрати одне завдання з трьох і виконати його вдома.

Також у 3–4-му класі діти вже знають, що мають вдома додатково попрацювати над тим, із чим мають труднощі в класі. Наприклад, потренуватися в написанні складних слів, повторити правила, розв'язати задачі тощо. А коли у класі діти мають можливість продемонструвати свої успіхи та досягнення, вони виконують такі домашні завдання із задоволенням.

2.5.2.Форми та види позакласної роботи природничого і здоров'язбережувального спрямування: індивідуальна, групова, масова. Організація позакласної роботи учнів.

Позакласна діяльність базується на добровільності, інтересі та бажанні дітей її виконувати, тому вона не обов'язкова для всіх учнів класу. Вона спрямована на формування навичок здорового способу життя, саногенного мислення та попередження негативних звичок і тенденцій поведінки. Така робота поглиблює і розширює знання, підвищує інтерес, збагачує молоду людину практичними уміннями і навичками здорового способу життя. Позакласні заняття допомагають вчителю краще пізнавати індивідуальні особливості учнів, виявити серед них обдарованих, які проявляють інтерес до валеології і всіляко спрямовувати розвиток цього інтересу. На думку С.У. Гончаренка позакласна робота організовується і проводиться в позаурочний

час органами дитячого самоврядування за активної допомоги і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи.

Можна визначити наступні вимоги до позакласної роботи курсу ЯДС:

- позакласні заняття, поглиблюючи знання учнів, не повинні відволікати їх увагу від основного змісту навчальної програми;
- необхідно встановити тісний зв'язок навчально-виховної роботи на уроці і позакласних заняттях. У той же час позакласна робота не повинна бути простим продовженням навчального заняття. Тематика планів позакласних занять може відставати або випереджати їх;
- матеріал, який пропонується учням для вивчення, повинен бути доступним, відповідати їхньому віку, рівню розвитку;
- зміст позакласних занять і форми їх організації повинні бути цікавими.

Будь-яка справа принесе повне задоволення в тому випадку, коли вона спирається на потреби самого учня, знаходить відгук в його почуттях, позитивних емоціях. У позакласній роботі є пізнавально-захоплюючий елемент, необхідний для здорового відпочинку, гарного настрою, гармонійної життєдіяльності;

- велику увагу слід приділяти самостійній роботі з метою самовдосконалення особистості учня;
- повинен здійснюватись глибокий зв'язок індивідуальної, групової і колективної роботи;
- необхідне сполучення добровільності роботи з обов'язковим її виконанням;
- прагнення до самостійності, притаманне підліткам і старшим школярам, повинно стати основою самоврядування школярів у позакласній роботі. При організації будь-якого позакласного заходу необхідно сформувати актив, який стане тимчасовим керівним органом з організації даного заходу. Обов'язковою умовою ефективної роботи активу є залучення до підготовки заходу максимальної кількості учнів.

Позакласна робота сприяє вирішенню основних завдань школи.

Головні її напрями:

- розширення й поглиблення знань, умінь і навичок, передбачених програмами інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а саме природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей;
- розвиток у молодших школярів самостійності, творчих здібностей, інтересу до вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей;
- формування у дітей бережливого ставлення до природи;
- розширення уявлень дітей про єдність природи;
- забезпечення застосування знань на практиці (на навчально-дослідній ділянці, географічному майданчику, в куточку живої природи тощо).

Позакласні заняття не пов'язані з обов'язковою програмою. Їх організують і проводять з урахуванням запитів учнів. Тому виключно важливо до початку навчального року спланувати всю позакласну роботу, розрахувати необхідний для неї час в календарних строках. Такий план слід скласти у відповідності до бажань, нахилів школярів, з урахуванням загальношкільного річного плану.

При плануванні позакласної роботи корисно дотримуватися такого принципу: краще менше, але високої якості.

Позакласні заняття впливають на навчальні. Відомості, одержані на позакласних заняттях, дозволяють учням доповнювати в класі відповіді товаришів, наводити цікаві приклади тощо.

Надійний шлях підвищення якості навчання курсу «Я досліджую світ» – встановлення тісного зв'язку між класними і позакласними заняттями.

За способом організації діяльності школярів у дидактико-методичній літературі розрізняють *індивідуальну, групову та масову* позакласну роботу. Дві останні реалізуються в таких формах: робота тематичного гуртка, конференції, свята, виставки, клуби, навчальні заняття, ділові ігри, усні журнали, вечори тощо.

Індивідуальна позакласна робота проводиться з тими учнями, які виявляють особливий інтерес до вивчення природничої та соціальної освітньої галузі та валеологічної проблематики. Пізнавальний інтерес зароджується в них на уроках і в позаурочній роботі. Спочатку він нестійкий, ситуативний і проявляється у збиранні марок, листівок, кольорових фотографій відповідної тематики; читанні додаткової науково-популярної літератури; перегляді тематичних телепередач, наприклад «Явища природи», «Планета здоров'я» тощо. Однак все це школярі роблять безсистемно, нецілеспрямовано. Завдання вчителя – вчасно помітити, виявити і перетворити це захоплення в стійкий довготривалий інтерес до змісту навчального предмета і цим допомогти учневі визначитися з вибором майбутньої професії. Відповідно до цього індивідуальна позакласна робота повинна бути цілеспрямованою, планомірною і відповідати віковим інтересам учня.

Одним з найважливіших видів індивідуальної роботи, особливо в молодших класах, є **позакласне читання**. На початковому етапі необхідно навчити кожного учня самостійно працювати з книжками, підбираючи їх індивідуально з урахуванням інтересу дитини і рівня оволодіння технікою читання. Слід рекомендувати учням не тільки прочитати, а й скласти коротке оповідання, намалювати малюнок або відшукати ілюстрації до прочитаного. Пізніше завдання змінюють, зокрема пропонують самостійно підібрати книжки, в яких розглядаються різні аспекти проблеми здоров'я.

Ефективність індивідуальної позакласної роботи залежить від рівня усвідомлення учнем мети завдання, його вагомості, від оволодіння способами її виконання, оформлення результатів, а також від оцінювання товаришами і вчителем. Виявлення і розвиток індивідуальних інтересів

дозволяє об'єднувати і залучати дітей за спільністю до групової та масової позакласної роботи.

Найпоширенішою формою групової позакласної діяльності є **гурток**.

В початкових класах переважають гуртки юних натуралістів та юних любителів природи, гуртки пов'язані зі збереженням і зміцненням власного здоров'я, набуттям навичок здорового способу життя.

Мета гуртка юних натуралістів – зацікавити учнів предметом, поглибити і розширити їхні знання, виробити в них навички спостережень, проведення експерименту, матеріалістичне розуміння природи.

Робота в гуртку юннатів проводиться систематично за певною програмою, розробленою вчителем. У початковій школі потрібно організувати один загальний юннатський гурток.

Для роботи з юннатами не можна запропонувати стандартну програму, обов'язкову для всіх шкіл. Тут потрібно враховувати вікові особливості й інтереси дітей, місцеві умови, приміщення, обладнання тощо. Конкретний зміст гурткової роботи з юннатами визначає сам учитель. Усі спостереження, які діти проводять, повинні проводитись за планом. На заняттях гуртка юннатів діти отримують завдання для проведення цікавих дослідів згідно з вказівками, інструкціями класовода.

Методи роботи з гуртківцями різноманітні – бесіда і розповідь учителя, робота з книгою, групові екскурсії тощо. Матеріал, зібраний учнями, вивчається в гуртку прийомами, що застосовуються для занять з роздатковим матеріалом на предметному уроці. Під час вивчення матеріалу проводяться досліди, спостереження. Роботи, які виконуються в гуртку юннатів, обов'язково фіксуються за допомогою записів, зарисовок, складання гербаріїв, колекцій тощо.

З метою виховання бережливого ставлення до природи можна організувати з учнями початкових класів гурток «Юний захисник природи». З цією метою потрібно скласти план роботи і визначити тематику занять.

Наведемо деякі теми занять такого гуртка:

1. «Природа нашого краю» (жовтень);
2. «Турбота про зимуючих птахів нашої місцевості» (листопад);
3. «Охорона пернатих друзів» (грудень);
4. «Рослини та тварини нашої місцевості, занесені до Червоної книги» (січень-лютий);
5. «Організація фенологічних спостережень за ранньоквітучими рослинами та проблеми їх охорони» (березень);
6. «Корисні тварини нашого краю» (квітень);
7. «Лікарські рослини та правила їх заготівлі» (травень).

Заняття треба проводити 2 рази на місяць.

Перше заняття проводиться за визначеною темою, на другому – діти оформляють спостереження, пишуть твори, роблять зарисовки тощо. У заняття потрібно вносити елементи гри, включаючи у бесіди вікторини, «телеграми», «голоси з лісу». Діти самі приймають рішення стосовно здійснення певних заходів і відчують себе захисниками природи. При

організації позакласної роботи з природничої освітньої галузі в початкових класах доцільно організовувати різні клуби, наприклад: «Чомучки», «Рідна природа», «Пролісок» тощо.

До клубу записується близько 15-20 учнів. Обирається рада клубу, яка готує заняття. Складається тематика засідань, що проводяться 1-2 рази на місяць.

Наведемо приблизну тематику засідань клубу: «Осінній букет», «Фарби золотої осені», «Осінь у лісі», «Грибне царство», «Подорож кімнатних рослин», «Життя під снігом» тощо. На таких заняттях діти вчать шукати відомості про явища неживої природи, рослини та тварин, користуватись науково-популярною і довідковою літературою.

Дидактичними цілями роботи гуртків пов'язаних зі збереженням і зміцненням власного здоров'я, набуттям навичок здорового способу життя є розширення та поглиблення знань, закріплення певних умінь та навичок.

Гурток пов'язаних зі збереженням і зміцненням власного здоров'я, як і гурток юних любителів природи об'єднує 15-20 учнів. Бажано, щоб вони були одного віку, оскільки це дозволяє ефективно керувати їх діяльністю. План роботи гуртка розробляється з урахуванням особливостей, інтересів і ступеня підготовленості учнів. Важливим етапом створення гуртка є обговорення плану його роботи. Завдання полягає у тому, щоб школярі були активними його учасниками, організаторами життя гуртка, відчували свою відповідальність за нього, а керівник вмів й тактовно спрямовувати його діяльність.

Керівнику гуртка важливо знати, які медичні установи і в якій мірі можуть бути використані для проведення занять на їх базі. Успішна робота гуртка певною мірою залежить від участі в ньому батьків. Ініціатива в налагодженні зв'язків з батьками належить керівнику. Основною формою таких контактів можуть бути батьківські збори. На перших зборах, які проводяться на початку першої чверті, керівник знайомить батьків з тематикою занять, розповідає про завдання гуртка.

Основним фінансово-звітним документом роботи гуртка є журнал, який веде керівник. Він вказує склад учнів, їх вік, місце проживання, фіксує відвідування протягом навчального року. В журналі вказуються теми занять і час їх проведення.

Керівник гуртка веде щоденник, де відображена поточна робота з переліком учнів, які виконували певні доручення, а також відмічаються практичні навички, набуті учнями.

Тематика теоретичних і практичних занять має бути цікавою і актуальною і може не співпадати. Теоретичні заняття повинні бути присвячені таким питанням як організація харчування, боротьба з шкідливими звичками, профілактика захворювань, методика загартування.

Практичні заняття здоров'язбережувальної освітньої галузі здебільшого присвячені фізичній культурі, дихальній гімнастиці та ін.

Приблизний план роботи гуртка включає такі розділи:

1. Тема занять.

2. Форма занять.
3. Дата проведення занять.
4. Зміст і методи фронтальної роботи на занятті.
5. Зміст і методи індивідуальної роботи.

Зміст кожного заняття відповідає темі плану. Учитель ретельно готується до його проведення, добирає цікаву інформацію, засоби наочності, зокрема діафільми та кінофільми. Вибір методів і прийомів здійснюється аналогічно до їх вибору під час підготовки до уроку. Вибрані методи повинні передбачати активну участь дітей у роботі гуртка. Тому на його засіданнях організовується актуалізація засвоєних знань та вмінь, відбувається здобуття нових знань з різних джерел. Учні звітують про результати виконання завдань у формі записів у таблицях, тематично підібраних ілюстрацій, самостійно виконаних малюнків чи тематичних розповідей за прочитаними книжками, переглянутими телепередачами. Активність дітей зумовлюється використанням ігор, загадок, вікторин, головоломок, але з чітко визначеною дидактичною метою.

У гуртковій роботі соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі значна увага приділяється формуванню санітарно-гігієнічних знань і навичок надання долікарської допомоги. З членів гуртка доцільно сформувати санітарні дружини, завданням яких має бути перевірка і забезпечення виконання санітарно-гігієнічних умов у школі. З членів гуртка, в першу чергу, формуються агітаційні бригади, вони беруть активну участь в організації та проведенні всіх масових позакласних заходів оздоровчої тематики.

Не менш важливим видом роботи гуртківців є виготовлення засобів наочності: гербаріїв лікарських рослин, колекцій, роздаткових карток, тематичних альбомів, які використовують у процесі навчання предмету «Я досліджую світ».

Позакласною масовою роботою оздоровчої тематики можуть охоплюватися окремі чи паралельні класи.

До найпоширеніших форм позакласної масової роботи належать: тематичні читацькі конференції з оглядом книг про природу, усні журнали, тематичний перегляд науково-популярних і художніх фільмів, свята, конкурси, «клуб веселих та кмітливих», валеологічні вечори, позакласні природничі екскурсії, походи з вивчення природи рідного краю, сезонних явищ; проведення ранків, свят з різноманітної природознавчої тематики. Тематика екскурсій охоплює широке коло питань, наприклад теми «Рослини рідних гір», «Наш ліс», проведення визначених Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) міжнародних культурно-просвітницьких заходів – днів пам'яті людей, що загинули від СНІДу, всесвітнього дня боротьби з курінням, дня донора і т. ін.

У цих заходах беруть участь учні лише за бажанням, причому з різних класів.

До масових позакласних занять належать ранки. Вони проводяться з метою ознайомлення молодших школярів із підсумками роботи учнів у

гуртках, на ділянці тощо. На таких ранках учні доповідають про свою роботу та її результати. Доповіді супроводжуються демонстрацією результатів дослідницьких робіт учнів: малюнками, фотографіями, таблицями, колекціями тощо. Тривалість доповіді до 5 хв. Художня частина повинна бути пов'язана з темою. Потрібно звернути увагу на оформлення ранку. Сцена має бути оздоблена рослинами, картинами, картами, портретами відомих учених (відповідно до тематики ранку). На ранку можна влаштовувати виставки малюнків, дослідів, таблиць, рекомендовані списки літератури.

Доцільно проводити ранки на теми «День зустрічі птахів», «Обжинки», «Свято врожаю», «Свято квітів», «День здоров'я», «Молодь за здоров'я», «Калейдоскоп здоров'я» тощо.

До масових заходів відносяться виставки робіт учнів. Це найцікавіша і дуже корисна форма фіксації робіт дітей. Виставка повинна мати чітко поставлену мету, визначену тему. Восени демонструються результати літніх робіт учнів, дослідів на ділянці та в куточку живої природи; взимку – роботи юннатів; навесні – самостійні роботи учнів за рік. До кожного експонату потрібно додати стислу анотацію, щоб кожний відвідувач міг самостійно ознайомитись з експонатом. Виставки проводяться на теми «Що доводять наші досліді?», «Урожай і його збирання», «Догляд за рослинами», «Розвиток рослин», тощо. Доцільно виділити із числа юннатів учнів-екскурсоводів. Квест «Здоровим будь» позакласний захід з курсу «Основи здоров'я» для учнів 3-4 класів сприяє отриманню учнями знань про поняття «здоров'я», «здоровий спосіб життя»

Валеологічні свята. Головна мета валеологічного свята – стимулювати учнів до глибокого і всебічного вивчення предмета, залучення їх до здорового способу життя. Викладачеві необхідно продумати як зміст, так і форму проведення свята. Вона повинна бути жвавою, привабливою і пізнавальною. Завдання організаторів – не тільки розважати учнів, але і активізувати їх до творчого пізнання і активної діяльності.

При підготовці свята вчителю необхідно врахувати наступне:

- продумати дійових осіб у контексті обраного сценарію. Дуже важливо, щоб діти були різними за віком і вносили притаманне їм різне бачення світу, мови, пісні, танка;
- побудувати сценарій у формі цікавої розповіді, казки, легенди;
- забезпечити музичний супровід адекватний змісту дії на сцені;
- максимально залучити до свята учнів, які володіють музичними інструментами;
- свято повинне бути різноманітним за жанром, динамічним;
- необхідно приділити особливу увагу костюмам і декораціям;
- не забувати про елементи гумору в змісті святкової вистави, що створює атмосферу доброзичливості на ширості;
- наповнювати святкове дійство елементами народних традицій, використовувати прислів'я, приказки, загадки;
- потрібно організувати фото- або відіозйомку свята, що сприяє

встановленню контакту з батьками, їх зацікавленому ставленню до школи, підвищує повагу до вчителя;

- свято повинне сприяти патріотичному вихованню (наприклад, фіналом свята може бути виконання учнями патріотичної пісні).

Така велика робота, яку виконує вчитель разом з учнями при підготовці шкільного свята обертається потім більш глибоким і доброзичливим спілкуванням з дітьми та їх батьками, що допомагає в організації освітнього процесу.

Валеологічні вечори. Великий інтерес викликають тематичні вечори з валеології, які проводяться за сценарієм, складеним самими учнями, і які охоплюють широке коло питань, пов'язаних зі здоровим способом життя.

Умілий розподіл обов'язків між школярами забезпечує можливість кожному учню розширити свій науковий світогляд і разом з тим правильно організовує працю.

Найбільш відповідальний етап – складання сценарію вечора. Сценарій потрібно складати так, щоб глядачі не тільки сміялись, але і побачили валеологічний зміст віршів, пісень, жартів і зробили для себе належні висновки.

КВК (клуб веселих і кмітливих) є цікавою формою позакласної роботи з учнями всіх вікових груп, яка зумовлює розвиток у них логічного мислення, пам'яті, винахідливості, дозволяє перевірити рівень предметних знань, умінь і навичок.

Сценарій КВК складається відповідно до вибраної теми. У ньому поєднуються фронтальні, групові та індивідуальні завдання, які призначені для окремих гравців, усієї команди та вболівальників. Завдання повинні бути і теоретичними, і практичними, але обов'язково цікавими, конкретними, доступними та вимагати винахідливості і кмітливості. Сценарій включає ігри, загадки, цікаві повідомлення.

Формувати команду найкраще всім класом, щоб в обговоренні учасників брали участь усі учні. Це має велике значення для формування взаємо- і самооцінювання. Критерії, за якими відбувається відбір учасників команди, повідомляє вчитель. Для оцінювання виконання завдань КВК розробляються якісні та кількісні критерії. На їх основі членами журі оцінюються результати змагання. Важливим елементом КВК є нагородження переможців.

III. ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

*ТЕМА 3.1. МАТЕРІАЛЬНА БАЗА НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО
КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»*

Лекція План викладу

3.3.1. Матеріальна база як одна із умов успішної реалізації курсу «Я досліджую світ».

3.3.2. Складові матеріальної бази початкової школи: краєзнавчий куточок, географічний майданчик, куточок живої природи. Вимоги до складових матеріальної бази.

Література:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. К.: Веселка, 1998. 246 с.

2. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.

3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 21.04.2019).

3.3.1. Матеріальна база як одна із умов успішної реалізації курсу «Я досліджую світ»

Викладання інтегрованого курсу ЯДС у початковій школі може здійснюватися лише за допомогою матеріальної бази, яка дозволяє проводити процес навчання на високому методичному рівні. Навчальне обладнання має особливе значення на уроках «Я досліджую світ», завдяки тому, що викладання цього предмету є інтегрованим в школі і базується на

принципі наочності. Згідно з принципом наочності навчання має спиратися на образи, які надаються учням для чуттєвого сприймання та спостереження.

Реалізація цього принципу передбачає обладнання, що забезпечує матеріальну базу викладання навчального предмета «Я досліджую світ». Без матеріальної бази не можна уявити викладання даного предмета в початкових класах.

Під «матеріальною базою» треба розуміти різноманітне обладнання уроків: додатковий матеріал, таблиці, карти, глобус, колекції, макети, муляжі, гербарії, слайди, діафільми, кінофільми, а також обладнання для проведення дослідів, практичних робіт у кутку живої природи, на шкільній ділянці, географічному майданчику. Успіх навчання залежить від уміння вчителя використовувати наочне обладнання.

Учням початкових класів властивий конкретний, наочно-образний характер розумової діяльності. Вони добре запам'ятовують факти, опис зовнішнього вигляду предметів, рослин, тварин, явищ природи, коли безпосередньо спостерігають їх у природі або на картині, в колекції, під час дослідів, практичної роботи. У зв'язку з цим обладнання освітнього процесу має надзвичайно важливе значення.

Яскрава, різноманітна наочність викликає у молодших школярів позитивні емоції, збуджує пізнавальний інтерес, зосереджує і довше утримує їхню увагу на об'єкті, який вивчається. Це сприяє розвитку спостережливості, мислення, вихованню довірливої уваги, естетичних смаків, навичок самостійного набуття знань, а також формуванню природничих уявлень, понять, елементів наукового світогляду. Використання певного обладнання сприяє вихованню навичок роботи з нескладними приладами, сільськогосподарським реманентом, умінню вирощувати рослини, доглядати за дрібними тваринами. Жодне обладнання не повинне домінувати у навчанні, але більше уваги все ж треба приділяти натуральним наочним посібникам.

Дуже важливо правильно керувати пізнавальною діяльністю учнів при роботі з різноманітною наочністю, щоб вона була для дітей не тільки теоретичним джерелом знань, а й практичним закріпленням. Поєднання слова вчителя з використанням наочності є однією з важливих умов підвищення ефективності навчання. Матеріальна база вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» поділяється на основне та допоміжне обладнання. Т.Байбара надає таку класифікацію основного обладнання, що забезпечує викладання: натуральні об'єкти (різні види рослин і тварин з природного середовища, гербарії, чучела, колекції), образотворчі (навчальні таблиці, картини, муляжі, макети), аудіовізуальні (кінофільми, слайди, діапозитиви), моделі (телурій, глобус).

До допоміжного обладнання відносять лабораторне, екскурсійне та сільськогосподарське обладнання.

Лабораторне обладнання: на кожному парту склянки, пробірки, лійки, колби, штативи, лупи, термометри, ваги, сухе пальне та ін..

Екскурсійне обладнання: гербарна папка, гербарний прес, совки для

викопування рослин, лупи, рулетки, сачок для комах.

Сільськогосподарське обладнання: сапки, лопати, граблі, кошики, мотики та ін.

3.3.2. Складові матеріальної бази початкової школи: краєзнавчий куточок, географічний майданчик, куточок живої природи. Вимоги до складових матеріальної бази.

Велике значення, особливо для міських шкіл, де безпосереднє спілкування учнів з природою дуже обмежене, має куток живої природи. Правильна організація в ньому роботи дає можливість дітям не тільки закріпити набуті на уроці знання, а й розвивати пізнавальні інтереси, спостережливість, довільну увагу, дослідницький підхід у навчанні.

Необхідними умовами створення кутка живої природи є достатнє освітлення класу, підтримання сталої температури, заняття учнів в одну зміну, а головне – зацікавленість учнів і систематичний контроль за їхньою діяльністю. Куточок природи краще організувати там, де немає прямого сонячного світла та гарячих батарей.

Обладнання для кутка живої природи: горщики з кімнатними рослинами, ящики із розсадою, акваріум із рослинами і рибками, тераріум для тимчасового утримання дрібних тварин, інсектарій для утримання комах.

Куток природи створюється поступово. Для початку організації може бути використаний кожен сезон. Можна організувати куточки класного типу. У міських школах, де є кілька паралельних класів, доцільно організувати загальні куточки для всіх початкових класів або для групи класів, наприклад, окремо для 1 і 2-х й окремо для 3-4-х класів. Безумовно, для кутка живої природи найкраще відвести окрему, хоча б і невелику, але світлу і теплу кімнату. Коли такої можливості немає, його влаштовують у класі біля одного з вікон, звернених на південь, південний схід або південний захід.

Варто пам'ятати, що у кімнаті з вікнами на північ погано ростуть рослини. У приміщенні повинні бути кватирки для провітрювання.

Всі живі рослини і тварини потрібно розмістити у світлій частині кімнати. Для цього краще використати спеціальні підставки, полицьки під акваріуми, тераріуми, клітки, вазони. Підставки під акваріуми, тераріуми розміщуються недалеко від вікна. Не можна ставити акваріуми так, щоб на них падало пряме яскраве сонячне світло. Їх краще ставити вздовж стіни біля вікна на підставці. Клітки з птахами можна поставити на підставці біля вікна, або підвісити до стінки, але не можна ставити їх біля вікна з кватиркою, на протягах – птахи гинуть. Клітки із ссавцями (мишами, хом'яками та ін.) розміщують уздовж стіни або знизу на підставці. Усі підставки треба розміщувати на такій висоті, щоб діти легко могли дістати всі об'єкти кутка живої природи.

Пропонується для обладнання кутка живої природи розширити підвіконня, прикріпивши до нього дошку або поставивши біля вікна

невеликий стіл. На підвіконні можна розмістити ящики із землею (50 x 25 x 10 см) для висівання насіння і вирощування цибулі, розсади овочевих і декоративних рослин. Рослини не бажано тримати близько від кватирок, обігрівачів, бо різкі коливання температури для них шкідливі. При розміщенні рослин необхідно врахувати їх чутливість до світла, вологи, тепла.

Наприклад, на вікнах південної сторони треба ставити рослини субтропіків та пустель (цитрусові, герань, клівію, філокактус, алое), а на вікнах північної сторони – рослини тропічних лісів та боліт (виноград, традесканцію, фікус).

Кожна рослина повинна мати етикетку, на якій записують її назву, батьківщину, час посадки. Потрібно також подбати про те, щоб у кімнаті кутка було забезпечене відповідне електричне освітлення. Для роботи в кутку живої природи потрібний водопровід із краном та відливом, 2-3 відра та невеликий бак для води, дерев'яний ящик для піску, ящик для тирси, ящик для сміття.

Кімнатні рослини – постійні мешканці кутка природи. Крім того, вони широко застосовуються як у школах, так і в дошкільних навчальних закладах для створення зимових садів, оформлення гардеробів, сходів тощо.

Усі кімнатні рослини за особливостями зовнішнього вигляду умовно поділяють на такі групи: красивоквітучі, цибулинні, декоративно-листяні, ампельні і виткі, сукуленти.

Красивоквітучі кімнатні рослини: абутилон (кімнатний клен) батьківщина – Бразилія; азалія індійська (Індія), гортензія (Японія, Китай), бегонія, глоксинія (Південна Америка), гібіскус (Китай), кала (Південна Америка), жасмин, пеларгонія (Південна Америка), фуксія (Центральна Америка), цикламен (Греція).

Цибулинні кімнатні рослини: амариліс (Південна Африка), кринум (Південна Америка), панкращій (Середземномор'я) та ін.

Декоративно-листяні кімнатні рослини: бегонія королівська (Азія), колеус (тропічна Африка і Азія), папороть, пальма (Африка, Східна Азія) та ін. Ампельні і виткі кімнатні рослини: аспарагус (субтропіки), плющ звичайний (Ірландія, Японія), хлорофітум (Південна Африка) та ін. Сукуленти: зігокактус (Бразилія), епіфіліон (філокактус) (Південна Америка), каланхое (Америка і Африка), алое (Південна Африка) та ін.

Згідно з «Положенням про куточок живої природи загальноосвітніх навчальних закладів», у ньому можуть бути експозиційна й навчально-дослідна частини, частина лабораторно-селекційної роботи та підсобне приміщення.

На експозиційній частині розміщуються акваріуми, флораріуми, тераріуми та інсектарії. Кількісний і видовий склад експозиції визначається дирекцією школи, місцевими умовами, наявністю експозиційних площадок.

Навчально-дослідна частина має забезпечити кількісний і видовий склад об'єктів для навчально-дослідної роботи учнів та виконання програмних завдань із природничої освітньої галузі.

У частині лабораторно-селекційної роботи мають бути умови для утримання, розмноження, вирощування, збереження рослин і тварин, догляду за ними, а також необхідна кількість навчально-дослідних місць для мешканців куточка живої природи.

3 метою утримання рослини і тварини ставляться певні вимоги:

1. Об'єкти куточка природи мають відповідати завданням програми, сприяти їхньому виконанню. Проте це зовсім не означає, що необхідно обмежуватись лише програмними вимогами, інакше такий куточок не можна буде використовувати для поглибленого вивчення з обдарованими учнями.

Об'єкти, вивчення яких виходить за межі навчальних програм, вчитель добирає на власний розсуд, виходячи із інтересів учнів та місцевих умов.

2. Рослини і тварини повинні бути безпечними для дітей. Наприклад, через отруйні властивості не можна утримувати соляном (паслін), олеандр, маранту, аглаонему, еуфорбію, а також колючі кактуси. Також слід уникати тих об'єктів, які можуть становити потенційну небезпеку для дітей. Наприклад, мова йде про рослини з великими колючками, сильним запахом, який може викликати алергічні реакції, агресивних за поведінкою тварин.

3. Об'єкти куточка природи не повинні вимагати складного догляду.

4. Серед об'єктів куточка природи не повинно бути рослин, тварин, які підлягають охороні або чисельність яких незначна.

5. Об'єкти куточка природи повинні змінюватися, поряд з постійними мешканцями повинні бути тимчасові. Це забезпечить постійний приплив нової інформації – важливу умову для розвитку пізнавальних інтересів дітей. Причому ці зміни повинні бути яскраво вираженими, доступними для спостереження учнями.

Так, для рослин це ріст, цвітіння, плодоношення, а для тварин – сукупність процесів, пов'язаних із паруванням, розмноженням, доглядом за потомством тощо.

Динамічність об'єктів куточка живої природи забезпечує надходження нової інформації про них, що не дозволяє послабити інтерес дітей, а навпаки, стимулює його. Виходячи із вимоги динамічності, в куточку природи поряд з постійними повинні бути і тимчасові мешканці.

6. Розміщення кімнатних рослин, тварин повинно бути підпорядковано їхнім потребам у світлі, теплі тощо. Наприклад, птахам потрібно забезпечити добре освітлене місце, через те що їм треба багато їжі, яку вони споживають лише при достатньому освітленні, в той же час хом'ячка ні в якому разі не можна залишати в освітленому місці, тим більше на сонці, бо це призводить до загибелі цих нічних тваринок.

7. Треба врахувати можливості розміщення дітей під час спостережень і догляду за об'єктами, тримаючи в полі зору перш за все їхню безпеку.

8. Дбати про естетичний вигляд куточка природи. У цілому нині при доборі об'єктів для живого куточка потрібно виходити із умов і можливостей школи і природного оточення.

У куточку живої природи можна отримувати тих ссавців, які добре розмножуються в умовах неволі. Добре приживається морська свинка,

золотистий, або сирійський хом'ячок, а також джунгарський хом'ячок. При утриманні їх потрібно пам'ятати, що клітку не можна ставити на світлі. Також не можна раптово їх тривожити, оскільки, захищаючись можуть прокусити палець.

До тимчасових мешканців кутка природи потрібно віднести псевдокінську п'явку, медичну п'явку, рака, ставковика. Найбільш поширеними типовими мешканцями кутка природи є комахи: коники, свіркуни, сонечка, клопи-солдатики, туруни, бронзівки, жуки-плавунці, водолюби. Тимчасовими мешканцями можуть бути й окремі земноводні: тритони, жаби, ящірки, черепахи. Після спостереження за ними діти обов'язково повинні віднести їх на волю. Але це питання має спірний характер. Ми вважаємо, що таке робити не можна! Комах тримають у садках (інсектаріях), які можна виготовити із склянок, скляних банок з-під варення і консервних банок. Треба тільки закрити цей посуд зверху марлею, сіткою або жерстяними кришечками з отворами, зробленими шилом (цвяхом). Зручними садками є коробочки, склеєні із старих негативних пластинок; верхню стінку в них роблять із сітки. Можна використати ковпак із сітки, поставлений на пляшку.

Пришкільна навчально-дослідна ділянка

У початковій школі велика увага приділяється трудовому навчанню. Тому важливого значення набуває і навчально-дослідна ділянка. На ній учні молодших класів набувають знання, уміння і навички вирощування рослин, проводити дослідницьку роботу, самостійно закріплювати на практиці теоретичні знання. Тут здійснюються перші кроки з трудового виховання, виникає пізнавальний інтерес і бережливе ставлення до природи, а також економне використання її дарів, розуміння прекрасного в ній.

Дослідна ділянка повинна займати добре освітлене місце з рівною або трохи похилою поверхнею і обов'язково має бути загороджена парканом або живоплотом. Площа навчально-дослідної ділянки (у квадратних метрах):

За кожним класом закріплюються не тільки діляночки, на яких учні проводять досліди, а й квітники, кущі-ягідники. Якщо при школі є садок, то до догляду за ним необхідно залучати учнів 3-4 класів.

За програмою учні початкових класів виконують практичні заняття на шкільній ділянці. Робота учнів не повинна зводитись до копання ґрунту і догляду за рослинами. Сільськогосподарська праця учнів на шкільній ділянці повинна мати дослідницько-практичний характер. У процесі дослідницької роботи перед учнями ставиться конкретне завдання, яке цікавить їх і викликає почуття відповідальності за результати праці. Це підвищує пізнавальну активність учнів і стимулює їхню самостійність у роботі.

Природна для молодших школярів допитливість задовольняється під час проведення різноманітних дослідів з рослинами. Досліди і спостереження над рослинами є найкращою формою поєднання розумової і фізичної праці. Перевага дослідницької роботи над звичайними практичними заняттями полягає в тому, що елементи дослідництва у процесі практичної роботи на шкільній ділянці розвивають уміння застосовувати знання на практиці.

Пришкільна навчально-дослідна ділянка складається з різних відділів, серед них – відділ молодших класів. На ділянці вчитель проводить практичну роботу учнів, формує навички догляду за рослинами, навчає їх обробляти ґрунт, захищати рослини від бур'янів та шкідників. Учні проводять сезонні роботи та спостереження за рослинами. Зміст роботи на шкільній навчально-дослідній ділянці визначається за програмою.

Під час роботи на шкільній навчально-дослідній ділянці учні і юннати поглиблюють знання про рослини та тварин, здобуті на уроках ЯДС та екскурсіях, пов'язують їх з практикою, набувають певних умінь і навичок у практично-дослідній роботі з сільськогосподарськими рослинами.

Робота на навчально-дослідній ділянці повинна відповідати віковим особливостям учнів, бути для них цікавою, розвивати допитливість, спостережливість, виховувати високі моральні якості. При визначенні змісту навчально-дослідної, суспільно-корисної роботи слід виходити з навчально-виховних завдань школи. Якісне викладання курсу вимагає тісного поєднання теорії і практики. Учні й юні натуралісти під керівництвом вчителя протягом року повинні проводити лабораторні і практичні роботи, екскурсії, досліди і спостереження за рослинами. Дослідницька робота здійснюється в тісному зв'язку з вивченням основ наук. У молодших класах при вивченні природи переважатимуть спочатку спостереження. До дослідницької роботи учні підходять поступово протягом трьох років, оволодіваючи уміннями та навичками сільськогосподарської праці, знайомлячись з явищами природи на практиці.

Загальні вимоги до методики роботи на навчально-дослідній ділянці:

1. Дослідні рослини повинні вирощуватися на контрольній та дослідній ділянках, розміри яких не менші 5 м.кв.

2. Дослідна і контрольні ділянки повинні мати однакові умови, за винятком одного фактора, який досліджується. Різними можуть бути внесення добрив, термін висівання чи глибина загортання насіння.

3. На дослідній та контрольній ділянках догляд за рослинами проводиться одночасно. Одночасно на обох ділянках проводиться спостереження і запис даних за спеціальною схемою у журналі, збирання рослин для гербарію, фотографування, виготовлення діаграм тощо.

4. Проводиться облік урожаю, підсумки роботи.

Велике значення у дослідницькій роботі учнів має вміння записувати результати спостережень. У методичній літературі рекомендуються різні форми запису. Найпоширеніші з них – щоденники, які дітям допомагають вести вчителі. Проведення всіх зазначених вище робіт допоможе учням молодших класів краще і ґрунтовніше засвоїти програмний матеріал і набути певних елементарних знань та умінь з сільського господарства.

Значну увагу треба приділяти організації роботи молодших школярів на *географічному майданчику*. Виконуючи на ньому різноманітну роботу, діти набувають практичних умінь і навичок у роботі з найпростішими приладами, проводять щоденні спостереження у природі. Вони відмічають наявність та силу вітру, стан неба та інші явища природи. Дані, отримані

учнями, фіксуються у класному календарі природи і в зошиті з природознавства та використовуються на узагальнюючих уроках для побудови температурної кривої, діаграми хмарності, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що відбуваються в докiллі.

Велике значення, особливо для міських шкіл, де безпосереднє спілкування молодших школярів із природою дуже обмежене, має куточок живої природи. Правильна організація в ньому позакласної роботи дає можливість дітям не тільки закріпити набуті на уроці знання, а й розвивати пізнавальні інтереси, спостережливість, довільну увагу, дослідницький підхід у навчанні. Якщо розглянути можливу будову географічного майданчика та він в певній мірі має укомплектовуватися за певними принципами тобто має вміщати в себе певні відділи. Відділи такого майданчика мають відповідати нормам законодавства що до навчання дітей на свіжому повітрі та санітарно гігієнічним нормам міністерства охорони здоров'я. Такий майданчик має бути створений на вулиці так як нестиме в цьому випадку нові погляди у дітей на навчання та на практичну роботу саме на цьому майданчику. За рахунок розміщення даного майданчика-центру на вулиці з'являється, в свою чергу, можливість створення там метеорологічної лабораторії де діти зможуть на прикладі практичної діяльності відчутти себе справжніми дослідниками, що в свою чергу матиме позитивний вплив саме на мотиваційні процеси дітей в принципі і є основою сучасного навчального процесу (саме мотиваційні процеси керують прагненнями дітей до навчання).

Наступним таким відділом в географічному майданчику має бути *геологічний* де б діти змогли використовувати вивчені матеріали з географії для практичної діяльності, а саме дослідження ґрунтів та корисних копалин, що в свою чергу породжує потребу в проведенні дослідницьких експедиціях для збирання вищезгаданих матеріалів. Потреба у вищезгаданих експедиціях в свою чергу породжує потребу створення на географічному майданчику експедиційно-туристичного куточка, де б діти мали можливість детального планування та підготовки до екскурсійних експедицій. Одним з наступних відділів географічного майданчика має бути *агро-мінералогічний* який досить тісно пов'язаний з двома попередніми, проте є невід'ємною частиною географічного майданчика. В агро мінералогічному відділі діти матимуть змогу досліджувати різні мінерали, а також збирати їх для можливого створення в подальшому виставки чи музею.

Обов'язковим для створення географічного майданчика є створення в ньому так званого «*Зеленого куточку*» де б діти змогли висадити декілька видів дерев та кущів, а також могли створити за співучасті вчителя декоративний садочок. Першопричиною створення даного куточка є педагогічний принцип естетичного виховання. Естетичне виховання в своєму психолого-педагогічному значенні виявляє свій вплив на психіку дитини в плані формування у дитини високої моральності та любові до прекрасного.

Звичайно ж обов'язковим на географічному майданчику має бути *картографічний куточок* де б діти без зайвих перешкод могли б у вільний час скористатися картою для можливого вирішення географічного питання

яке його цікавить. Тобто в картографічному куточку географічного майданчика діти мають досконало навчитися користуватися картою (атласами, глобусом, топографічними картами).

Однією з можливих складових даного закладу може бути майстерня де б діти мали можливість самим виготовляти знаряддя для дослідів. Майстерня в свою чергу не має бути схожою на звичайний шкільний кабінет праці, які частіше всього переливаються чорно-сірими кольорами і не мають жодного естетичного змісту. Географічна майстерня має бути по справжньому географічною тому має включати в себе кольори природи (блакитний та зелений). Тоді навіть звичайна майстерня матиме під собою естетично виховний зміст. Потребою створення географічного майданчика є навчально-виховна. Навчальна полягає у вивченні навчальної дисципліни і здобуття та вдосконалення знань вмінь та навичок з даного предмети та ряду інших наук, а виховна функція створення географічного майданчика полягає у набутті дитиною морального етикету у користуванні предметами школи, а також предметами створеними самою дитиною до яких дитина ставитиметься більш бережно так як вважатиме їх плодами своєї праці, а отже і частинкою себе. Загальна ж виховна мета цього закладу це виховання гармонійно-розвиненої особистості так як школа на сучасному етапі розвитку є в більшості теоретична організація, а майданчики на прикладі географічного мають у своєму підґрунті практичну діяльність.

Географічний майданчик призначений для організації та проведення уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Він використовується для формування таких понять: як сторони горизонту, орієнтування по сонцю. В центрі майданчика розміщується гномон. Для проведення занять використовуються термометри та інше обладнання. Географічний майданчик має бути розташований на шкільному подвір'ї близько до школи, але так, щоб на нього не падала тінь від будівель, що знаходяться поруч.

При обладнанні географічного майданчика потрібно враховувати, що для проведення спостережень за погодою в початкових класах необхідно мати певне устаткування: гномон, флюгер, зовнішній термометр, снігомірну рейку, дощомір, барометр тощо. Тому не можна уявити справжню організацію спостережень учнів за погодою, сезонними змінами в природі без географічного майданчика. На ньому проводяться заняття не лише з вище названого курсу, а й з математики, здійснюється праця під час позаурочної та позакласної роботи.

Для географічного майданчика вибирається відкрита з усіх сторін ділянка без ям, горбів і будівель із природними умовами ґрунту і трав'янистою рослинністю. Якщо природного дернового покриву немає, то частину географічного майданчика, відведену для обладнання шкільної метеорологічної станції, треба засіяти багаторічною травою. Розміри географічного майданчика можуть бути різними, але найкращою є ділянка 25 х 25 м. На ній можна розмістити всі необхідні прилади і влаштувати «зелений клас» під відкритим небом. Шкільний географічний майданчик необхідно обнести парканом із штахетиків висотою 1 м. Одну сторону паркана треба

пофарбувати через метр в різні кольори (білий і зелений), щоб учні привчалися вимірювати віддаль на око і могли визначити середню довжину свого кроку.

На географічному майданчику доцільно зробити такі відділи:

- 1) агрометеорологічний;
- 2) астрономічний;
- 3) геоморфологічний;
- 4) математичний;
- 5) «зелений клас».

Коли початкові класи є частиною середньої школи, вони користуються деякими приладами, які є на географічному майданчику старших класів, а коли початкова школа має своє приміщення і обладнання, при ній створюють спрощений географічний майданчик площею 10x10 м тобто 1 ар.

Агрометеорологічний відділ повинен бути обладнаний такими приладами: флюгером, метеобудкою з термометрами і гігрометром, опадоміром, снігомірною рейкою, нефоскопом, ґрунтовим термометромщупом. У школі обов'язково мають бути барометр-анероїд, анемометр, бажано також мати прилади-самописці — барограф, гігрограф і термограф.

Астрономічний відділ має бути обладнаний найпростішими саморобними астрономічними приладами: гномоном-показчиком Полярної зорі, сонячними годинниками – екваторіальним і горизонтальним, екліметром, румб'їчним кільцем, показчиком сторін горизонту.

Геоморфологічний відділ має дати учням уявлення про типові форми рельєфу. У математичному відділі встановлюють кубічний метр, квадратний метр, розбитий на дециметри, саморобні ростомір і нівелір.

«Зелений клас» використовується для занять з учнями на географічному майданчику. Його обладнують столами і стільцями (які розміщують так, щоб сонячні промені падали збоку), невеликою, чорною дошкою для роботи на ній з крейдою, стендом «Яка сьогодні погода», маленьким столиком і стільцем для вчителя.

У «зеленому» класі вчитель ефективно може проводити заняття на свіжому повітрі, «уроки серед природи», на які націлював у свій час педагоггуманіст ХХ століття В.О.Сухомлинський.

Краєзнавчий куток. Якщо у програмах і підручниках з курсу «Я досліджую світ» реалізовується краєзнавчий принцип, то у підборі наочності надається перевага місцевому матеріалу. Велику роль відіграє краєзнавчий куток. На стінах класу вивішуються стенди: «Класний календар природи», «Охороняй і бережи рідний край», «Людина славиться працею», «Природа рідного краю». Бажано, щоб стенди відображали творчість дітей. Краєзнавчі гуртки повинні працювати під девізом: «Вивчай, знай і люби свій рідний край!». Їх мета і завдання мають бути важливі та значні за обсягом:

1. Формувати уявлення про свій рідний край.
2. Ознайомлювати з основними пам'ятками історії і культури свого краю.

3. Відвідувати культурні і історичні осередки своєї місцевості.
4. Ознайомлювати із рослинним та тваринним світом рідного краю.
5. Розвивати бажання і в подальшому займатися пошуковою пізнавальною діяльністю та осмисленням нових відкриттів на ниві краєзнавства.

Календарний план роботи краєзнавчих гуртків складається на рік для кожного класу. Заняття краєзнавчих гуртків проводиться двічі на місяць. На заняттях з учнями 3-4 класів можна планувати записи спогадів воїнів УПА, репресованих, створення рукописних збірок, запис легенд і переказів про рідний край. Юні краєзнавці збирають літературу, вирізки з газет і журналів, присвячені пам'яткам історії та культури. Заняття для школярів не повинні перевищувати 45 хвилин. Для безпеки проведення масових заходів (екскурсій, походів, прогулянок), тобто занять за межами території школи, на кожного педагога «повинно» припадати не більше 10 дітей.

Краєзнавча робота стимулює розвиток пізнавальних інтересів учнів, виховує їх справжніми патріотами рідного краю. У програмах і підручниках з курсу «Я досліджую світ» реалізовується краєзнавчий принцип, то у підборі наочності надається перевага місцевому матеріалу. Велику роль відіграє краєзнавчий куток. На стінах класу вивішуються стенди: «Класний календар природи», «Охороняй і бережи рідний край», «Людина славиться працею», «Природа рідного краю». Бажано, щоб стенди були чинними і відбивали творчість дітей.

Краєзнавчі гуртки повинні працювати під девізом: «Вивчай, знай і люби рідний край!». Їх мета і завдання мають бути важливі та значні за обсягом:

1. Формувати уявлення про свій рідний край.
 2. Ознайомити із основними пам'ятками історії і культури мікрорайону школи.
 3. Відвідати культурні й історичні осередки своєї місцевості (міста, села, району, області).
 4. Формувати шанобливе ставлення до стародавніх пам'яток краю, пам'ятників воїнам УПА, національним та народним героям.
 5. Розвивати бажання і в подальшому займатися пошуковою пізнавальною діяльністю та осмисленням нових відкриттів на ниві краєзнавства.
- Календарний план роботи краєзнавчих гуртків складається на рік для кожного класу. Форма його може бути довільною.

Краєзнавча робота стимулює розвиток пізнавальних інтересів учнів, виховує їх справжніми патріотами рідного краю.

ТЕМА 3.2. ДОБІР НАОЧНОСТІ ТА ОБЛАДНАННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ». ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ.

**Лекція
План викладу**

3.2.1. Добір наочності та обладнання до уроку «Я досліджую світі». Природнича освітня галузь. Обґрунтування доцільності їх застосування.

3.2.2. Наочність та обладнання до уроку «Я досліджую світі». Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь.

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

3.Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 21.04.2019).

3.2.1. Добір наочності та обладнання до уроку «Я досліджую світі». Природнича освітня галузь. Обґрунтування доцільності їх застосування.

До наочності та обладнання уроку «Я досліджую світ» відноситься група об'єктів неживої і живої природи.

До *натуральних об'єктів неживої природи*, які вивчаються за програмою інтегрованого курсу «Я досліджую світ», належать: ґрунти (чорнозем, глинистий, піщаний), корисні копалини (торф, кам'яне вугілля, нафта, граніт, вапняк, пісок, глина, залізна руда, мідна руда). Вони оформляються в тематичні колекції: «Види ґрунтів», «Горючі корисні копалини», «Руди», «Будівельні корисні копалини». Цих колекцій потрібно стільки, щоб вистачило для роботи учнів парами під час засвоєння змісту

відповідних тем. Також потрібно мати кілька таких колекцій без підписів. Їх використовують для розпізнавання окремих видів корисних копалин і ґрунтів.

У класі обов'язково повинна бути необхідна кількість окремих зразків названих об'єктів для проведення індивідуальних практичних робіт і дослідів.

Натуральні об'єкти живої природи використовуються у процесі навчання як у живому, так і у фіксованому вигляді.

Живі рослини і тварини – це група натуральних об'єктів, які дозволяють отримувати учням найбільш повні і конкретні знання про живу природу. Частина їх збирається (відповідно до пори року) на навчально-дослідній ділянці для одноразового використання.

Великі можливості мають кімнатні рослини, якщо вони підібрані відповідно до програми з природознавства. За ними проводяться спостереження і виконуються досліди протягом усього навчального року.

До натуральних фіксованих засобів навчання належать: гербарії, колекції, вологі препарати.

Гербарії — це засушені рослини або їх частини, які прикріплені до цупкого паперу. Для кращого зберігання гербарний зразок зверху накривається тонким папером. На ньому обов'язково повинна бути назва рослини.

Гербарії можуть бути систематичними і морфологічними. Систематичний гербарій містить різні види рослин, які об'єднані в одну групу за певною істотною ознакою. Рослини у таких гербаріях повинні засушуватися з усіма органами. Бажано, щоб на рослині або біля неї знаходились квітка чи суцвіття, плоди і насіння, яке може бути прикріплене у поліетиленовому пакетіку.

Для вивчення природничої освітньої галузі обов'язковими є такі систематичні гербарії:

- трав'янисті рослини хвойного лісу («Хвойні ліси»);
- трав'янисті рослини листяного лісу («Листяні ліси»);
- рослини луків («Луки»);
- бур'яни поля («Бур'яни поля»);
- зернові рослини («Зернові рослини»);
- технічні рослини («Технічні рослини»);
- трав'янисті рослини степу («Зона степів»);
- трав'янисті рослини гір («Карпати», «Кримські гори»).

У морфологічному гербарії представлені різні органи рослин, їх видозміни у зв'язку з різними умовами існування, особливості будови тощо. Для початкових класів — це частини органів рослин, які самі не можуть бути гербарними зразками. Наприклад, гілочки з листям дерев, кущів різних природних зон.

Під час роботи з гербарним матеріалом необхідно враховувати те, що він дає далеко не повне уявлення про натуральний об'єкт. Якщо рослина

представлена повністю, діти можуть визначити її розміри, назвати органи, виявити їх особливості. У той же час уявлення про рослину в цілому буде відносним, оскільки учням важко визначити її колір, деякі особливості. Тому доцільно використовувати гербарії у комплексі з іншими засобами наочності, які компенсують зазначені недоліки. Наприклад, образними, аудіовізуальними.

Морфологічний гербарій ніколи не використовується самостійно для формування уявлення про рослину. Він може бути використаний для розширення вже сформованого уявлення, зокрема для виявлення особливостей органів, їх форми, розмірів та ін.

Як правило, на всіх етапах уроку гербарій використовується як роздавальний матеріал. Гербарний аркуш має невеликий розмір, тому під час демонстрації вже із-за другої парти школярі погано розрізняють деталі рослини. Якщо виникає необхідність продемонструвати єдиний екземпляр, то учитель повинен пронести поміж рядами або передати на парти, щоб діти роздивилися його зблизька. Такою роботою не можна захоплюватися, вона забирає багато часу, якоюсь мірою дезорганізує клас, а користі приносить не так багато. Учні не встигають добре роздивитися об'єкт.

Гербарій є основним або додатковим джерелом нової інформації при засвоєнні і, як основа для її актуалізації у процесі закріплення, систематизації і перевірки засвоєних знань і умінь.

Колекції — це зібрання однорідних об'єктів, які мають спільні ознаки. Для колекцій підбираються невеличкі за розмірами об'єкти, але в яких добре розрізняються всі частини. У початкових класах використовуються колекції: плодів і насіння різних рослин («Дерева, кущі, трави. Розповсюдження плодів і насіння»); шкідливих комах («Комахи»); цикл розвитку білана капустяного («Комахи»).

Колекції застосовуються як роздавальний матеріал з різними дидактичними цілями на всіх етапах уроку.

Матеріал для колекцій в основному збирається учнями на екскурсіях, позаурочних прогулянках, а виготовляється під керівництвом учителя на уроках трудового навчання, на заняттях гуртка юннатів і вдома, разом із батьками.

Вологі препарати — це природні об'єкти, які законсервовані у спирті або концентрованому розчині солі. У курсі природознавства застосовуються вологі препарати циклу розвитку риб, деяких комах, наприклад, бабки, а також окремих органів рослин, великих квіток, плодів і коренеплодів.

Вологі препарати різних тварин (земноводних, птахів та ін.) та опудала у початкових класах бажано не використовувати. Це пояснюється природоохоронними цілями навчального предмета, необхідністю виховання гуманного ставлення до всього живого.

3.2.2. Наочність та обладнання до уроку «Я досліджую світ». Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь.

З розвитком новітніх технологій у сфері навчання з'явився дуже широкий вибір обладнання, яким повністю можна забезпечити навчальні класи і створити атмосферу, яка буде зацікавлювати учнів та зробити навчальний процес захоплюючим та яскравим для кожного з них. Не менш важливим в цьому процесі відіграє якісно оформлений кабінет, що надасть маленькому школяру натхнення та занурить його у навчальну атмосферу отримання нових знань.

Перші класи повинні бути оснащені всім необхідним для розвитку пізнавальної сфери дитини, яка тільки вчиться рахувати і читати, пізнавати щось нове. Саме тому, кабінети початкових класів забезпечують комп'ютерним обладнанням, пристроями для навчання, сучасними меблями та дидактичними матеріалами з мовно-літературної, іншомовної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язберезувальної, громадянської та історичної, мистецької освітніх галузей.

Початкова школа є дуже важливим етапом у розвитку дитини. Саме тут закладається основна база формування навчальних навичок. Тому важливо оформити кабінети таким чином, щоб дітям було комфортно і цікаво. Необхідно правильно поєднати навчальні та ігрові елементи, щоб полегшити процес отримання нових знань і мотивувати дітей на продовження навчання. Все це можливо здійснити за допомогою сучасного обладнання і грамотного оснащення навчального класу.

Для початкової школи обов'язковими є друковані засоби навчання: Комплекти таблиць: Будова тіла людини; Здоров'я людини; Корисні і шкідливі звички; Фізична складова здоров'я; Правильне харчування; Здоровий спосіб життя; Особиста гігієна школяра; Соціальна складова здоров'я; Безпека життєдіяльності; Правила поведінки в природному, техногенному та соціальному оточенні; Безпека на дорозі; Небезпечні тварини. Набір кубиків з емоціями та описом, набір дидактичних карток «Сезонний одяг», комплекти таблиць: «Правила поведінки в природному, техногенному та соціальному оточенні», «Все про сім'ю та мене»; безпека життєдіяльності – Мозок – анатомія людини; набір дидактичних карток на магнітній основі «Сезонний одяг»; набір дзеркал «Про мене»; комплекти таблиць: «Особиста гігієна школяра – дзеркальні дошки для малювання»; дидактичні картки «Я у світі»; комплекти таблиць «Небезпечні тварини – кольорові пенали з фігурками для сортування»; килимок для занять на вулиці (дитячий каремат – Годинний ігровий підлоговий); комплекти таблиць: «Корисні та шкідливі звички – Серце – Анатомія людини»; набір дидактичних карток на магнітній основі «Професії», «Емоції»; сюжетні блоки – набір для створення історій; комплекти таблиць: «Будова тіла людини – скелет – анатомія людини»; аптечка медична; м'які крісла-мішки і т.п.

Все це необхідне обладнання забезпечить розвиток молодшого школяра.

ІУ. ПРАКТИЧНА РОБОТА

Змістовий модуль 1. Наукові засади методики вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей

4.1.1.Тема: Аналіз вимог Державного стандарту початкової школи, навчальних програм, навчально-методичних комплектів з вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Мета: Познайомитись із Державним стандартом початкової школи, змістом пояснювальної записки типової програми, визначити специфічні особливості інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та сформулювати уявлення про зміст пояснювальної записки до оновленої програми.

Студент повинен знати: зміст типових діючих навчальних програм (Савченко О.Я., Шиян Р.Б.) з природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей для початкової школи; принципи їх побудови та підбору матеріалу.

Студент повинен уміти: змістовно аналізувати зміст типових програм з природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей у початковій школі.

Обладнання: типові навчальні програми (Савченко О.Я., Шиян Р.Б.).

Питання для перевірки знань студентів

1. Які ознаки властиві методиці навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» як науковій дисципліні?

2. Які знання є основними структурними компонентами змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

3. Чому методика викладання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей належать до педагогічних наук? Обґрунтуйте свою думку.

4. З якими науками пов'язана дана методика викладання. Доведіть свої твердження.

5.Інтегрований характер змісту курсу «Я досліджую світ».

6.Назвіть загальнодидактичні принципи відбору навчального матеріалу до програм з природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Практична частина

Завдання 1. Прочитайте та проаналізуйте пояснювальну записку до програми та вимоги до навчальних досягнень учнів на кінець навчального року. На основі прочитаного запишіть:

а) мету і завдання курсу «Я досліджую світ» (клас та освітню галузь за вибором студента);

б) основні вимоги до навчальних досягнень учнів на кінець навчального року (клас та освітню галузь за вибором студента).

Завдання 2. Визначте, як у змісті курсу «Я досліджую світ» відображені міжпредметні зв'язки.

Завдання 3. Виписати основні розділи програми з змісту освітньої природничої галузі, дати їм коротку характеристику.

Література:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. від 24 липня 2019 р. № 688. (дата звернення: 21.12.2021).

2. Про затвердження типових освітніх програм для 1–4 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОН № 1273 від 08.10.2019 р.). URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/5d9d950e2e6d2068304471>.

3. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 1-2 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1272. URL: <https://mon.gov.ua> › osvita (дата звернення 20.03.2021).

4. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 3-4 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. URL: <https://mon.gov.ua> › osvita (дата звернення 20.03.2021).

Домашнє завдання: Зміст підручників інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природничої соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей).

4.1.2.Тема: Аналіз підручників інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Мета: ознайомитися зі змістом існуючих підручників з даного курсу для початкової школи, проаналізувати їх та виявити подібність та відмінність у структурі.

Студент повинен знати: структуру та зміст підручників, що реалізують чинні програми предмету «Я досліджую світ», принципи їх побудови та підбору матеріалу.

Студент повинен уміти: змістовно аналізувати підручники з курсу ЯДС. Дати коротке пояснення щодо положень структурування підручників.

Обладнання: підручники інтегрованого курсу з курсу «Я досліджую світ» для 1-2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). (Андрусенко Ірина, Котелянець Наталія, Агеєва Олена; О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко; Ірина Грущинська), програми.

Питання для перевірки знань студентів

1. Що таке підручник? Які існують структурні компоненти підручника?
2. Що таке текст? На які частини розподіляються текст та позатекстовий компонент?
3. Матеріал підручників з предмету «Я досліджую світ» для 1-2 класів. Інтегрований підхід внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків.
3. Яку роль відіграють підручники в освітньому процесі НУШ.
4. Визначте основні принципи роботи з підручниками на уроці.

Практична частина

Завдання 1. Аналіз структури та змісту підручників для 1-2- класу «Я досліджую світ» авторів Андрусенко І.В., Котелянець Н.В., Агеєвої О.В. (можна аналізувати підручник за вибором студента):

а) бібліографічні дані підручника, гриф; *б)* з'ясуйте, наскільки повно підручники реалізують зміст відповідних програм з освітньої природничої галузі; *в)* оцініть відповідність матеріалу підручників принципам інтеграції, критичного мислення, педагогіки партнерства на прикладі довільно вибраної вами теми; *г)* проаналізуйте текстовий компонент підручників (основний, додатковий, пояснювальний) у таких напрямках: відповідність програмі, обсяг, доступність викладення тощо; *д)* дайте оцінку позатекстовому компоненту підручників (запитання і завдання, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування): відповідність віковим особливостям учнів; диференціація відповідно до рівня розвитку учнів; чітке і зрозуміле формулювання, що забезпечує можливість самостійного виконання їх учнями; спрямованість на формування навичок самостійної роботи, в тому числі з позапрограмовим матеріалом (додатковою літературою); ілюстративний матеріал підручників, його характер (рівнозначний, обслуговуючий тощо) та значення для засвоєння учнями початкової школи. Особливості апарату орієнтування в сучасних підручниках з курсу «Я досліджую світ»: наявність і різноманітність умовних позначень, приклади; наявність шрифтових виділень тощо, приклади.

Завдання 2. Аналіз відповідності підручників типовій сучасній програмі для 1-3 класів.

2.1. Записати матеріал, передбачений програмою, але відсутній в підручниках за схемою або навпаки:

Тема програми	Матеріал підручника, відсутній в програмі
Світ, у якому ти живеш	Різноманітність рослин та тварин. Із чого людина виготовляє предмети.

Завдання 3. Записати теми уроків з освітньої природничої галузі «Я досліджую світ» спрямовані на формування наукового світогляду учнів та їх основний зміст.

Завдання 4. Аналіз підручника (автор за вибором студента) «Я досліджую світ» для другого класу (Частина 1).

4.1. Визначити та записати теми розділу «Людина в суспільстві», які

характеризують людину, як особистість та її спілкування з іншими людьми; громадянські права та обов'язки як члена суспільства; пізнання свого краю, історії, символів держави. Внесок українців у світові досягнення

4.2. Визначити та записати теми змістової лінії «Здоров'я» спрямовані на формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності і поведінки через набуття навичок здорового способу життя.

4.3. Складіть загальний тлумачний словник з матеріалу підручника до тем, які аналізувалися.

Література:

1. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 /І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

2. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 /І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

3. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : Грамота, 2019. 96 с.

4. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

5. Біда О.А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання. Київ : Ірпінь: ВПКФ «Перун». 2000. 400 с.

6. Вдовенко В.В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) /В.В. Вдовенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Частина 2 (Інформатика та технології). Київ : Грамота, 2019. 96 с.

7. Грущинська І.В. Я досліджую світ Підруч. інтегрованого курсу для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах): Ч.1 /Грущинська І.В, З.М.Хитра, І.І. Дробязко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 112с.

8. Грущинська І.В. Г91 Я досліджую світ. Підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) : Ч. 2 // І.В. Грущинська, З.М. Хитра Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. 112 с.

9. Грущинська І.В. Я досліджую світ. Підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) : Ч. 1 //І.В Грущинська, І.І. Хитра. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.

10. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. від 24 липня 2019 р. № 688. (дата звернення: 21.12.2021).

11. Про затвердження типових освітніх програм для 1–4 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОН № 1273 від 08.10.2019 р.). URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/5d9d950e2e6d2068304471>.

12. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 1-2 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1272. URL: <https://mon.gov.ua › osvita> (дата звернення 20.03.2021).

13. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної

середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 3-4 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. URL: <https://mon.gov.ua> › osvita (дата звернення 20.03.2021).

Домашнє завдання: Формування природничих уявлень та понять.

4.1.3.Тема: Знання освітньої природничої галузі. Методика організації засвоєння знань. Формування та розвиток природничих уявлень та понять в Новій українській школі.

Мета: усвідомлення алгоритму формування природничих уявлень і понять в учнів початкових класів в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; стимулювання потреби в набутті виконавських дій.

Студент повинен знати: основні природничі, соціальні і здоров'язбережувальні уявлення та поняття, їх поділ.

Студент повинен уміти: на основі теоретичних знань визначити у змісті програми для 3-го класу загальні географічні та біологічні, соціальні і здоров'язбережувальні поняття.

Обладнання: програми та підручники курсу «Я досліджую світ», методичні рекомендації.

Питання для перевірки знань студентів

1.Визначте типові помилки молодших школярів при засвоєнні уявлень предметів та явищ природи.

2.Реалізація сезонного принципу навчання у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ»

3.Визначте шляхи подолання неуспішності молодших школярів при засвоєнні природознавчих понять з курсу «Я досліджую світ»

4. Види уявлень та понять у курсі «Я досліджую світ»

Практична частина

Завдання 1. Розкрийте суть поняття як форми знань:

— в яких формах знання засвоюються учнями в процесі навчання? Чи відрізняється відчуття від сприймання, уявлення від поняття? Наведіть приклади;

— охарактеризуйте умови формування уявлень. Назвіть алгоритм формування;

— охарактеризуйте етапи формування понять. Яке значення має формування природничих понять у початкових класах?

— назвіть прийоми перевірки засвоєння природничих, соціальних і здоров'язбережувальних понять. Розкрийте значення розвитку самостійності учнів при їх формуванні.

Завдання 2. Складіть список поодиноких природничих понять, включених у програму інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 3-го

класу.

Завдання 3. Виходячи із спостережень одиничних предметів, складіть схему формування уявлень про предмет (за вибором студента).

Наприклад, за описом назвіть тварину: тіло без чітко вираженої шиї, загострена в хоботок морда, короткі, широкі передні лапи, очі маленькі, заховані серед густого бархатистого хутра, яке не пропускає вологи. Вушних раковин немає. Вкажіть, до яких умов життя пристосована ця тварина? Назвіть основні ознаки тварин та риси, за допомогою яких вони пристосовуються до життя.

Примітка: Ознайомитися із суттю поняття, з його змістом, обсягом, етапами розвитку понять знайомимося у додатку А.

Завдання 4. Скласти послідовність формування поняття «природа» в 1-3 кл. за схемою. На прикладі схеми показати кількість істотних ознак поняття «природа», які складають його зміст (рекомендації у додатку А).

Завдання 5. Ознайомитися з прикладом формування уявлень про зміни з листопадними деревами протягом. Записати умови формування природознавчих уявлень в учнів. (Дод. Б).

5.1. Заповніть таблицю (складіть список загальних природничих, соціальних і здоров'язбережувальних понять за програмою для 1-3 класів курсу «Я досліджую світ»). Складіть схему розвитку одного з понять.

Наприклад,

Розділ програми	клас	Загальні поняття	Види понять
Людина і світ	3	Людське «Я».	Біологічне
Україна на карті світу.	3	Україна – європейська держава.	Географічне

Тема: «Корисні копалини»:

1 етап: сприйняття предмета, явища. Вапняки – корисна копалина. Сприйняття завжди цілісне та предметне. Воно ґрунтується на відчуттях і виникає на їх основі. Завдяки сприйняттям діти отримують образ предмета в цілому.

2 етап: формування уявлень. На властивостях (вапняки – твердість, будова, колір) у дітей формуються уявлення. Для розширення уявлень потрібно порівнювати ознаки і властивості предмета (вапняки порівнюється з іншими корисними копалинами).

3 етап: формування в дітей певних понять. При вивченні природознавства діти зустрічаються з біологічними та географічними поняттями. Одиничні географічні – вапняки, загальні географічні – корисні копалини. Вапняки добувають в горах або в гористих місцевостях країни. Місцезнаходження: Крим, Карпатські гори. Використання: в будівництві, промисловості, медицині. Вапняки утворилися з раковин різних морських тварин і скелетів риб на дні колишніх морів та океанів.

Література:

1. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 / І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

2. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 / І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

4. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : Грамота, 2019. 96 с.

5. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

6. Балашова С. «Я досліджую світ». 1 клас. *Початкова школа*. 2020. №5. С. 36—37.

7. Варакута О. Технологія формування природничих понять у молодших школярів *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2001. №5. С.81—88.

8. Даценко І.І. Гігієна і екологія людини : навч. посібник. Львів, 2020. 248 с.

9. Сливка Л. Здоров'язбережувальна педагогіка: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : видавець Кушнір Г.М., 2016. 200 с.

Домашнє завдання: Методи та прийоми змісту освітньої природничої галузі.

Змістовий модуль 2. Форми та методи вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича, соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь.

4.2.1.Тема: Методи і прийоми навчання учнів при вивченні курсу «Я досліджую світ» .

Мета: усвідомлення суті загальнодидактичних методів навчання; розкрити суть проблемного навчання; показати роль розповіді та бесіди як методів організації процесу навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей; познайомитись з методикою їх проведення. Визначити особливості активних та пасивних методів навчання.

Студент повинен знати: методи навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Студент повинен вміти: добирати різні методи навчання при розробці окремих фрагментів уроків з курсу, закріпити вміння застосовувати різні методи навчання проведенні уроків.

Обладнання: зошити та підручники з курсу «Я досліджую світ» для 1-4 класу, типові навчальні програми (Савченко О.Я., Шиян Р.Б.).

Питання для перевірки знань студентів

1. Дайте визначення методу і прийому. Наведіть приклади. взаємозв'язок. В чому полягає суть методу навчання як дидактичної категорії?

2. Яка головна мета інформаційно-рецептивного (пояснювально-ілюстративного) методу навчання? Загальна структура інформаційно-рецептивного методу навчання?

3. Загальна структура спонукально-репродуктивного методу. Його суть, мета?

4. Охарактеризуйте загальні проблемні методи навчання (проблемний виклад, евристичний, дослідницький). Назвіть прийоми, що полегшують пошуки шляхів виконання проблемних завдань.

5. Дайте аналіз словесним методам навчання. Яку роль у процесі навчання вони відіграють. Наведіть принципи використання індукції та дедукції у викладанні курсу «Я досліджую світ».

Практична частина

Завдання 1. Колективна робота за підручником

1.1..Вибрати будь-яку статтю з підручника з предмету та познайомитися з питаннями та завданнями до цієї статі. На основі статті визначити, який із словесних методів (бесіда чи розповідь) будуть використовуватись на уроці. Скласти бесіду або розповідь, виходячи з методики.

1.2. Вкажіть її вид (за дидактичною метою, за логікою передачі інформації, за характером пізнавальної активності учнів). Обґрунтуйте доцільність вибору в конкретній ситуації.

Завдання 2. Побудуйте проблемний виклад. Обґрунтуйте можливість і доцільність вибору цього методу навчання в конкретній ситуації. В чому полягає специфіка знань, якими повинні оволодіти молодші школярі під час використання проблемного викладу?

Завдання 3. На прикладі уроків: Тема: «Як обертається Земля», «Зміна дня і ночі» (2-й клас І.В.Андрусенко – природнича галузь), тема: «Я і мої друзі», «Мої друзі. Вчуса вітатися» (2-й клас І.В.Андрусенко – соціальна галузь), тема: Моя школа «Дослідження приміщення школи. Безпечна поведінка у школі та на уроках» (1-й клас І.В.Андрусенко – здоров'язбережувальна галузь). Продемонструйте різноманітність створення проблемних ситуацій різного типу. Оберіть доцільні. (За вибором студента)

Література:

1. Андрусенко І. В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 /І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

2. Андрусенко І. В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 /І.В. Андрусенко, Н. В. Котелянець, О. В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

3. Андрусенко І. В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : Грамота, 2019. 96 с.

4.Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38–40.

5.Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. від 24 липня 2019 р. № 688. (дата звернення: 21.12.2021).

6. Про затвердження типових освітніх програм для 1–4 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОН № 1273 від 08.10.2019 р.). URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/5d9d950e2e6d2068304471>.

7.Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Домашнє завдання: Застосування інтерактивних методів на уроках у початковій школі.

4.2.2. Тема: Шляхи підвищення якості навчально-виховного процесу. Застосування інтерактивних методик на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі.

Мета: усвідомлення суті інтерактивних технологій, доцільності використання їх на уроках у початковій школі; познайомити студентів зі структурою та методикою інтерактивного уроку, формування практичних навичок з методики його проведення. Осмислення ролі комп'ютерної техніки у засвоєнні навчального матеріалу учнями; формування первісних умінь застосовувати комп'ютерні програми на уроках «Я досліджую світ».

Студент повинен знати: методи навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Студент повинен вміти: добирати різні методи навчання при розробці окремих фрагментів уроків з курсу, закріпити вміння застосовувати різні методи навчання проведенні уроків.

Обладнання: зошити та підручники з курсу «Я досліджую світ» для 1-4 класу, типові навчальні програми (Савченко О.Я., Шиян Р.Б.).

Питання для перевірки знань студентів

1. Передісторія виникнення інтерактивних методик. Застосування інтерактивних методів на уроках у початковій школі.

2. Технологія навчання у грі. Технології опрацювання дискусійних питань.

3. Структура і методика інтерактивного уроку.

4. Роль комп'ютера у здійсненні особистісно орієнтованого навчання і виховання молодших школярів.

Практична частина

Завдання 1. Проаналізувати мультимедійні навчальні програми для дітей молодшого шкільного віку.

Завдання 2. Визначити можливості мультимедійних технологій використання на уроках «Я досліджую світ» відповідно до тем: «Тварини нашої планети», «Рослини нашої планети», «Анатомія людини», «Дитина та довкілля», «Валеологія».

Література:

1. Данилова О.В. Мультимедія власноруч : текст, графіка, анімація, відео / О. Данилова, В. Манако. Київ : Вид. дім «Шкіл. Світ : Вид. Л. Галіціна, 2006. 120 с.

2. Освітні технології : Навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. 255 с.

3. Пищик О. В. Методика використання мультимедіа-технологій на уроці // Класному керівнику. Усе для роботи. Харків : ВГ *Основа*. № 2 (50), 2013. С.25-29

Домашнє завдання. Спостереження. Види та значення спостережень.

4.2.3. Тема: Метод спостереження. Аналіз спостережень за живою та неживою природою при вивченні природничої освітньої галузі.

Мета: Ознайомити студентів із змістом спостережень при вивченні курсу «Я досліджую світ». Виявити складність спостережень за живою та неживою природою.

Студент повинен знати: види спостережень; від чого залежить ефективність методу спостереження; вимоги до проведення спостережень.

Студент повинен уміти: вести щоденник фенологічних спостережень; проводити короткочасні та довготривалі спостереження.

Обладнання: програми, зошити з друкованою основою, підручники курсу «Я досліджую світ», методичні рекомендації.

Питання для перевірки знань студентів

1. Спостереження, його суть. Види спостережень.

2. Фенологічні спостереження та їх значення для вивчення курсу «Я досліджую світ».

3. Назвіть об'єкти живої та неживої природи за якими спостерігають учні при вивченні курсу «Я досліджую світ».

Практична частина

Завдання 1. Ознайомитись та проаналізувати зошити для самостійної роботи курсу «Я досліджую світ» (обкладинка, пояснення для учнів, таблиця спостережень за погодою, висновки спостережень за місяць).

Завдання 2. Скласти систему завдань, за якими проводитимуться спостереження за людиною та її господарською діяльністю у різні пори року.

Завдання 3. Ознайомитись та проаналізувати зошити для самостійної роботи з природничої освітньої галузі. Ознайомлення з умовними знаками, що містяться в зошиті для спостережень та їх використанням у веденні спостереження. Записати теми зошита, які відповідають змісту підручників «Я досліджую світ» за схемою:

Підручник «Я досліджую світ» для 1 класу Ч.1.	Підручник «Я досліджую світ» для 2 класу Ч.1
---	--

Завдання 4. Зробити письмові висновки про складність спостережень в неживій природі: висота Сонця на небозводі; вплив Сонця на сезонні зміни; температура повітря; стан погоди; опади; основні сторони горизонту; напрямок та сила вітру.

Завдання 5. Зробити письмові висновки про складність спостережень у живій природі: підготовка людини до різноманітної господарської діяльності в різні пори року.

Завдання 6. Замалювати схему класного календаря погоди.

Література:

1. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 /І.В. Андрусенко,

Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

2. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2 /І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

3. Андрусенко І.В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : Грамота, 2019. 96 с.

4. Тагліна О.В., Іванова Г.Ж. Я досліджую світ : робочий зошит для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Комплект. Київ : Ранок, 2019. 64 с.

5. Шумейко Ю. Я досліджую світ : робочий зошит для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1. Київ : Грамота, 2019. 32 с.

Домашнє завдання: Основні форми організації освітньо-виховного процесу.

4.2.4.Тема: Методика розробки проєктів у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ».

Мета: сприяти розкриттю здібностей, розвивати практичні навички у розробці проєктів у 1-2, 3-4 класах; формувати та розвивати пізнавальну активність; сприяти розвитку вмінь самостійно набувати знання.

Студент повинен знати: особливості методики розробки проєктів у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ».

Студент повинен вміти: застосовувати метод проєктів на уроках з вище названого курсу.

Обладнання: підручники з курсу «Я досліджую світ», інформаційні джерела.

Питання для перевірки знань студентів

1. Визначте сутність проєктної діяльності. Встановіть зв'язок між проєктною діяльністю та методом проєктів.

2. Які етапи роботи над проєктом виділяються у сучасній педагогічній літературі.

Практична частина

Завдання 1. Ознайомившись з методичним апаратом підручника «Я досліджую світ» для 2-го класу (Ч.1) запропонувати назви проєктів.

Завдання 2. Розробити проєкт «Людина в суспільстві»

Література:

1. Вдовенко В. В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) /В.В. Вдовенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва. Частина 2 (Інформатика та технології). Київ : Грамота, 2019. 96 с.

2. Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38—40.

3. Ізбаш С. С. Реалізація творчих проєктів у навчальному процесі сучасної школи. *Науковий вісник Мелітопольського педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2010. № 5. С. 92-97.

4. Метод проєктів: традиції, перспективи, життєві результати / за ред І.Г. Єрмакова. Київ. 2003. 500 с.

5. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Домашнє завдання: Типи уроків за дидактичною метою.

4.2.5. Тема: Урок – основна форма організації процесу навчання. Методика проведення комбінованого уроку.

Мета: Ознайомити студентів з формами організації освітнього процесу; основними типами уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; з методикою проведення комбінованого уроку; навчитись робити записи ходу уроку; виділяти традиційні методи (розповідь, бесіда) та специфічні (гра, практична діяльність).

Студент повинен знати: типи уроків; особливості методики проведення комбінованих уроків у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ».

Студент повинен вміти: проводити комбіновані уроки з вище названого курсу.

Обладнання: програми, підручники та методичні посібники з **Ошибка! Ошибка связи.**

Питання для перевірки знань студентів

- 1.Що таке урок? Типи уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
- 2.Що таке комбінований урок? Особливості його структури.
- 3.Назвати основні вимоги до комбінованого уроку.

Практична частина

Завдання 1. Ознайомитись із змістом типової навчальної програми виписати теми комбінованих уроків.

Завдання 2. Розробити за даною темою конспект комбінованого уроку (тему дає викладач).

2.1.Тема уроку, мета, тип, обладнання, навчальні посібники.

2.2.Визначити вид опитування і скласти питання для фронтальної та індивідуальної бесід

2.3. Підготувати питання для актуалізації опорних знань учнів.

2.4. Використовуючи матеріал підручника та інших посібників, розробити основну частину уроку: скласти питання для узагальнюючої бесіди; скласти запитання для домашнього завдання .

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – від 24 липня 2019 р. № 688.

3. Методика викладання природознавства в початковій школі : навчальний посібник. / укладач Н.І.Луцан. Ів.-Франківськ : Прикарпатський нац. універ. ім.В.Стефаника, 2010. 204 с

4. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.

Домашнє завдання: Підготувати комбінований урок.

4.2.6. Тема: Методика проведення уроку узагальнення та систематизації знань

Мета: Ознайомити студентів з методикою проведення уроку узагальнення та систематизації знань; навчитись робити записи ходу уроку; виділяти традиційні методи (розповідь, бесіда) та специфічні (гра, практична діяльність).

Студент повинен знати: типи уроків; особливості методики проведення уроку узагальнення та систематизації знань у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ».

Студент повинен вміти: проводити уроки узагальнення та систематизації знань з вище названого курсу, робити аналіз уроку узагальнення та систематизації знань.

Обладнання: програми, підручники та методичні посібники курсу «Я досліджую світ»

Питання для перевірки знань студентів

1. Типи уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ. Макро- та мікроструктура курсу.

2. Що таке урок узагальнення та систематизації знань? Особливості його структури.

3. Назвати основні вимоги до даного типу уроку.

Практична частина

1. Виписати з програми теми уроків узагальнення та систематизації знань.

2. Розробити за даною темою конспект уроку узагальнення та систематизації знань (тему дає викладач).

2.1. Тема уроку, мета, тип, обладнання, навчальні посібники.

2.2. Визначити вид опитування і скласти питання для фронтальної та індивідуальної бесід.

2.3. Підготувати питання для актуалізації опорних знань учнів, використовуючи матеріал підручника та інших посібників.

2.4. Розробити основну частину уроку: скласти питання для узагальнюючої бесіди та запитання для домашнього завдання.

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – від 24 липня 2019 р. № 688.

3.Методика викладання природознавства в початковій школі : навчальний посібник. / укладач Н.І.Луцан. Ів.-Франківськ : Прикарпатський нац. універ. ім.В.Стефаника, 2010. 204 с

4. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Домашнє завдання:Типи уроків. Розробити план-конспект уроку узагальнення та систематизації знань.

4.2.7.Тема: Повторення, перевірка і оцінка знань, умінь та навичок з природничої освітньої галузі.

Мета: Формування практичних вмінь та навичок у складанні питань для перевірки домашнього завдання.

Студент повинен знати: методи а методичні прийоми, типи уроків; особливості методики їх проведення уроку.

Студент повинен вміти: вміти поєднувати методи навчання під час вивчення курсу «Я досліджую світ»

Обладнання: програми, підручники та методичні посібники з курсу «Я досліджую світ»

Питання для перевірки знань студентів

1.Що таке метод? Які методи можна використати при перевірці домашнього завдання.

2.Що таке бесіда, які вимоги до бесіди?

3.Розповідь. Як здійснюється підготовка вчителя до розповіді?

4. Види перевірки домашнього завдання.

Практична частина

Завдання 1. Користуючись підручником та методичними рекомендаціями, виписати основні вимоги до бесіди, розповіді.

Завдання 2.За вибором студента вивчити статтю підручника для 3-го класу, звернути увагу на зв'язок матеріалу, що вивчається з спостереженнями в природі та завданнями у зошитах для самостійної роботи учнів.

Завдання 3. Прочитати статтю підручника «Я досліджую світ» (за вибором студента). Скласти питання для фронтального та індивідуального опитування за однією з природознавчих тем. Заповнити таблицю. Наприклад,

Тема уроку	Клас	Види перевірки знань	Запитання
Кругообіг води в природі	3	фронтальна	1.Які опади бувають в різні пори року? 2.З чого утворюються хмари? 3.Куди дівається вода після

		індивідуальна (усна)	дощу, а навесні після танення снігу? 4.Що таке кругообіг? 1.За малюнком розкажи, як відбувається кругообіг води в природі? 2.Пояснити, чому йде дощ або сніг?
Звірі взимку	2	фронтальне опитування	1.Як готуються звірі до зими? 2.Які звірі впадають у сплячку? 3.Що ви знаєте про поведінку звірів?
		індивідуальне (усне) індивідуальне (письмове)	1.Порівняйте зовнішню будову звірів і знайдіть в них спільні та відмінні ознаки. 2.На які групи поділяють звірів за способом живлення. 1.Які звірі вашої області занесені в Червону книгу України.

Завдання 4. Порівняти фронтальну та індивідуальну усну перевірку знань, виявити їх переваги та недоліки.

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38—40.

3.Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Домашнє завдання: Урок-екскурсія.

4.2.8.Тема: Методика проведення уроку-екскурсій.

Мета: формувати вміння складати плани-конспекти екскурсій різних типів з метою вивчення природничих або краєзнавчих об'єктів.

Студент повинен знати: класифікацію уроків-екскурсій у процесі вивчення природничої освітньої галузі; зміст і послідовність підготовки учителя до уроку-екскурсії.

Студент повинен вміти: вміти поєднувати методи навчання під час проведення уроку-екскурсії.

Обладнання: програми, підручники та методичні посібники з курсу «Я досліджую світ»

Питання для перевірки знань студентів

1.Перевірка знань з питань: Яке значення мають уроки-екскурсії в

системі засвоєння молодшими школярами природничих знань та умінь?

2. За якими ознаками здійснюється класифікація уроків-екскурсій у процесі вивчення природничої освітньої галузі?

3. Назвіть види уроків-екскурсій. Розкажіть про зміст і послідовність підготовки учителя до уроку-екскурсії. Яка дидактична мета і структура поточного уроку-екскурсії? Чим вони зумовлені? На конкретному прикладі прокоментуйте специфіку методики організації і проведення всіх етапів поточного уроку-екскурсії.

4. Поясніть особливості методики організації і проведення вступного уроку-екскурсії на конкретному прикладі. Розкажіть про особливості підготовки і проведення підсумкового уроку-екскурсії.

Практична частина

Завдання 1. Визначте за програмою теми уроків-екскурсій. Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 2. Розробіть фрагмент уроку-екскурсії з теми «Різноманітність водойм. Водойми своєї місцевості». Який краєзнавчий матеріал можете ви використати під час проведення даної екскурсії.

Завдання 3. Розробити конспект уроку-екскурсії з теми «Горизонт. Сторони горизонту. Орієнтування на місцевості за місцевими ознаками» (або «Компас. Орієнтування за компасом» – 4 кл. Поточний урок-екскурсія).

Література:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2. Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38–40.

3. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Домашнє завдання: Нетрадиційні та нестандартні уроки

4.2.9. Тема: Нетрадиційні та нестандартні уроки природничої освітньої галузі.

Мета: закріпити вміння застосовувати різні методи навчання при розробці уроків даної галузі; розвиток практичних навичок в складанні конспектів нетрадиційних та нестандартних уроків з предмету «Я досліджую світ» у 1- класах.

Студент повинен знати: методи навчання з предмету; особливості нетрадиційних та нестандартних уроків.

Студент повинен уміти: добирати різні методи навчання при розробці окремих фрагментів уроків з курсу; складати конспекти нетрадиційних та нестандартних уроків.

Обладнання: підручники, зошити, методичні рекомендації щодо проведення родинних свят, тестові завдання, ситуативні завдання на уроках.

Питання для перевірки знань студентів

1. Метод. Дидактична суть методу. Використання методичних прийомів

на уроках природничої освітньої галузі.

2.Класифікація методів навчання молодших школярів даної галузі.

3.Які ви знаєте форми освітнього процесу при вивченні природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

4.Нетрадиційні та нестандартні уроки з курсу у початковій школі.

5.Родинні свята, тестові завдання, ситуативні завдання на уроках.

Практична частина

Завдання 1. Вибрати будь-яку статтю з підручника з предмету «Я досліджую світ», ознайомитися з питаннями та завданнями до цієї статі. На основі статті визначити, який із словесних методів (бесіда чи розповідь) будуть використовувати на уроці.

Завдання 2. Випишіть у зошит особливості проведення нетрадиційного та нестандартного уроків.

Завдання 3. Знайти у методичній літературі приклади планів-конспектів родинних свят з курсу «Я досліджую світ». Зробити змістовний аналіз за схемою: визначити мету, структура уроку, визначити змістовність, оригінальність та насиченість матеріалу, доцільність проведення такого виду уроку.

Завдання 4. Запишіть у зошит план-конспект нетрадиційного та нестандартного уроку з курсу «Я досліджую світ» для 1 або 2 класу

Розробіть детальний конспект уроку (*тема на вибір: урок-подорож, урок-проект, урок-вікторина, історична казка*).

З цією метою: складіть логічну схему власне предметного змісту теми уроку; визначити макроструктуру такого уроку; визначити власне педагогічні цілі та дидактичні цілі (задачі) і підцілі (підзадачі) на кожному етапі; виберіть об'єктивно найефективніші методи досягнення дидактичних цілей; виберіть або змодельуйте конкретні методичні прийоми розв'язання дидактичних підзадач у структурі кожного методу; прокоментуйте методику вашого варіанту організації і проведення кожного етапу уроку відповідно до його психо-дидактичної суті та специфіки власне предметного змісту.

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

3.Соценко Г. Метод проектів. *Початкова освіта* : методичний поради. 2006. № 40. Вип. 7. С. 3–8.

4.Супрун Т.В. Проектна діяльність у початковій школі. Зб. метод. проектів : традиції, перспективи, життєві результати. Київ : ДЕПАРТАМЕНТ, 2003. 500 с.

Домашнє завдання: позакласна та позаурочна робота природничої освітньої галузі

4.2.10. Тема: Позаурочна та позакласна робота у процесі

викладання природничої, соціальної і здоров'язберезувальної освітніх галузей.

Мета: розкрити роль позаурочної роботи у процесі навчання; формувати вміння планувати роботу природничого гуртка, розробляти домашні завдання різних типів. Розкрити роль позакласної роботи; формувати вміння розробляти і проводити позакласні заходи з учнями початкових класів, планувати роботу природничого гуртка.

Виховувати пізнавальний інтерес, самостійність, організованість і відповідальність за виконану роботу.

Студент повинен знати: методи навчання з предмету; розрізняти поняття «позакласна» та «позаурочна» робота, їх види та особливості.

Студент повинен уміти: скласти різноманітні конспекти даних форм організації навчального процесу.

Обладнання: підручники, зошити, методичні рекомендації щодо проведення родинних свят, ситуативні завдання на уроках.

Питання для перевірки знань студентів

Перевірка знань з питань організації позаурочної роботи:

— яке значення має позаурочна робота? Що таке домашня робота у структурі процесу викладання природничої освітньої галузі?

— у чому полягає специфіка домашньої навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів?

— якими шляхами здійснюється керування самостійною навчально-пізнавальною діяльністю учнів під час виконання домашніх завдань? Охарактеризуйте методичну різноманітність домашніх завдань;

— яке значення має мотивація домашньої роботи для успішного виконання її учнями? Назвіть основні прийоми її забезпечення у процесі навчання.

— чим відрізняється позаурочна робота від позакласної?

Практична частина

Завдання 1. На основі матеріалу підручника і робочого зошита (автора вибирає студент) скласти домашні завдання до всіх типів уроків. При розробці домашніх завдань брати за основу: роботу за підручником та іншою додатковою літературою, робочим зошитом, проведення спостережень, дослідів тощо. Скласти тематику літніх завдань для учнів, що закінчили 2-й клас

Завдання 2. Схарактеризуйте основні види позакласної роботи з природознавства. Як організувати роботу в краєзнавчому куточку з молодшими школярами?

Розробити сценарій свята на тему: «День зустрічі птахів». (Можна вибрати свою тему позакласного заходу). Скласти план роботи гуртка юних любителів природи. Скласти стислий список літератури для позакласного читання для учнів 3 класів.

Література:

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах

: навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / za zag. red. H.M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Домашнє завдання: матеріальна база школи. Використання наочності на уроках природничої освітньої галузі.

Змістовий модуль 3. Практичний аспект вивчення курсу «Я досліджую світ» у початковій школі

4.3.1. Тема: Реалізація принципу наочності в курсі «Я досліджую світ» Нової української школи. Добір наочності та обладнання до уроку.

Мета: усвідомлення сутності принципу наочності в процесі навчання, відмінності між чуттєвістю і наочністю ознак і властивостей об'єктів природи; ознайомлення з вимогами до використання засобів наочності; розвиток уміння використовувати різні види засобів наочності на різних етапах процесу навчання.

Студент повинен знати: класифікацію обладнання з даного курсу.

Студент повинен вміти: добирати наочність та обладнання до різних типів уроків з методики навчання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Обладнання: різноманітне обладнання до уроків (залежно від теми).

Питання для перевірки знань студентів

1. Які загальні вимоги до методики застосування засобів наочності? Які засоби наочності належать до натуральних? Охарактеризуйте їх. Розкажіть про особливості методики використання натуральних засобів наочності.

2. Які засоби наочності належать до образотворчих? У чому їх особливості? Розкажіть про методику застосування образотворчих засобів наочності в процесі навчання природничої освітньої галузі.

3. Які засоби наочності належать до аудіовізуальних? Охарактеризуйте їх. На конкретних прикладах розкрийте методику застосування аудіовізуальних засобів наочності в процесі навчання. У чому їх перевага?

4. Які види моделей використовуються у процесі навчання? Чим забезпечується ефективність застосування моделей в процесі навчання молодших школярів? Які критерії доцільності вибору моделей в процесі навчання? В чому полягає специфіка моделей як засобів наочності?

Практична частина

Завдання 1. Користуючись логічними схемами змісту тем навчального предмета, у кожній логічно завершеній частині конкретної теми визначте цілі використання засобів наочності; виберіть стосовно них найефективніші засоби наочності; покажіть методику їх застосування. Зробіть карту моделей

наочності до курсу природничої освітньої галузі 3 кл.

Завдання 2. Ознайомиться із статтями підручника з курсу «Я досліджую світ» (2 клас Ч.2), визначити основне та допоміжне обладнання яке використовується на уроках і записати у таблицю класифікацію основного обладнання за зразком:

Натуральні об'єкти	Образотворчі	Аудіовізуальні	Моделі

Завдання 3. Розробіть конспект уроку з застосуванням аудіовізуальних засобів наочності. Розробити не менше 3 фрагментів уроку та заповнити таблицю (можливі теми: «Скелет – опора тіла людини», «Лісостеп і степ» і т.д)

Предмет, клас	Тема уроку	Засоби навчання	Фрагменти уроку з різноманітними засобами навчання

Завдання 4. Використовуючи програмне забезпечення спробуйте створити електронну презентацію, що унаочнює вибраний фрагмент уроку

Література:

1.Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

2.Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38—40.

3.Нова українська школа: poradnik dla vchytela / za zag. red. H.M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Домашнє завдання: Особливості освітнього процесу в початковій школі.

У. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

(Змістовий модуль 1. Наукові засади методики вивчення природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей

- 1.Визначити варіанти інтегрованої програми «Я досліджую світ».
- 2.Опрацювання та систематизація інформації природничого, соціального та здоров'язбережувального змісту, отриманої з доступних джерел, та представлення її у різних формах.
- 3.Вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей. (Додаток В, Г)
- 4.Розвиток критичного мислення при вивченні природничої освітньої галузі. Змістові лінії освітньої природничої галузі.
- 5.Принципи відбору змісту і побудови шкільного курсу «Я досліджую світ».
- 6.Класифікація понять природничої, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей. Методика їх формування.
- 7.Методологічні основи методики викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Методи наукового дослідження.
- 8.Планування та структурування змісту курсу інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Особливості змістового забезпечення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
- 9.Методика формування поняття «природне угруповання» у процесі вивчення природничої освітньої галузі.
- 10.Сутність понять «здоров'язбережувальна» та «соціальна компетентність», їх складові.
- 11.Методика формування понять «здоров'язбережувальна» та «соціальна компетентність» у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
- 12.Міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури молодших школярів
- 13.Шляхи удосконалення процесу екологічного виховання.
- 14.Принципи формування екологічної культури молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
- 15.У чому полягає сутність основних принципів навчання? Доведіть

необхідність їх дотримання під час організації процесу навчання.

16.Продумайте систему правил навчання до кожного принципу навчання, які сприяли б ефективній його реалізації.

17.Проведіть у школі спостереження за одним із уроків і доведіть, реалізацію яких принципів навчання вам довелося помітити.

18.Визначте власне природничі, соціальні і зоров'язбережувальні (за вибором студента) принципи, які визначають зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» і його структурування в НУШ.

Змістовий модуль 2. Форми та методи вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича, соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь.)

1.Дати визначення методу навчання та методичному прийому.

2.Поясніть особливості словесних методів навчання у курсі «Я досліджую світ», наведіть приклади використання їх на уроках.

3.Поясніть особливості наочних та практичних методів навчання, наведіть приклади їх використання на уроках.

4. Особливості роботи з різними джерелами знань на уроках.

5. Назвіть етапи виконання творчого проєкту.

6.Визначте, які види позакласної роботи з природничої освітньої галузі виділяють за способами організацій діяльності учнів.

7.Вкажіть характерні ознаки позаурочної роботи з природничої, соціальної і здоро'язбережувальної освітніх галузей.

8.Визначте різницю між позаурочною і позакласною роботою з курсу «Я досліджую світ».

9.Розкрийте вимоги до запитань учителя під час застосовування бесіди як методу навчання на уроці «Я досліджую світ».

10.Розробіть план позакласного заходу з курсу «Я досліджую світ» на прикладі природничої освітньої галузі на тему «Свято квітів» для учнів 3 класу, який би сприяв екологічному і естетичному вихованню, дав можливість дітям проявити творчі здібності, приніс радість пізнання.

11.Розкрийте суть індивідуальної позакласної роботи з соціальної і здоро'язбережувальної освітньої галузі.

12. Охарактеризуйте метод бесіди на уроках «Я досліджую світ».

13.Визначте, структуру комбінованого уроку з природничої освітньої галузі, які б дали змогу реалізувати міжпредметні зв'язки, формували навички самостійної розумової праці, сприяли глибокому розумінню змісту.

14.Складіть контрольну бесіду на перевірку знань та умінь учнів 3 класу з теми «Рослини — живі організми».

15.Охарактеризуйте методичні прийоми, які використовуються на уроках природничої освітньої галузі.

16.Вкажіть, якими критеріями ви будете користуватись при виборі методів навчання на уроці інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

17. Обґрунтуйте особливості предметних уроків природничої освітньої галузі, їх зміст і організацію.
18. Розкрийте структуру уроку засвоєння нових знань, умінь і навичок інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
19. Назвіть наочні методи навчання курсу «Я досліджую світ».
20. Розкрийте особливості практичних робіт з природничої освітньої галузі в класі і на місцевості.
21. Охарактеризуйте гурток як форму групової позакласної роботи курсу «Я досліджую світ».
22. Вкажіть різновиди нестандартних уроків курсу «Я досліджую світ».
23. Запропонуйте ігри, що можна провести під час сезонних екскурсій в природу для поглиблення знань учнів 3 класу про рослини рідного краю.
24. Обґрунтуйте значення уроків-екскурсій в системі засвоєння молодшими школярами природничих знань та умінь.
25. Визначте, в чому полягає підготовка вчителя до уроку з використанням практичних робіт та лабораторних дослідів.
27. Технологія взаємодії вчителя і учнів під час співробітництва на різних етапах уроку.
28. Три виміри і три рівні СЕЕН Соціально-емоційне й етичне навчання.
29. Опрацювання та систематизація інформації природничого змісту, отриманої з доступних джерел, та представлення її у різних формах.
30. Вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з курсу «Я досліджую світ». (Дод. В, Г.)
61. Розвиток критичного мислення при вивченні курсу «Я досліджую світ».

Змістовий модуль 3. Практичний аспект вивчення курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

1. Місце і роль матеріальної бази в навчально-виховному процесі курсу «Я досліджую світ»
2. З'ясуйте методика використання натуральних засобів наочності на уроках «Я досліджую світ»
3. Назвіть види саморобних наочних посібників до уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
4. Методика використання натуральних, образотворчих, аудіовізуальних наочних посібників.
5. Мультимедійні та технічні засоби навчання та методика їх використання у процесі вивчення природничої освітньої галузі.
6. Основні вимоги до підбору матеріалу для куточка живої природи.
7. Географічний майданчик, його влаштування та обладнання.
8. Якою повинна бути матеріальна база з природознавства в початковій школі?
9. Чому застосуванню обладнання надається великого значення?

10. Як організувати куточок живої природи та обладнати географічний майданчик молодших класів?

11. Яке обладнання можна скласти за допомогою учнів?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О.П. Нова українська школа: використання інформаційно-комунікаційних технологій у 1-2 кл. ЗЗСО : навч.-метод. Пос. Київ, 2019. 96 с.

2. Алексєєва Г.М. Інтерактивні комп'ютерні технології навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 6. С. 28-31.

3. Амосова М.Н. Славная осень. *Начальная школа*. 2006. №9. С. 78–80.

4. Андрусенко І. В. Я досліджую світ : підруч. інтегрованого курсу для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 / І.В. Андрусенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агєєва. Київ : Грамота, 2018. 96 с.

5. Андрусенко І. В. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : Грамота, 2019. 96 с.

6. Антонова О.Є., Поліщук Н.М. Підготовка вчителя до розвитку здоров'язберезувальної компетентності учнів : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2018. 248 с.

7. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посіб. Київ : Веселка, 1998. 246 с.

8. Базима Н.В., Мороз О.В. Значення музикотерапії для розвитку мовлення у дітей з аутистичними порушеннями. *Логопедія*. 2013. № 3. С. 3-8.

9. Балашова С. «Я досліджую світ». 1 клас. *Початкова школа*. 2020. №5. С. 36-37.

10. Бакай С.Ю., Мартічян О.А. Музикотерапія та вокалотерапія у сучасному педагогічному процесі. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова*. 2011. Вип. 14. С. 13-16.

11. Бібік Н.М. Нова українська школа : poradnik для вчителя : навч.-метод. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

12. Біда О.А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання. Київ : Ірпінь: ВПКФ «Перун». 2000. 400 с.

13. Біда О.А. Структура і методика інтерактивного уроку. *Початкова школа*. 2007. № 7. С. 18

14. Білоус С. Уроки з екологічного виховання. *Рідна школа*. 1997. №6. С. 70-72.

15. Богосвятська А. «Ранок» і «вечір» уроку як гармонійна зміна природних психофізіологічних фазових станів дитини. *Зарубіжна література в школах України*. 2016. № 10. С. 10-18.
16. Бойко А.Е. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М.Гоголя. Сер. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 5. С. 68-73.
17. Бондар Л.П. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. *Початкова школа*. 2005. №5. С.43.
18. Варакута О. Технологія формування природничих понять у молодших школярів *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2001. №5. С.81—88.
19. Ващенко Н.І. З досвіду екологічного виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 2009. №8. С. 40-44.
20. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберезувальних технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я і фізична культура*. 2006. № 8. С. 1-6.
21. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. *Початкова освіта*. 2005. № 46. С. 2-4.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укл. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. С. 1736.
23. Волкова Н. П. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. *Сер. Педагогіка*. Київ : Академія, 2002. С. 324—351.
24. Волощенко О.В. Я досліджую світ. Робочий зошит №2 до підручника О.В. Волощенко, О.П. Козак. СВІТИЧ. 2020. 53с.
25. Водолазська Т. Методи пізнання свого довкілля вибирають діти. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.38—40.
26. Гомонюк А.Г. Нестандартні уроки як засіб формування пізнавального інтересу молодших школярів. *Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук*. За матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2018. 260 с. С. 93-96.
27. Городецька А. Засідання екологічного клубу «Лісовичок». *Початкова школа*. 2012. №7. С. 32—35.
28. Грушинська І. Реалізація сезонного принципу навчання у процесі вивчення курсу «Я у світі». *Початкова школа*. 2014. №4. С.18—22
29. Грушинська І. В. Я досліджую світ Підруч. інтегрованого курсу для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах): Ч.1 /Грушинська І.В, З.М.Хитра, І.І. Дробязко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 112с.
30. Грушинська І. В. Г91 Я досліджую світ. Підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) : Ч. 2 // І.В. Грушинська, З.М. Хитра, І.І. Дробязко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. 112 с.

31. Грущинська І.В. Я досліджую світ. Підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) : Ч. 1 // І.В. Грущинська, І.І. Хитра. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.
32. Грущинська І.В. Я досліджую світ. 1 клас НУШ . Робочий зошит. Ч. 1 (до підр. І.В. Грущинської). Київ : Оріон 2018. 56 с.
33. Данилова О.В. Мультимедія власноруч : текст, графіка, анімація, відео / О. Данилова, В. Манако. Київ : Вид. дім «Шкіл. Світ : Вид. Л. Галіціна, 2006. 120 с.
34. Даценко І.І. Гігієна і екологія людини : навч. посібник. Львів, 2020. 248 с.
35. Дерев'янку В.О. Екологічне виховання учнів. *Початкова школа*. 2009. №11. С. 27-30.
36. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Початкова школа*. від 24 липня 2019 р. № 688. (дата звернення : 21.12.2021).
37. Досяк І.М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій. 1-4 класи. Харків : Вид. група «ОСНОВА», 2007. С. 160.
38. Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя: колективна монографія / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : *Педагогічна думка*, 2007. 276 с.
39. Єфімова Є.М. Здоров'язбережувальні технології у контексті педагогічних досліджень. *Проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 1. С. 57-58.
40. Жаркова І. НУШ. Я досліджую світ : робочий зошит інтегрованого курсу для 1 класу ЗЗСО. У 2 ч. Ч. 1 (до підручн. І Жаркової, Л. Мечник). 2018. 64 с.
41. Желібо Є.П., Зацарний В.В. Роль біоритмів у забезпеченні життєдіяльності людини. *Безпека життєдіяльності : підручник*. Київ : «КАРАВЕЛА», 2017. 169 с.
42. Залеський І.І., Клименко М.О. Екологія людини: підручник. Київ : ВЦ «АКАДЕМІЯ», 2015. 288 с. Заушникова І. З досвіду роботи за підручником «Я досліджую світ» для 2 класу. *Початкова школа*. 2017. №5. С.15-18
43. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання. *Початкова школа*. 2006. № 3. С.12.
44. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання *Початкова школа*. 2006. № 8. С.23.
45. Ізбаш С. С. Реалізація творчих проєктів у навчальному процесі сучасної школи. *Науковий вісник Мелітопольського педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2010. № 5. С. 92-97.
46. Інноваційні технології в початковій школі. / Упорядник О.Кондратюк. Київ : Шк. світ, 2018. 112с. (Бібліотека шкільного світу)
47. Кириленко Л.Г., Власенко Н.В. Визначення пріоритетності кольоротерапії у формуванні основ здоров'язбережувальної компетентності дітей. *Сер. Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 2 (36). С. 429-436.

48. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа*. 2005. №2. С.27.
49. Кондратюк С.М. Інтегрований підхід до формування у молодших школярів здорового способу життя: здоро'язбережувальне виховання : навч. посіб. Вид.2, переробл. І допов. Суми, 2013. 191с.
50. Кондратюк С.М., Павлущенко Н.М. Працездатність учня. Основи здоров'я. 1-4 класи: матеріали до уроків : навч. пос. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. 162 с.
51. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-shvalennya-konceptsiyirozvitku-gromadyanskoj-osviti-v-ukrayini>, с.1 (дата звернення: 21.12.2021).
52. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати / за ред І. Г. Єрмакова. Київ. 2003. 500 с.
53. Методика викладання природознавства в початковій школі : навчальний посібник. / укладач Н.І.Луцан. Ів.-Франківськ : *Прикарпатський нац. універ. ім.В.Стефаника*, 2010. 204 с
54. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
55. Організаційні форми навчання у початковій школі. / Савченко О. Я., Бібік Н. М., Мартиненко В. О., Цимбалару А. Д. та ін. Київ : ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА, 2017. 423 с.
56. Осадченко Т. Створення здоров'язбережувального середовища початкової школи : практичний poradnik. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. С. 234.
57. Освітні технології : Навч.-метод. посібн. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2003. 255 с.
58. Пищик О.В. Методика використання мультимедіа-технологій на уроці // Класному керівнику. Усе для роботи. Харків : ВГ *Основа*. № 2 (50), 2013. С.25-29
59. Пілюшенко В.Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення : навчальний посібник. Київ : Лібра, 2004. С. 52-60.
60. Плахтій П.Д. Біоритми і режим дня дітей та підлітків. Основи шкільної гігієни і валеології. Теорія, практикум, тести : навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2009. 285 с.
62. Повна енциклопедія очищення та лікування організму / укладач І.Левашова. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2010. 384 с.
63. Презлята Г. Здоровий спосіб життя: ідеї, пошуки, досвід : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2013. 484 с.
64. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 21.01.2022).

65. Про затвердження типових освітніх програм для 1-4 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОН № 1273 від 08.10.2019 р.). URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/5d9d950e2e6d2068304471>.

66. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 1-2 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1272. URL: <https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення 20.03.2021).

67. Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня : / розроб. під кер. Савченко О. Я. 3-4 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. URL: <https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення 20.03.2021).

68. Скрипник І.М. Кольоротерапія : методичний посібник. Рівне, 2019. 147 с.

69. Сливка Л. Здоров'язбережувальна педагогіка : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : видавець Кушнір Г.М., 2016. 200 с.

70. Соценко Г. Метод проєктів. *Початкова освіта* : методичний порадище. 2006. № 40. Вип. 7. С. 3–8.

71. Супрун Т.В. Проектна діяльність у початковій школі. Зб. метод. проєктів : традиції, перспективи, життєві результати. Київ : ДЕПАРТАМЕНТ, 2003. 500 с.

72. Стеченко Д.М., Чмир О.С. Методологія наукових досліджень: Підручник : Київ : ЗНАННЯ. 2005. С. 91-190.

73. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс / укл. І.В.Бабій. Умань, 2014. 75с.

74. Тігаренко С.А., Заяць Д.О. Покращення психічного здоров'я дітей дошкільного віку засобом сміхотерапії. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2014. Вип. 118 (3). С. 273-275.

75. Федій О.А. Естетотерапія : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2012. 304 с.

76. Федій О.А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика: монографія. Полтава : ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2009. 404 с.

77. Я досліджую світ 1 клас. / Ірина Жаркова. Підручник для Нової української школи. 2018 <https://pp-books.com.ua/uploads/Books...> <https://pp-books.com.ua>

78. Яковлева А.М., Афонська Т.М. Сучасний тлумачний словник. Харків : 2007. ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007, 672 с

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт МОН України. – <http://www.mon.gov.ua/ua/>
2. Офіційний сайт журналу «Початкова школа». <http://pochatkovashkola.net/journal.htm>
3. http://pidruchniki.ws/17000308/pedagogika/pedagogika_-_zaychenko_ib
4. <http://pidruchniki.ws/pedagogika/>
5. http://pidruchniki.ws/12570107/pedagogika/pedagogika_-_moysesuk_nye

6. <http://www.google.com.ua/>
7. <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. <http://culonline.com.ua>
9. <https://pidruchnyk.com.ua/673-osnovi-zdorovyia-gnatyuk-4-klas.html>
10. <https://pidruchnyk.com.ua/1285-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas-glberg.html>
11. <https://pidruchniki.in.ua/osnovi-zdorovyia-4-klas-beh-vorontsova-2015/>

ДОДАТОК А

Методика формування природознавчих понять

Зміст поняття розкривається в судженнях, які завжди виражаються в словесній формі. Судження відображає зв'язки між предметами і явищами навколишнього світу або між властивостями й ознаками одного об'єкта. Щодо характеристики суджень, то необхідно спочатку виділити їхні види і способи утворення. Так, вони можуть стосуватися всієї групи об'єктів – це **загальні судження** («всі дерева мають один дерев'янистий стовбур»); якоїсь частини – часткові («деякі дерева мають листки у вигляді хвої») або одного предмета – **одиничні судження** («ялина має листя у вигляді хвої»).

Утворення суджень відбувається: а) безпосередньо при відображенні чуттєво існуючих об'єктів, їх ознак і зв'язків; б) опосередковано – шляхом умовиводів і міркувань.

Умовивід – це форма мислення, внаслідок якого із кількох суджень, через їх зіставлення та аналіз, виводиться нове судження. Можливі два види умовиводів: індуктивні і дедуктивні.

Індуктивний умовивід – це спосіб міркування від часткових суджень до загального. Формується він шляхом накопичення та аналізу конкретних даних, їх порівняння, виділення істотного, яке узагальнюється у визначенні.

Наприклад, судження:

- у шпака тіло вкрите пір'ям;
- у сороки тіло вкрите пір'ям;
- у солов'я тіло вкрите пір'ям.

Умовивід: тварина, тіло якої вкрите пір'ям, називається птахом.

Дедуктивний умовивід – це спосіб міркування від загального до конкретного.

Наприклад, судження:

- у всіх звірів тіло вкрите шерстю;
- ця тварина вкрита шерстю.

Умовивід: ця тварина – звір.

Умовиводи є основною формою опосередкованого пізнання

навколишньої дійсності, тобто пізнання шляхом абстрактного мислення.

Усі логічні форми мислення: поняття, судження, умовивід – взаємопов'язані між собою і в процесі пізнання переходять одна в одну. Але поняття серед них є найбільш сталим і постійним, оскільки воно відображає не будь-які ознаки, зв'язки і відношення, а тільки істотні та загальні. В основі будь-якої думки лежить процес оперування поняттями. Тому всі поняття повинні бути не формально засвоєними (запам'ятовування термінів, визначень), а осмисленими у процесі активної пізнавальної діяльності. Адже поняття, судження, умовиводи – це результати мислительної діяльності, що складається з операцій аналізу і синтезу, порівняння і протиставлення, абстрагування і узагальнення, якими цілеспрямовано повинні оволодіти учні.

Серед логічних операцій, які здійснюються з поняттями, виділимо ті, які найчастіше використовуються у процесі навчання.

1. Узагальнення понять, що являє собою перехід від понять з меншим обсягом, але більшим змістом, до понять з більшим обсягом і меншим змістом. Воно здійснюється на основі встановлення родо-видових зв'язків.

Родові поняття відображають істотні ознаки класу предметів або явищ, а видові – тільки окремої групи. Родове поняття підпорядковує видові. У цьому випадку об'єм родового поняття включає в себе об'єм кількох видових, які стають його частинами.

Наприклад, в родові поняття «дерево» входять видові: «листяне дерево» та «хвойне дерево». За змістом родо-видові зв'язки встановлюються на основі родової ознаки, оскільки вона характерна для обох видових понять. Так, ознаки родового поняття («дерево – це рослина, у якої один дерев'янистий стовбур») притаманні і видовим. А істотні ознаки видових понять («листки – у вигляді широкої пластинки», «листки вузькі – хвоя») у зміст родового не входять.

Поняття вищого рівня узагальнення формується на основі родових понять нижчого, і тоді вони виступатимуть для першого як видові. Наприклад, «тварина» – родові поняття щодо понять «звір», «птах», «комаха», але воно буде видовим до поняття «жива природа».

Кожне поняття вищого рівня узагальнене навіть у найелементарнішому вигляді (за змістом і обсягом у початкових класах) може бути осмислене учнями за умов свідомого засвоєння тих понять та зв'язків між ними, які лежать в основі його формування (від початку ієрархії).

2. Обмеження понять – це дія, протилежна узагальненню, тобто перехід від роду до виду (дедуктивний шлях). Межею обмеження є видові поняття.

3. Поділ поняття веде до розкриття його обсягу, зумовлює розподіл усіх об'єктів, які узагальнюються в ньому, на групи за певними істотними ознаками.

Наприклад, усі звірі («тварини, тіло яких вкрите шерстю») за способом живлення поділяються на хижих («живляться іншими тваринами»), трав'яїдних («живляться рослинами»), всеїдних («живляться рослинами і тваринами»).

У розвитку наукових понять виділяються 2 етапи. Перший – від

чуттєво-конкретного сприймання до абстрактних понять, а другий — від абстрактного до конкретного загального в мисленні.

I-й етап здійснюється за схемою: відчуття — сприймання — уявлення — абстрактне поняття. Сутність його полягає у тому, що пізнання предметів і явищ навколишнього світу розпочинається суб'єктом із чуттєвого сприймання їх зовнішніх властивостей, сторін і зв'язків. При цьому спочатку відбувається виявлення постійних, характерних ознак і відволікання від тимчасових, випадкових. Далі здійснюється аналіз емпірично-чуттєвих характеристик і виділення серед них суттєвих. Це один важливий бік цього етапу. Другий — полягає в синтезі зовнішніх безпосередньо сприйнятих, але суттєвих ознак і утворення абстрактного поняття. Узагальнення у процесі абстрагування носить емпіричний характер. Результатом його є емпіричні поняття.

II-й етап являє собою перехід від окремих емпіричних понять до конкретних загальних. Головне у цьому процесі утворення конкретного загального поняття в мисленні, тобто теоретичного поняття. Воно має вищий рівень узагальнення і є результатом абстрактно-теоретичного мислення, яке проникає в сутність матеріальних предметів і явищ. Внаслідок абстрактно-теоретичного мислення пізнаються ті сторони і зв'язки, які не піддаються безпосередньому чуттєвому сприйманню.

Конкретні теоретичні поняття утворюються не простим поєднанням емпіричних понять, а шляхом їх узагальнення на більш високому рівні. Ці поняття не наочні, оскільки «процес утворення загальних понять є своєрідним зведенням всіх конкретних предметів класу до їхнього роду, фіксацією таких особливостей в предметі, які дозволяють йому бути загальним. Загальне, яке виражене в абстракції, реально в чуттєвому досвіді не існує».

Наприклад, під час формування поняття «дерево», можна показати різні реально існуючі дерева: липу, дуб, клен, але не можна показати дерево взагалі. Отже, результатом II етапу є утворення нових абстракцій, тобто загальних, але разом з тим конкретних понять, які називаються теоретичними. Конкретність їх полягає у тому, що вони мають свій зміст, обсяг, взаємозв'язки з іншими поняттями.

Шляхи розвитку понять

У навчанні, розвиток відбувається двома шляхами:

- 1) виникнення нових понять;
- 2) розширення (за обсягом), поглиблення (за змістом), уточнення і сходження на вищий ступінь узагальнення (абстракції).

Кожне поняття на певному відрізку процесу навчання має свій початковий і кінцевий рівень сформованості, визначений у програмі та підручниках.

Якщо розглянути зміст конкретної теми, то в ній можна виділити уявлення і поняття, які необхідно засвоїти дітям. Треба особливо наголосити, що тема може включати одне уявлення або поняття. Наприклад, на уроці за темою «Компас» формується поняття: «компас» (прилад для визначення

сторін горизонту), а потім на його основі – уміння визначати сторони горизонту за допомогою компасу. Але особливістю змісту більшості тем з природознавства є те, що вони містять ієрархію уявлень і понять.

Наприклад, тема «Грунт» включає такі елементи знань і зв'язки між ними:

1. Грунт (поняття) — верхній шар землі, на якому ростуть рослини
2. Склад ґрунту (уявлення): перегній (перегнилі рештки рослин та тварин), глина, пісок, вода, повітря
3. Види ґрунтів (поняття): чорнозем (поняття: чорного кольору, багато перегною, повітря, води); глинистий (поняття: багато глини; мало перегною, повітря; погано пропускає воду); піщаний (поняття: багато піску; мало перегною; швидко пропускає воду; вода легко випаровується)

Кожне поняття має чітко визначений зміст (**істотні ознаки**), обсяг (**одиничне чи загальне**) і зв'язки його з іншими поняттями. Вони визначають освітню мету процесу навчання у межах теми.

Більшість понять поглиблюються в наступних темах цього або інших розділів під час вивчення навчального предмета у початковій школі. Рівень поглиблення визначатиметься істотними ознаками і зв'язками. Попередній зміст цього поняття є опорою і вимагає актуалізації й встановлення співвідношень з новими істотними ознаками та узагальнення сутності поняття з їх урахуванням.

Зобразимо цю закономірність.

Тема 1. Формується поняття, яке має дві істотні ознаки.

Тема 2. Зміст поняття – три істотні ознаки. Засвоюється одна істотна ознака. Дві попередні – це опорні знання.

Тема 3. Зміст поняття – шість істотних ознак. Засвоюється три істотні ознаки, а три попередні – опорні знання.

Тема 4. Це кінцевий результат формування певного поняття, наприклад, у курсі природознавства початкової школи.

Установлення взаємозв'язків між сформованими поняттями здійснюється за тими істотними ознаками, які входять у їх зміст.

Наприклад, формується елементарне поняття «перелітний птах». Зміст його – «відлітає на зиму в теплі краї». Після засвоєння поняття з'ясовується причина відльоту птахів. У цьому випадку причинно-наслідковий зв'язок відображає зв'язок між об'єктом і умовами його існування. Дуже важливо для початкових класів, щоб діти осмислювали сутність зв'язків. Це досягається як індуктивним, так і дедуктивним шляхом.

Якщо ця робота здійснюється індуктивно, то вона розпочинається з аналізу зв'язків між реальними об'єктами. Після їх осмислення і виділення істотних вони узагальнюються в змісті поняття.

Наприклад:

Учні розглядають на малюнках перелітних птахів і називають їх. Далі під керівництвом учителя вони з'ясовують, чим кожний з птахів живиться. Чи можуть вони знайти собі корм узимку? Чому? (Де поділися взимку комахи, які є кормом для перелітних птахів?) Після цього робиться загальний

висновок: «Перелітні птахи відлітають на зиму в теплі краї тому, що взимку для них немає корму».

Дедуктивний шлях передбачає протилежний хід міркування: від узагальнення до конкретних суджень.

У педагогічній практиці спостерігається формальне засвоєння дітьми цього причинно-наслідкового зв'язку. Учитель ставить запитання: «Чому перелітні птахи відлітають на зиму у теплі краї?» І сам дає відповідь. Діти запам'ятовують цей висновок, не усвідомивши його, тому не можуть застосувати його під час виконання інших завдань.

Залежно від змісту навчального предмета встановлюються такі зв'язки: причина – наслідок, будова – функція; мета – засіб; частина – ціле, суб'єкт – об'єкт дії, загальне – одиничне.

У процесі навчальної діяльності, вже починаючи з початкових класів, учні повинні усвідомлювати сутність таких категорій, як властивість, форма, величина, функція, причина, наслідок, склад (структура).

Як було показано вище, родові поняття формуються на основі видових.

Наприклад, поняття «корисні копалини» формується на основі понять: «торф», «кам'яне вугілля» та інших, які передбачені програмою з природознавства. Основу цього процесу складають не наочні образи, а емпіричні поняття, які дають початок загальним теоретичним абстракціям, доступним для дітей молодшого шкільного віку. Це відбувається за умови, якщо емпіричні поняття засвоюються не формально, а у процесі власної пізнавальної діяльності учнів. Оволодіння теоретичними поняттями дозволяє їм здійснювати дедуктивні умовиводи, створює базу для розвитку творчого мислення.

Умови формування природничих понять.

Поняття, як форма знань, відображає об'єктивний хід діяльності, внаслідок якої утворюється в свідомості людини:

а) чуттєве сприймання; б) засвоєння або актуалізація уявлень про окремі об'єкти чи їх групи; в) розумова діяльність, спрямована на виявлення істотних ознак; г) узагальнення і словесне вираження сутності поняття; д) введення терміну, яким позначається поняття.

Відповідно до алгоритму діяльності щодо освоєння понять, враховуючи особливості психічної діяльності молодших школярів, виведемо умови формування природознавчих понять:

1. Організація чуттєвого сприймання ознак, властивостей предметів або явищ, формування уявлень про них або актуалізація раніше сформованих уявлень. (Повторне сприймання об'єктів служить основою для актуалізації).

2. Організація розумової діяльності, спрямованої на виділення істотних ознак.

3. Забезпечення узагальнення і словесного визначення суті поняття, позначення його відповідним терміном.

4. Організація закріплення сформованого поняття шляхом репродуктивного відтворення його змісту.

5. Організація застосування засвоєного поняття у подібних і нових

ситуаціях.

Наприклад, на уроці, тема якого «Рослини – частина живої природи», формується одне з елементарних понять «культурна рослина». Зміст цього поняття – рослина, яку вирощують люди і за якою вони доглядають.

Кожна форма знань (факт, уявлення, поняття) – це результат певних видів діяльності, як зовнішньої (практичної), так і внутрішньої (психічної), які взаємозв'язані між собою.

Реалізація алгоритму психічної діяльності залежить від конкретних об'єктів, про які у дітей формується уявлення або поняття.

Отже, уявлення, поняття відображають у кожній конкретній ситуації зміст знань про об'єкт чи групу, а також об'єктивний хід діяльності, в результаті якої вони здобуваються.

ДОДАТОК Б

Сприймання. Уявлення. Методика формування природничих уявлень

Процес пізнавальної діяльності розпочинається із сприймання окремих явищ, предметів, подій, які відбуваються через відчуття окремих ознак або властивостей, що діють на аналізатори суб'єкта. Так, **наприклад**, під час першого знайомства з квіткою у дітей утворюються різні відчуття: це колір, форма, запах та ін. Всі ці ознаки самі по собі не існують, а належать конкретному об'єктові — квітці. Тому у свідомості дитини виникає її образ. Він складається із сукупності відчуттів, які не зводяться до простої їх суми. Це пояснюється тим, що наочний образ сприймання відображає об'єкт, який характеризується цілісністю, зв'язками, взаємовідношеннями між якостями, властивостями або його частинами. Всі відчуття синтезуються, в цілісний образ, який має свою структуру. При цьому кожна ознака зіставляється з цілим і ним визначається, а цілісний образ залежить від особливостей його частин.

Сприймання тісно пов'язане з образним мисленням і мовою, тобто усвідомленням суті предмету.

Свідомо сприйняти предмет – означає впізнати і назвати його. Впізнавання здійснюється на основі попереднього досвіду. Сприйнятий образ ніби накладається на образи попередніх сприймань, які зберігаються і відтворюються у пам'яті. Якщо ці образи співпадають, то об'єкт не тільки впізнається, але й відноситься суб'єктом до певної групи чи класу предметів.

Відображення будь-якого одиничного випадку як особливого прояву загального є певним рівнем узагальненості сприймання. Узагальненість присутня навіть у тих випадках, коли сприймається абсолютно новий об'єкт, оскільки відбувається пошук подібності його із знайомими об'єктами, зіставлення з різними їх групами.

Психологічні закономірності сприймання зумовлюють необхідність цілеспрямованого керівництва утворенням чуттєвих образів у молодших школярів для того, щоб вони були об'єктивним відображенням предметів навколишнього світу.

Відчуття відбувається через аналізатори конкретної особистості. Тому сприймання залежить від її психічних особливостей. Так, потреби, інтереси, установки, почуття і воля проявляються у вибірковості сприймання. Вибірковість передбачає виділення одних предметів як об'єктів сприймання у порівнянні з іншими, які виступають його фоном. Наприклад, молодші школярі краще помічають яскраві і рухомі предмети на фоні менш яскравих і нерухомих. Вони повніше і глибше сприймають малюнок, який створюється поступово, поелементно, ніж уже готовий. Також швидше і повніше сприймають усе те, що включається у різні види діяльності, викликає активність та інтерес.

Отже, результат сприймання – це створення цілісного образу об'єкта на основі безпосередніх відчуттів з участю образного мислення і пам'яті. Такий образ виникає та існує тільки при наявності об'єкта. Однак він авальної діяльності розпочинається із **сприймання** окремих явищ, предметів, подій, які відбуваються через відчуття окремих ознак або властивостей, що діють на аналізатори суб'єкта. Так, наприклад, під час першого знайомства з квіткою у дітей утворюються різні відчуття: це колір, форма, запах та ін. Всі ці ознаки самі по собі не існують, а належать конкретному об'єктові – квітці. Тому у свідомості дитини виникає її образ. Він складається із сукупності відчуттів, які не зводяться до простої їх суми. Це пояснюється тим, що наочний образ сприймання відображає об'єкт, який характеризується цілісністю, зв'язками, взаємовідношеннями між якостями, властивостями або його частинами. Всі відчуття синтезуються, в цілісний образ, який має свою структуру. При цьому кожна ознака зіставляється з цілим і ним визначається, а цілісний образ залежить від особливостей його частин.

Сприймання тісно пов'язане з образним мисленням і мовою, тобто усвідомленням суті предмету.

Свідомо сприйняти предмет – означає впізнати і назвати його. Впізнавання здійснюється на основі попереднього досвіду. Сприйнятий образ ніби накладається на образи попередніх сприймань, які зберігаються і відтворюються у пам'яті. Якщо ці образи співпадають, то об'єкт не тільки впізнається, але й відноситься суб'єктом до певної групи чи класу предметів.

Відображення будь-якого одиничного випадку як особливого прояву загального є певним рівнем узагальненості сприймання. Узагальненість присутня навіть у тих випадках, коли сприймається абсолютно новий об'єкт, оскільки відбувається пошук подібності його із знайомими об'єктами, зіставлення з різними їх групами.

Психологічні закономірності сприймання зумовлюють необхідність цілеспрямованого керівництва утворенням чуттєвих образів у молодших школярів для того, щоб вони були об'єктивним відображенням предметів навколишнього світу.

Відчуття відбувається через аналізатори конкретної особистості. Тому сприймання залежить від її психічних особливостей. Так, потреби, інтереси, установки, почуття і воля проявляються у вибірковості **сприймання**. Вибірковість передбачає виділення одних предметів як об'єктів сприймання у порівнянні з іншими, які виступають його фоном. Наприклад, молодші школярі краще помічають яскраві і рухомі предмети на фоні менш яскравих і нерухомих. Вони повніше і глибше сприймають малюнок, який створюється поступово, поелементно, ніж уже готовий. Також швидше і повніше сприймають усе те, що включається у різні види діяльності, викликає активність та інтерес.

Отже, **результат сприймання** – це створення цілісного образу об'єкта на основі безпосередніх відчуттів з участю образного мислення і пам'яті. Такий образ виникає та існує тільки при наявності об'єкта. Однак він може згадуватися і відтворюватися в пам'яті, якщо буде сформоване уявлення про нього.

Уявляти – це не просто знати, а мисленно бачити, чути, відображати наочно. В уявленнях, як і в сприйманнях, дійсність відображається в наочних образах, сіле вони відрізняються між собою.

Уявлення – це чуттєво-наочний, узагальнений образ, в якому відображені зовнішні ознаки, властивості, зв'язки раніше сприйнятого об'єкта чи групи об'єктів. Уявлення виникає на основі відчуттів і сприймання як результат усвідомлення, запам'ятовування і відтворення. На відміну від сприймання, уявлення є більш узагальненим образом, оскільки запам'ятовуються не всі ознаки, а найхарактерніші.

Якщо сприймання завжди одиничні, то уявлення бувають одиничними і загальними. Одиничні – утворюються на основі сприймання одного об'єкта і відображають одиничний предмет. Загальні – відображають ряд подібних предметів і стосуються їх групи. Наприклад, одиничне уявлення про березу і загальне – про дерево. Зміст останнього узагальнений, але він пов'язується з одиничним образом. Діти не уявляють дерево взагалі, а уявляють дуб чи липу.

У загальних уявленнях відображаються спільні, сталі ознаки для групи предметів, а пропускаються випадкові, тимчасові, які з'являються під час сприймання окремих об'єктів. Загальні уявлення утворюються у процесі узагальнення одиничних уявлень.

Уявлення, як і сприймання, позначаються словом, терміном, а зміст їх виражається реченнями. Слово і речення є змістовими компонентами мовного відображення світу. Розвиток мови здійснюється з опорою на чуттєвий досвід, оскільки між словесним образом і наочним образом предмета повинен існувати тісний взаємозв'язок. У протилежному випадку слово буде простою сукупністю звуків, які можна запам'ятати, але ніколи не можна ними оперувати в думці. Уявлення формуються не тільки на основі безпосереднього сприймання, але й в результаті уяви на основі актуалізованих відчуттів, які є в досвіді дитини.

Такий процес може відбуватися під керівництвом учителя або під час сприймання знакової інформації: тексту-опису, малюнка та ін.

Кожне уявлення має зміст, тобто ті зовнішні ознаки, властивості і зв'язки чуттєво-наочного образу, які були сприйняті різними органами чуття і які створюють цей образ. Потрібно наголосити, що в кожній темі навчального матеріалу чітко визначається зміст уявлення про предмет або явище, яке формується у дітей.

За змістом уявлення визначається освітня ціль і результат процесу навчання на уроці.

У ході подальшого вивчення об'єкта (в інших темах, на інших уроках) відбувається розширення уявлення про нього.

Наприклад, у 2 класі уявлення про зміни з листяними деревами протягом року формується в кількох темах:

Тема	Зміст уявлення
Підсумки спостережень восени. Завдання для спостережень узимку	Восени з листяних дерев опадає листя. Достигають плоди і насіння.
Підсумки спостережень узимку. Завдання для спостережень навесні.	Узимку листяні дерева стоять без листя. Вони перебувають у стані спокою. Це означає, що вони живі, але не ростуть. Бруньки на них маленькі, бурого кольору.
Підсумки весняних спостережень. Завдання для спостережень за живою і неживою природою влітку.	Весною на листяних деревах бубнявлють бруньки: вони збільшуються за розміром. На деревах з'являються зелені листки. Дерева квітують

Аналіз процесу утворення дозволяє виділити його об'єктивні, послідовні, узагальнені етапи: а) чуттєве сприймання ознак, властивостей, зовнішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей об'єкта; б) усвідомлення суті уявлення і словесне його вираження; в) запам'ятовування змісту уявлення; г) відтворення змісту уявлення за допомогою пам'яті.

Враховуючи об'єктивну суть уявлення як форми знань, об'єктивний алгоритм пізнавальної діяльності, результатом якої воно є, вікові особливості пізнавальних психічних процесів у молодших школярів, виведемо умови формування природознавчих уявлень в учнів початкових класів:

1. Організація цілеспрямованого відчуття і сприймання ознак, властивостей природничих об'єктів, їх зовнішніх взаємозв'язків.
2. Поєднання чуттєвої суті сприйнятого із словесним позначенням.
3. Організація усвідомлення змісту уявлення.
4. Організація запам'ятовування чуттєво-наочного образу об'єкта чи групи об'єктів.
5. Організація закріплення сформованого уявлення шляхом репродуктивного відтворення його змісту без наявності об'єкта.
6. Організація застосування сформованого уявлення при розв'язанні

задач за зразком, у подібній і новій ситуаціях.

Уявлення виникає на основі відчуття і сприймання, але є більш узагальненою формою чуттєвого відображення. Воно служить перехідною ланкою до вищої форми пізнання — абстрактного мислення, яке оперує системою понять, що є його результатом.

Необхідно зазначити, що одиничні уявлення служать основою розвитку естетичних та етичних почуттів.

ДОДАТОК В

ВИМОГИ

до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з природничої освітньої галузі

Загальні результати навчання здобувачів освіти	Обов'язкові результати навчання здобувачів освіти	
	1-2 класи	3-4 класи
<i>Відкриття світу природи, набуття досвіду її дослідження, пошук відповідей на запитання, спостереження за навколишнім світом, експериментування та створення навчальних моделей, вияв допитливості та отримання радості від пізнання природи</i>		
Виявляє і формулює дослідницькі проблеми	обирає у найближчому оточенні те, що цікаво дослідити [2 ПРО 1.1]	обирає в навколишньому світі або із запропонованих запитань такі проблеми, що можна розв'язати дослідницьким способом [4 ПРО 1.1]
Визначає мету дослідження і висуває гіпотезу	обирає та пояснює дії для дослідження об'єктів природи;	визначає мету спостережень/досліджень;
	визначає можливі результати спостережень/досліджень [2 ПРО 1.2]	прогнозує можливі результати спостережень/досліджень [4 ПРО 1.2]
Планує дослідження	пропонує/обирає послідовність кроків під час спостереження/	визначає послідовність кроків під час спостереження/

	експерименту [2 ПРО 1.3]	експерименту; обирає необхідні умови дослідження [4 ПРО 1.3]
Спостерігає, експериментує, моделює	досліджує обрані природні явища та об'єкти, використовуючи надані прилади, моделі [2 ПРО 1.4]	проводить спостереження за обраними або запропонованими природними явищами та об'єктами, проводить дослідження, створює навчальні моделі [4 ПРО 1.4]
Аналізує та обґрунтовує результати досліджень, формулює висновки	описує, що нового дізнався, спостерігаючи та експериментуючи [2 ПРО 1.5]	встановлює зв'язки між об'єктами і явищами природи; робить висновки із спостережень та досліджень разом з учителем або самотійно [4 ПРО 1.5]
Проводить самоаналіз дослідницької діяльності	описує та пояснює те, про що дізнався; радіючи пізнанню нового, розуміє, що помилки є невід'ємною частиною пізнання [2 ПРО 1.6]	визначає фактори успіху, аналізує помилки, які виникають під час дослідження, змінює умови чи послідовність дій під час дослідження [4 ПРО 1.6]
<i>Опрацювання та систематизація інформації природничого змісту, отриманої з доступних джерел, та представлення її у різних формах</i>		
Знаходить інформацію та систематизує її	знаходить інформацію про природу [2 ПРО 2.1]	знаходить, систематизує (згідно з планом) інформацію про навколишній світ; використовує технічні прилади і пристрої для пошуку інформації [4 ПРО 2.1]
Перетворює інформацію з однієї форми в іншу	зображує інформацію про навколишній світ у вигляді малюнка, таблиці [2 ПРО 2.2]	представляє інформацію у вигляді малюнка, схеми, графіка, тексту, презентації тощо [4 ПРО 2.2]
<i>Усвідомлення розмаїття природи, взаємозв'язків її об'єктів та явищ, пояснення ролі природничих наук і техніки в житті людини, відповідальна поведінка у природі</i>		

Виявляє взаємозв'язки у природі та враховує їх у своїй діяльності	виявляє та описує очевидні зв'язки у природі; пояснює необхідність їх урахування у життєдіяльності людини [2 ПРО 3.1]	діє у навколишньому світі з урахуванням взаємозв'язків між об'єктами живої і неживої природи [4 ПРО 3.1]
Діє у навколишньому світі, розуміючи наслідки власної поведінки	дбає про чистоту навколишнього світу, доглядає за рослинами і тваринами [2 ПРО 3.2]	встановлює зв'язки між діяльністю людини і станом навколишнього світу; складає правила поведінки в навколишньому світі і дотримується їх [4 ПРО 3.2]
Використовує наукові надбання для розв'язання проблем	наводить приклади використання винаходів людства в побуті [2 ПРО 3.3]	пояснює значущість винаходів у повсякденному житті, збереженні навколишнього світу [4 ПРО 3.3]
Відповідально та ощадливо використовує природні ресурси	пояснює необхідність збереження природних ресурсів і намагається це робити [2 ПРО 3.4]	визначає приблизні витрати природних ресурсів, що використовуються в родині, шляхи їх зменшення [4 ПРО 3.4]
<i>Критичне оцінювання фактів, поєднання нового досвіду з набутим раніше і його творче використання для розв'язання проблем природничого характеру</i>		
Визначає проблему шляхом співвіднесення нових фактів із попереднім досвідом	розрізняє проблеми в навколишньому світі, пов'язані з діяльністю людини [2 ПРО 4.1]	пояснює важливість того, що вивчає, для власного життя, розрізняє в ньому головне і другорядне [4 ПРО 4.1]
Критично оцінює проблему	розуміє проблему в навколишньому світі; розмірковує, що відомо про цю проблему, як її розв'язати [2 ПРО 4.2]	визначає відоме і невідоме у проблемі, висловлює докази правильності суджень [4 ПРО 4.2]
Групує і класифікує об'єкти навколишнього	знаходить спільні і відмінні ознаки об'єктів; групує об'єкти	класифікує об'єкти навколишнього світу за кількома ознаками та

світу	навколишнього світу за однією або кількома ознаками [2 ПРО 4.3]	властивостями [4 ПРО 4.3]
Генерує нові ідеї для розв'язання проблеми	пропонує різні способи використання об'єктів навколишнього світу [2 ПРО 4.4]	пропонує власний спосіб розв'язання обраної або запропонованої проблеми [4 ПРО 4.4]

ДОДАТОК Г

ВИМОГИ

до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі

Загальні результати навчання здобувачів освіти	Обов'язкові результати навчання здобувачів освіти	
	1-2 класи	3-4 класи
<i>Турбота про особисте здоров'я і безпеку, реагування на діяльність, яка становить загрозу для власного життя, здоров'я, добробуту та інших осіб</i>		
Діє відповідально	демонструє поведінку, яка запобігає або зменшує ризики для життя і здоров'я [2 СЗО 1.1]	демонструє різноманітні практики поведінки, які запобігають або зменшують ризики для життя і здоров'я [4 СЗО 1.1]
Відстоює інтереси власні та інших осіб	протидіє проявам тиску, неповаги та приниження щодо себе та інших осіб, звертається за допомогою до дорослих [2 СЗО 1.2]	протидіє проявам тиску, неповаги та приниження щодо себе та інших осіб, самостійно або за допомогою дорослих залежно від ризику [4 СЗО 1.2]
Надає допомогу	розрізняє, до кого і як звернутися за	визначає потребу в допомозі собі та іншим

	допомогою; описує приклади такої діяльності [2 СЗО 1.3]	особам, оцінює можливості її надання [4 СЗО 1.3]
Поводиться етично	розпізнає здорову етичну поведінку (сумлінність, справедливість, чесність, відповідальність, відвагу, відданість) та наслідкує її [2 СЗО 1.4]	поводиться етично, демонструючи сумлінність, справедливість, чесність, відповідальність тощо [4 СЗО 1.4]
<i>Визначення альтернатив, прогнозування наслідків, ухвалення рішень з користю для здоров'я, добробуту, власної безпеки та безпеки інших осіб</i>		
Розпізнає небезпечні ситуації	розпізнає та описує небезпеку вдома, у школі та навколишньому світі [2 СЗО 2.1]	пояснює, що робити в небезпечних ситуаціях вдома, у школі та навколишньому світі [4 СЗО 2.1]
Прогнозує наслідки	пояснює, що кожна дія (рішення) має наслідки [2 СЗО 2.2]	прогнозує можливі наслідки своїх дій (рішень) для себе та інших осіб [4 СЗО 2.2]
Ухвалює рішення	вирішує, як діяти у повсякденних ситуаціях без загрози для життя і здоров'я [2 СЗО 2.3]	вирішує, як діяти у повсякденних ситуаціях з користю для здоров'я, безпеки та добробуту [4 СЗО 2.3]
Поводиться безпечно	пояснює, від чого залежить безпека вдома, у школі та навколишньому світі [2 СЗО 2.4]	поводиться безпечно з огляду на себе та інших осіб вдома, у школі, на вулиці, у громадських місцях [4 СЗО 2.4]
<i>Аргументований вибір на користь здорового способу життя, аналіз і оцінка наслідків та ризиків</i>		
Обмірковує альтернативи власних дій та рішень	визначає здорові та шкідливі звички [2 СЗО 3.1]	обмірковує альтернативні рішення щодо відповідності здоровим чи шкідливим звичкам [4 СЗО 3.1]
Приймає зміни у власному організмі	відзначає зміни у власному організмі і приймає їх [2 СЗО 3.2]	спостерігає за змінами у своєму тілі залежно від фізичного стану,

		настрою, виду діяльності, способу життя; пояснює та приймає їх [4 СЗО 3.2]
Аналізує вплив поведінки на здоров'я	визначає позитивний і негативний вплив на вибір здорової та безпечної поведінки [2 СЗО 3.3]	аналізує позитивний і негативний вплив на вибір здорової та безпечної поведінки [4 СЗО 3.3]
Здійснює вибір та отримує задоволення	розпізнає, що приносить задоволення та користь [2 СЗО 3.4]	обирає діяльність, яка приносить задоволення та користь [4 СЗО 3.4]
<i>Підприємливість та етична поведінка для поліпшення здоров'я, безпеки та добробуту</i>		
Вчиться вчитися без шкоди для здоров'я	упорядковує власне навчання відповідно до своїх потреб та рекомендованих умов [2 СЗО 4.1]	планує та організовує власне навчання, чергуючи його з відпочинком [4 СЗО 4.1]
Знаходить і перевіряє інформацію	розпізнає знаки, символи і попередження щодо ймовірної небезпеки [2 СЗО 4.2]	намагається критично оцінювати інформацію щодо товарів і послуг [4 СЗО 4.2]
Діє ефективно і самостійно	пояснює потреби свої та інших осіб; визначає, від кого та від чого залежить задоволення потреб [2 СЗО 4.3]	розрізняє необхідні та надмірні потреби свої та інших осіб; визначає короткострокові цілі та планує конкретні дії щодо задоволення власних потреб [4 СЗО 4.3]
Спілкується конструктивно	уважно слухає, запитує про потреби інших осіб та висловлюється так, щоб не образити інших осіб [2 СЗО 4.4]	сприймає критичну інформацію щодо себе та етично реагує на неї [4 СЗО 4.4]
Виявляє культуру споживання	визнає важливість помірності у споживанні послуг та продукції [2 СЗО 4.5]	намагається ощадно використовувати ресурси [4 СЗО 4.5]
Планує майбутнє	пояснює важливість навчання у школі для свого життя та	уявляє свою мету і розповідає про те, як її досягти; пояснює, як

	добробуту; планує свій день (навчальний та вихідний) [2 СЗО 4.6]	від ставлення до навчання залежить власний успіх і добробут [4 СЗО 4.6]
Співпрацює для досягнення результату діяльності	виконує різні ролі в групі, пояснює у чому цінність спільної роботи [2 СЗО 4.7]	погоджується на ту роль, яку здатний виконати найкраще; разом з іншими особами визначає мету спільної роботи, намагається досягти її [4 СЗО 4.7]

Навчально-методичний посібник

РОСЛАВЕЦЬ Руслана Миколаївна, **ПРИМА** Дмитро Анатолійович,
ОРЛОВА Світлана Іванівна

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»
(ПРИРОДНИЧА, СОЦІАЛЬНА І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ) У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

*Навчально-методичний посібник
для студентів закладів вищої педагогічної освіти ОПП «Початкова освіта»*

Редактор О.А. Біда

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки

Технічний редактор

Надруковано з оригінал-макету, наданого автором

Підписано до друку 10.2015 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура "Book Antiqua". Друк – лазерний.

Ум.-друк. арк. 31,7. Обл.-вид. арк. 32,2.

Наклад 300 прим. Вид. № . Зам. №

Видавництво та друк ФО-П Ткачук О.В.

71100, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Кірова, 52/49, 53
Тел. (097) 918-66-41, (066) 106-29-93; e-mail: Tizdat@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

суб'єкта видавничої справи

ДК № 3377 від 29.01.2022 р.